อนุสรณ์
งานพระราชทานเพลิงศพ
ขุนถาวรประศาสน์
(ทองอินทร์ ถาวรจิตต์)

ณ วัดเทพศิรินทราวาส

วันเสาร์ ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖

อนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

ขุนถาวรประศาสน์

(ทองอินทร์ ถาวรจิตต์)

ณ วัดเทพศิรินทราวาส

วันเสาร์ ที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖

คำอนุโมทนา

ทหราปิ่จ เย วุฑฺฒา เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา
อฑฺฒา เจว ทลิทฺทา จ สพฺเพ มจฺจุปรายนา ฯ

ทั้งคนหนุ่ม ทั้งคนแก่ ทั้งคนโง่ ทั้งคนฉลาด ทั้งคนร่ำรวย ทั้งคนยากจน ล้วนมีความตายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า อุปมาเหมือนหม้อดินทุกชนิด ทั้งใบเล็ก ใบใหญ่ ทั้งเผาสุก ทั้งเผาดิบ ล้วนมีความแตกเป็นที่สุด ฉันใด ชีวิตของเราท่านทั้งหลายก็ฉันนั้น ฯ

อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ โก ชญฺญา มรณํ สุเว

เราท่านทั้งหลาย ควรรีบทำความเพียรเสียในวันนี้ ใครเล่าจะรู้ได้ว่าความตายจะมาถึงในวันพรุ่งนี้

เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๑๕ คุณโยมพยุง ถาวรจิตต์ ได้มอบให้คุณทิพาพรรณ จารุประกร มาติดต่อขออนุญาตพิมพ์หนังสือ "พระธรรมไม่เลือกที่รักไม่ผลักที่ชัง" "หนอ" และ "เทศน์อริยสัจ ๒ ธรรมาสน์" เพื่อแจกเป็นธรรมทานในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านขุนถาวรประศาสน์ ณ เมรุ วัดเทพศิรินทราวาส กำหนดวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๖ ข้าพเจ้ารู้จักและคุ้นเคยในท่านที่กล่าวนามมานี้เป็นอย่างดี เพราะเป็นผู้สนใจในการปฏิบัติธรรม และได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้ฟังเทศน์ลำดับญาณมาแล้ว ต่อแต่นั้นก็ได้ตั้งอกตั้งใจประพฤติปฏิบัติเป็นอาจิณวัตรตลอดมาจนกระทั่งสิ้นชีวิตข้าพเจ้ามีความยินดีและเป็นสุขใจยิ่ง จึงอนุญาตให้พิมพ์แจกได้ตามความประสงค์ พร้อมทั้งขออนุโมทนาสาธุการด้วย ขออำนาจแห่งกุศลผลบุญนี้ จงเป็นธัมมิกาวิถีปกป้องรักษาท่านเจ้าภาพและท่านผู้ที่ได้รับแจกหนังสือนี้ ให้พากันอยู่เย็นเป็นสุข หายทุกข์ หายโศก หายโรค หายภัย เจริญด้วยจตุร-

พิธพรชัยทั้ง ๔ ประการ พร้อมทั้งปฏิภาณธรรมสารสมบัติตลอดกาลเป็นนิตย์ อนึ่ง ขอกุศลอันเกิดจากธรรมทานนี้ จงอำนวยหิตานุหิตประโยชน์โสตถิผลแด่ ท่านขุน-ถาวรประศาสน์ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา

พระเทพสิทธิมุนี

(พระเทพสิทธิมุนี)

พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ

วัดมหาธาตุ คณะ ๕ นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

วันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๑๕

ขุนถาวรประศาสน์

ชาตะ ๒๖ เมษายน ๒๔๓๓

มรณะ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๕

บรรดาบุตรธิดาและหลาน ๆ ร่วมทำบุญ ๗ วัน

ประวัติสังเขป

ขุนถาวรประศาสน์

ขุนถาวรประศาสน์ (ทองอินทร์ ถาวรจิตต์) เป็นบุตรคนเดียวของนายสถิตย์ นางบุญช่วย เกิดที่บ้านไผ่ขวาง ตำบลเมืองใหม่ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓ เมื่ออายุได้ขวบเศษ มารดาก็ถึงแก่กรรม คุณยายจึงรับหน้าที่ทำนุถนอมเลี้ยงดูแทนตลอดมา เมื่อเยาว์วัย เริ่มเรียนหนังสือมูลบทบรรพกิจกับพระอาจารย์ที่วัดไผ่ขวาง ซึ่งเป็นวัดที่คุณยาย คุณตาได้สร้างไว้ ต่อมาได้เข้ามาศึกษาต่อที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุขในกรุงเทพ ฯ พระมหานคร สอบไล่ได้ประโยค ๓ ในสมัยนั้น แล้วญาติได้พาไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กในกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลปราจีนบุรี และเริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งเสมียนมหาดไทย ปฏิบัติงานเป็นที่พอพระทัยของหม่อมเจ้าธำรงศิริ ปลัดเทศา เมื่อหม่อมเจ้าธำรงศิริย้ายไปดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองชลบุรี ก็ได้ขอตัวติดตามไปรับราชการที่จังหวัดชลบุรีด้วย จนอายุครบอุปสมบท หม่อมเจ้าธำรงศิริ ก็อุปสมบทให้ที่วัดเขาบางทราย โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดเทพ-ศิรินทร์เป็นองค์อุปัชฌาย์ เมื่อลาจากสิกขาบท ก็ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นปลัดอำเภอ ตำแหน่งปลัดซ้ายอยู่อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี แล้วเลื่อนขึ้นเป็นปลัดขวา และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนถาวรประศาสน์ ต่อมาได้รับเลื่อนขึ้นเป็นนายอำเภอบาง-ละมุงนั้นเอง แล้วย้ายไปเป็นนายอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ต่อมาย้ายไปเป็นนายอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี และออกรับบำนาญเพราะเหตุครบเกษียณอายุที่อำเภอนี้

ขุนถาวรประศาสน์ ทำการสมรสกับนางสาวพะยุง ศิวารมย์ มีบุตรธิดารวม ๔ คน คือ

๑. นางสายสุวรรณ สมรสกับ พล.ต.ท. ชนะ วงศ์ชะอุ่ม

๒. นางอนงค์ สมรสกับนายแพทย์ประเทือง คงขำ

๓. นายแพทย์อำนวย ถาวรจิตต์ สมรสกับนางสาวอรุณี อูนากูล

๔. นางอนุ (ถึงแก่กรรม) สมรสกับนายบุญธรรม ทองไข่มุกด์

ขุนถาวรประศาสน์ เริ่มป่วยเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๔ ด้วยโรคไต และมีอาการหัวใจโตบ้างเล็กน้อย จึงได้ส่งตัวเข้ารักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เป็นเวลา ๕ เดือนเศษ และกลับมารักษาตัวที่บ้านอีกเป็นเวลา ๓ เดือนเศษ อาการยังไม่ดีขึ้น จนวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๕ เวลา ๑๐.๓๐ น. อาการเหลือกำลังสุดความสามารถของแพทย์ที่จะช่วยเหลือไว้ได้ จึงได้ถึงแก่กรรมลงด้วยอาการอันสงบ สิริรวมอายุได้ ๘๒ ปี ๓ เดือน ๒๓ วัน

คำไว้อาลัย

วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา

เกิดมาเป็นคนต้องพยายามร่ำไปจนกว่าประโยชน์จะสำเร็จ

คำว่า ประโยชน์ นั้น ท่านจำแนกออกเป็น ๓ คือ ประโยชน์โลกนี้ ๑ ประโยชน์โลกหน้า ๑ ประโยชน์อย่างยิ่ง ๑ ฯ

๑. ประโยชน์โลกนี้ คือ มีอาหารสมบูรณ์ มีเครื่องนุ่งห่มสมบูรณ์ มีที่อยู่อาศัยดี มียาแก้ไข้ เรียกว่า ปัจจัย ๔ ปัจจัยเหล่านี้จะอุดมสมบูรณ์ได้ ต้องอาศัยคุณธรรม ๔ ประการ คือ ขยันหา ขยันเก็บรักษา คบคนดีเป็นมิตร และรู้จักประหยัด คือมีเกินใช้ ไม่ใช้เกินมี

๒. ประโยชน์โลกหน้า คือ ผลที่จะได้รับในโลกหน้า ได้แก่ความปรารถนาของบุคคลในโลก ที่ได้สมหมายด้วยยากมีอยู่ ๔ อย่าง คือ ขอสมบัติจงเกิดมีแก่เราโดยทางที่ชอบ ขอยศจงเกิดมีแก่เรากับญาติพวกพ้อง ขอเราจงมีอายุยืนนาน ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน และเมื่อตายแล้วขอเราจงไปบังเกิดในสวรรค์ ประโยชน์เหล่านี้จะสำเร็จได้ ต้องอาศัยคุณธรรม ๔ ประการ คือ มีศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แล้วละชั่วประพฤติดี ฯ มีศีล คือรักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษ ฯ มีจาคะ บริจาคทาน สร้างมหากุศล ฯ มีปัญญา คือรู้บาป รู้บุญ รู้คุณ รู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ ตลอดถึงรู้จักทาง ๗ สาย คือทางไปนรก ได้แก่โทษะ ฯ ทางไปเปรต–อสุรกาย ได้แก่โลภะ ฯ ทางไปดิรัจฉาน ได้แก่โมหะคือความหลง ฯ ทางไปมนุษย์ ได้แก่ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ ฯ ทางไปสวรรค์ ได้แก่มหากุศล ๘ มีให้ทาน ฟังธรรม สร้างถาวรวัตถุมีโบสถ์ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ฯ ทางไปพรหมโลก ๒๐ ชั้น ได้แก่สมถกรรมฐาน ทางไปนิพพาน ได้แก่วิปัสสนากรรมฐาน หรือเจริญสติปัฏฐาน ๔ ฯ แล้วเลือกเดินทางสายที่ ๔–๕–๖–๗ ต่อไป อย่าไปเดินทางต่ำ อย่าพากันถอยหลังลงคลองอีกเลย เพราะเราพ้นมาดีแล้ว ควรจะเป็นผู้มาต่ำไปสูง หรือ มาสูงไปสูง อย่ามาต่ำไปต่ำ หรืออย่ามาสูงไปต่ำ เพราะไม่ดีเลย

๓. ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน ผู้ประสงค์จะหาประโยชน์ขั้นนี้ มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือ เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักในพระไตรปิฎก คือ มหาสติปัฏฐานสูตร

ท่านขุนถาวรประศาสน์ ได้พยายามดำเนินชีวิตของตนในประโยชน์ทั้ง ๓ นี้มาเป็นอย่างดี คืออย่างพอใจของตนแท้ จึงนับว่าท่านขุนเป็นผู้ไม่ขาดทุนทั้งมาและไป มีกำไรแห่งชีวิตเป็นอย่างดี เพราะเป็นผู้มาดีไปดี อยู่ดีกินดี ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา น้อยคนนักจักปฏิบัติได้อย่างนี้ ท่านขุนได้ไปเข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนผ่านการปฏิบัติไปดีแล้ว ได้ฟังเทศน์ลำดับญาณเพื่อตรวจดูผลแห่งการปฏิบัติของตนมาหลายครั้งแล้ว และท่านขุนยังได้มีโอกาสปฏิบัติอยู่ที่บ้านเป็นกิจวัตรเสมอมามิได้ขาด ขนาดนอนเจ็บรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล ก็ยังอุตส่าห์ปฏิบัติ มีหน้าตาเบิกบานแจ่มใสเหมือนกับคนไม่เป็นอะไร สมกับชื่อที่ได้รับพระราชทานว่า ถาวร แปลว่า มั่นคง มีที่พึ่งดี มีอริยทรัพย์ คือทรัพย์ภายใน ควรเป็นตัวอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังเป็นอย่างดียิ่ง

ขออำนาจแห่งบุญกุศลที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญมาด้วยความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ กตัญญูกตเวทีนี้ จงดลบันดาลให้ท่านเจ้าภาพได้ประสบแต่อิฏฐวิบูลย์มนูญผลอันพึงปรารถนา และขอบุญราศีนี้ จงอำนวยผลให้ขุนถาวรประศาสน์ ได้รับทราบและได้อนุโมทนา ขอให้ท่านขุน ฯ จงได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วยเทอญ

พระเทพสิทธิมุนี

(พระเทพสิทธิมุนี)

พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ

วัดมหาธาตุ คณะ 5 นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

วันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

คำไว้อาลัยของลูก

ชราธมฺโมมฺหิ ชรํอนตีโต เรามีความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้

พยาธิธมฺโมมฺหิ พยาธึอนตีโต เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้

มรณธมฺโมมฺหิ มรณํอนตีโต เรามีความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้

ประพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาเป็นเนืองนิตย์ เป็นของจริงที่เที่ยงแท้แน่นอน ซึ่งเราคิดอยู่ทุก ๆ วัน ว่ามีวันใดวันหนึ่ง ป๋าก็จะต้องจากพวกเราไป

ป๋าเริ่มป่วยเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๔ สาเหตุเกิดจากโรคไตและโรคหัวใจโตบ้างเล็กน้อย ได้เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นเวลา ๕ เดือนเศษ ได้รับการรักษาพยาบาลจากแพทย์และพยาบาลเป็นอย่างดี และพวกเราได้ผลัดเปลี่ยนกันไปช่วยเฝ้าปรนนิบัติโดยใกล้ชิดตลอดมา แต่อาการมีแต่ทรงๆ และทรุดๆ บางครั้ง ป๋าอยู่โรงพยาบาลนาน ๆ คงเกิดความรำคาญและปรารถนาอยากจะกลับไปอยู่บ้าน พวกเราก็ตามใจ จึงกลับมารักษาที่บ้านเป็นเวลานานถึง ๓ เดือนเศษ ซึ่งอยู่ในความดูแลของนายแพทย์โดยใกล้ชิดตลอดเวลา แต่อาการก็ไม่ดีขึ้น เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๑๕ ป๋ามีอาการหอบมาก ซึ่งแม่และพวกเราทุกคนได้อยู่พร้อมหน้ากัน ในที่สุดวันที่พวกเราหวาดกลัวกันก็มาถึง ป๋าได้จากพวกเราไปด้วยอาการอันสงบเมื่อเวลา ๑๐.๓๐ น. ในวันนั้นเอง ซึ่งยังความเศร้าโศกเสียใจและอาลัยรักอย่างสุดซึ้งให้แก่พวกเราทุกคน ถึงแม้ว่าท่านจะมีอายุมากถึงปูนนี้ แต่ลูกก็ยังอยากให้ท่านเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรให้พวกเราได้รับความอบอุ่นอยู่ตลอดไป ตามปกติท่านไปวัดรักษาศีล

ฟังธรรม และนั่งวิปัสสนากรรมฐานเป็นประจำ และเอาใจใส่ในพระพุทธศาสนาโดยเคร่งครัด ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ท่านได้บำเพ็ญไว้ตลอดชีวิตอันยาวนาน ประกอบด้วยคุณธรรมของท่าน จงเป็นธรรมประทีป นำมรรคาให้ท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพ ประสบแต่ความสุข และหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงด้วยเทอญ

จากลูก ๆ

พระธรรมไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง

ธรรมของพระพุทธองค์เหมาะแก่บุคคลทุกเพศ ทุกชั้น ทุกวัย และทุกชาติ ทุกภาษา ใครน้อมนำมาปฏิบัติมีแต่ดีไม่มีเสีย เข้าในทำนองที่ว่า "เด็กปฏิบัติได้ ผู้ใหญ่ปฏิบัติดี พระ เณร เถร ชี ปฏิบัติดีทั้งนั้น"

สมัยหนึ่ง ในคุกบางขวาง กับลหุโทษ พระวิปัสสนาจารย์ ได้พากันเข้าสอนนักโทษเป็นเวลาติดต่อกันเป็นเวลา ๒ ปี มีนักโทษ ๔,๒๘๗ คนได้เข้ากรรมฐานไปแล้วประมาณ ๒,๐๐๐ คนเศษๆ ปรากฏว่าได้ผลดีเกินคาด คือบางคนติดฝิ่นก็เลิกได้ บางคนติดเหล้าก็เลิกได้ บางคนฆ่าคนตายมาแล้วถึง ๓๑ ศพ เชื่อว่าบุญบาป นรก สวรรค์ไม่มี พระและอนุศาสนาจารย์ไปสอน เขาหาว่าไปโกหกทั้งนั้น ครั้นท่านผู้นั้นเข้ากรรมฐานแล้ว จึงได้สารภาพความเข้าใจผิดของตน แล้วกลับตัวเป็นคนดี มีศีลธรรม เมื่อออกไปจากคุกก็ขอบวชเป็นพระ เลิกจากการทำชั่วทั้งปวง มั่นอยู่ในศีลเป็นนิตย์ เท่าที่ได้ติดตามดู ปรากฏว่าไม่มีใครกลับเข้าไปสู่คุกตรางอีก ถ้ามีก็คงเป็นส่วนน้อย บางคนก็กลับออกไปแล้ว สร้างฐานะได้ดีมาก จนถึงกับได้รับเลือกเป็นคนขยันประจำตำบล-อำเภอก็มี บางคนก่อนออกเหลือเวลาประมาณ ๔ เดือน ได้วางแผนไว้ว่า จะฆ่าล้างแค้นอีก ๕ ศพ ครั้นเข้ากรรมฐานแล้วขอบวช ครั้นบวชแล้วตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนเป็นครูสอนทั้งปริยัติทั้งปฏิบัติ ไม่ยอมสึกหาลาเพศจนกระทั่งได้เป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบลสืบมาถึงทุกวันนี้

ส่วนลาดยาวนั้น ไปสอนเพียง ๒ เดือนก็เลิก เพราะไม่สะดวก สถานที่ไม่อำนวย ปรากฏว่าผู้ที่ได้รับสอนในลาดยาวนั้น บางคนออกมาแล้วก็กลับตัวเป็นคนดีแล้วก็บวชตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยอยู่ ณ สำนักที่ดีมีชื่อเสียงจนกระทั่งบัดนี้ก็มี

ปุพพภาคและวิธีสมาทานกรรมฐาน

๑. ในวันที่จะเข้ากรรมฐานนั้น ให้เตรียมดอกไม้ธูปเทียนไปทำวัตรหรือถวายสักการะผู้อุปถัมภ์ หรือผู้เป็นประธานในสถานที่นั้น ๆ

๒. ถวายสักการะต่อท่านอาจารย์ผู้ให้พระกรรมฐาน

๓. จุดธูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย

๔. ถ้าเป็นพระให้แสดงอาบัติก่อน ถ้าเป็นอุบาสก อุบาสิกา ให้สมาทานศีลก่อน โดยมากสมาทานศีล ๕–๘

๕. มอบกายถวายตัวต่อพระรัตนตรัย และต่อท่านอาจารย์ ดังต่อไปนี้

อิมาหํ ภควา อตฺตภาวํ ตุมฺหากํ ปริจฺจชามิ (๑)

ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอมอบกายถวายตัวต่อพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

อิมาหํ อาจาริย อตฺตภาวํ ตุมฺหากํ ปริจฺจชามิ

ข้าแต่ท่านอาจารย์ กระผมขอมอบกายถวายตัวต่อท่านเพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐานในโอกาสต่อไปนี้

๖. ขอพระกรรมฐาน ดังต่อไปนี้

นิพฺพานสฺส เม ภนฺเต สจฺฉิกรณตฺถาย กมฺมฏฺฐานํ เทหิ

ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ ขอท่านอาจารย์จงให้กรรมฐานแก่กระผม เพื่อประโยชน์แก่การกระทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลนิพพานต่อไป

๗. แผ่เมตตา ดังต่อไปนี้

อหํ สุขิโต โหมิ นิทฺทุกฺโข โหมิ อเวโร โหมิ อพฺยาปชฺโช โหมิ อนีโฆ โหมิ สุขี อตฺตานํ ปริหรามิ

ขอให้ข้าพเจ้าจงถึงสุข นิราศทุกข์ ไม่มีเวร ไม่มีความเดือดร้อน ไม่มีความลำบาก มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

---

(๑) วิ. ปฐม ๑๘๖

สพฺเพ สตฺตา, สพฺเพ ปาณา, สพฺเพ ภูตา, สพฺเพ ปุคฺคลา, สพฺเพ อตฺตภาวปริยาปนฺนา, สพฺพา อิตฺถิโย, สพฺเพ ปุริสา, สพฺเพ อริยา, สพฺเพ อนริยา, สพฺเพ เทวา, สพฺเพ มนุสฺสา, สพฺเพ วินิปาติกา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา โหนฺตุ, สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทุกจำพวก ตั้งแต่เป็นกลละไป สัตว์มีชีวิต สัตว์ที่ปรากฏเห็นชัด บุคคลทุกท่าน สัตว์ที่มีอัตตภาพทั้งมวล หญิง ชาย พระอริยะ ปุถุชน เทวดา มนุษย์ และอสูรทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเดือดร้อน ไม่มีความลำบาก มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

สพฺเพ ปุรตฺถิมาย ทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศตะวันออก จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ ทกฺขิณาย ทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศใต้ จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ ปจฺฉิมา ทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศตะวันตก จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ อุตฺตราย ทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเหนือ จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอาคเนย์ จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ ทกฺขิณาย อนุทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศหรดี จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศพายัพ จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ อุตฺตราย อนุทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศอีสาน จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ เหฏฺฐิมาย ทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องล่าง ตั้งแต่มนุษยโลกจนถึงอเวจีนรก จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ อุปริมาย ทิสาย สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน ตั้งแต่มนุษยโลกจนถึงพรหมโลก จงถึงสุขเถิด

สพฺเพ สตฺตา สพฺพทุกฺขา ปมุญฺจนฺตุ

ขอสรรพสัตว์ จงพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเถิด

สพฺเพ สตฺตา ลทฺธสมฺปตฺติโต มา วิคจฺฉนฺตุ

ขอสรรพสัตว์ จงอย่าได้พลัดพรากจากสมบัติของตนเลย

สพฺเพ สตฺตา กมฺมสฺสกา โหนฺติ

สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน

กมฺมทายาทา มีกรรมเป็นทายาท กมฺมโยนี มีกรรมเป็นกำเนิด กมฺมพนฺธู มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ กมฺมปฏิสรณา มีกรรมเป็นที่พึ่ง ยํ กมฺมํ กริสฺสนฺติ จักกระทำกรรมอันใดไว้ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ตสฺส ทายาทา ภวิสฺสนฺติ จักต้องได้รับผลกรรมนั้นแน่นอน

๘. เจริญมรณานุสสติกรรมฐาน ว่าดังนี้

อทฺธุวํ เม ชีวิตํ ชีวิตของเราไม่แน่นอน ความตายของเราแน่นอน เราต้องตายแน่ เพราะชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตไม่เที่ยง ความตายเที่ยงที่สุด เป็นโชคอันดี ที่เราได้เข้ามาปฏิบัติวิปัสสนาในโอกาสบัดนี้ ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาประสบพบพระพุทธศาสนา

๙. ปฏิญาณตนต่อพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งเหล่าพระสาวก ดังต่อไปนี้

เยเนว ยนฺติ นิพฺพานํ   พุทฺธา เตสญฺจ สาวกา
เอกายเนน มคฺเคน   สติปฏฺฐานสญฺญินา

พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ พระอัครสาวกซ้ายขวา พระมหาสาวก ๘๐ พระองค์ พระอรหันตสาวกทั้งหลายได้ดำเนินไปแล้วสู่พระนิพพานด้วยทางสายใด ทางสายนั้น คือ สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันเป็นทางสายเดียว ซึ่งนักปราชญ์ราชบัณฑิตรู้ทั่วถึงกันแล้ว ข้าพเจ้าขอตั้งสัจปฏิญาณว่าจะประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อให้ได้บรรลุมรรคผล นิพพาน ตามสติปัญญาของตน ๆ ณ โอกาสต่อไปนี้

๑๐. อิมาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา รตนตฺตยํปูเชมิ
ข้าพเจ้าขอบูชาพระรัตนตรัย ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนี้

๑๑. อทฺธา อิมาย ปฏิปตฺติยา ชาติชราพฺยาธิมรณาทีหิ ปริมุญฺจิสฺสามิ
ข้าพเจ้าจักพ้นจากชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ และมรณทุกข์ เป็นต้น ด้วยการปฏิบัตินี้แน่นอน

๑๒. สวดพระพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ให้จบทั้ง ๓ บท

๑๓. ให้โอวาทแก่ผู้จะเข้าปฏิบัติตามสมควรแก่เวลา ประมาณ ๑๕ นาที หรือ ๓๐ นาที.

โอวาทโยคี

ในโอกาสอันประเสริฐ ที่เราได้เกิดมาพบพระธรรมคำสั่งสอนของพระ-พุทธเจ้านี้ สมควรอย่างยิ่งที่จะปฏิบัติให้ศีลสมาธิปัญญาบริบูรณ์ขึ้นในตน ศีลนั้นคือศีล ๕ - ๘ - ๑๐ - ๒๒๗ บุคคลที่มีศีลบริบูรณ์ ย่อมจะได้รับความสุขในภพนี้และภพหน้า ถึงกระนั้นก็ดี ศีลนี้ก็เป็นเพียงโลกีย์ศีลอย่างเดียว ยังไว้ใจไม่ได้ว่าจะช่วยให้พ้นภัยแห่งอบายภูมิทั้ง ๔ เพราะยังไม่สามารถปิดประตูอบายได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องปฏิบัติให้เป็นโลกุตรศีลสมบูรณ์ขึ้น โลกุตรศีลนั้นได้แก่มัคคศีลผลศีลนั่นเอง ถ้าผู้ใดปฏิบัติถึงมัคคศีลผลศีลแล้ว เป็นอันไว้วางใจได้ว่า ผู้นั้นไม่ต้องไปสู่อบายภูมิอีกเลย เป็นการดีอย่างยิ่งแล้วที่จะปฏิบัติให้สมบูรณ์ด้วยมัคคศีลผลศีลเสียแต่ในอัตภาพนี้ หากได้พยายามตั้งอกตั้งใจปฏิบัติจริงๆ แล้ว ย่อมจะเป็นผลสำเร็จได้ใน โอกาส อันประเสริฐนี้ ถ้าผู้ใดละเลยเสียในชาตินี้ก็น่าเสียใจยิ่งนักเพราะจักต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารอันจะนับประมาณมาต่อไปไม่ได้ และในโอกาสอันเดียวกันนั้น ยังจะเป็นการเปิดโอกาสให้อกุศลหนหลังตามสนองได้ด้วยอกุศลที่ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วย่อมจะทวีมากขึ้น อันชีวิตของคนแต่ละคนนี้ นับว่าได้เกิดมาเพราะบุญกุศลแท้ๆ เป็นของหาได้ยากอย่างยิ่ง ของหายากอย่างยิ่งนั้น มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. พุทฺธุปฺปาโท จ ทุลฺลโภ ความเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าเป็นของหาได้ยากอย่างยิ่ง เพราะพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ต้องบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศเต็มบริบูรณ์ก่อน ในเวลาที่บำเพ็ญบารมีอยู่นั้น ใช้เวลามากเหลือเกิน คือ องค์ที่ยิ่งด้วยปัญญาต้องบำเพ็ญบารมีอยู่ถึง ๒๐ อสงไขย กำไรแสนกัลป์ องค์ที่ยิ่งด้วยศรัทธา ต้องบำเพ็ญบารมีอยู่ถึง ๔๐ อสงไขย กำไรแสนกัลป์ องค์ที่ยิ่งด้วยวิริยะ ต้องบำเพ็ญบารมีอยู่ถึง ๘๐ อสงไข กำไรแสนกัลป์ กว่าจะได้รับพยากรณ์ว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นี้ ก็เป็นเวลานานมาก เช่นพระพุทธเจ้าของเรา ยิ่งด้วยพระ

ปัญญา เพียงนึกในใจว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าเป็นเวลานานถึง ๗ อสงไขย เมื่อทำการสร้างพระบารมีอยู่ กว่าจะออกปากว่าตนปรารถนาพุทธภูมิ เป็นเวลานานถึง ๙ อสงไขย เมื่อครบ ๙ อสงไขยแล้ว ยังต้องบำเพ็ญธรรมสโมธานอีก ๘ ประการให้เต็มก่อน จึงจะได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน นี้เรียกว่า นิตยโพธิสัตว์ เมื่อเป็นนิตยโพธิสัตว์แล้ว ยังจะต้องสมบูรณ์ด้วยพุทธภูมิ ๔ อัชฌาสัย ๖ อัจฉริยธรรม ๗ ประการ เมื่อชาติสุดท้ายที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า ต้องบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ถึง ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นความเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าจึงเป็นของหาได้ยากอย่างยิ่ง บางสมัยบางกัลป์ว่างเปล่าไม่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติในโลกเลย สัตว์ทั้งหลายก็พากันมืดมนอนธการ ไม่รู้จักข้อวัตรปฏิบัติที่จะนำตนให้พ้นทุกข์ ไม่รู้จักทาง มรรค ผล นิพพาน กัลป์ที่พวกเราเกิดมานี้เป็นภัททกัลป์ เป็นกัลป์ที่เจริญ เพราะมีพระพุทธเจ้า มีพระธรรมและมีพระสงฆ์บริบูรณ์พร้อมมูลอยู่ ทั้งนี้ก็เพราะความอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ดังนั้น ความอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าจึงเป็นของหายากประการที่หนึ่ง ของหายากประการที่หนึ่งนี้ เราก็ได้พบแล้ว

๒. มนุสฺสตฺตภาโว ทุลฺลโภ ของหายากประการที่ ๒ คือ การได้อัตภาพเกิดมาเป็นมนุษย์ มีอวัยวะครบบริบูรณ์ ไม่เป็นบ้าใบ้เสียจริตผิดมนุษย์ ได้มาเพราะบุญกุศลแต่หนหลังแท้ ๆ บุญเก่าที่เราทำไว้ได้เป็นทุนมา บุญอันนั้น จึงหนุนให้กำเนิดเป็นคน การที่เราได้เป็นคนเต็มคนนี้ นับว่าเราได้พบของหายากประการที่ ๒ แล้ว

๓. ปพฺพชิตภาโว ทุลฺลโภ การได้บวชเป็นภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาก็ดี การได้ตัดสินใจออกมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างนี้ก็ดี ได้ชื่อว่าเป็นของหายากในขั้นต้น ส่วนภิกษุสามเณรที่บวชแล้ว ได้เจริญสมถวิปัสสนากรรมฐานชื่อว่าได้พบของหายากอย่างยิ่งขั้นที่ ๒ การที่อุบาสกอุบาสิกาได้บวชกายวาจาและใจของตน โดยยอมเสียสละความสุขเพียงเล็กน้อยทางครอบครัว เพื่อหวังผลอันไพบูลย์ เรียกว่าพากันมาทำร่างกายอันเป็นของปฏิกูลน่าเกลียดนี้ให้เป็นของงามด้วยศีล สมาธิ

และปัญญา เมื่อเพียรพยายามเจริญไปบ่อยๆ ไม่ท้อถอยก็จะพบของจริง คือสัจจธรรม อย่างแน่นอน เข้าตำราที่ว่า งามอยู่ที่ผี ดีอยู่ที่ละ เป็นพระอยู่ที่จริง เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่นุ่งดำ ห่มดำ นุ่งขาว ห่มขาว นี้แหละชื่อว่าพากันมาบวชแล้ว และได้สมญาว่า เป็น พระ ตามขึ้นมา เพราะอำนาจแห่งสัจจธรรม ดังคำที่ท่านพระอรรถกถาจารย์ ได้กล่าวไว้ว่า

โย จ อิมํ ปฏิปตฺตึ ปฏิปชฺชติ โส ภิกฺขุ นาม โหติ ผู้ใดปฏิบัติตาม ข้อปฏิบัตินี้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็น พระ

ปฏิปนฺนโก หิ เทโว วา โหตุ มนุสฺโส วา ภิกฺขูติ สงฺขยํ คจฺฉติเยว จริงอยู่ ผู้ที่เจริญวิปัสสนานี้ จะเป็นเทวดาก็ตาม เป็นมนุษย์ก็ตาม ย่อมได้นามว่า เป็น พระ ทั้งนั้น ดังนี้

ฉะนั้น ท่านที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา ขอให้เข้าใจไว้เถิดว่า ถึงเรายังไม่มี โอกาสได้บวช นุ่งเหลือง ห่มเหลือง ก็ตาม ถ้าได้ปฏิบัติตนให้เจริญด้วยคุณธรรม เช่นนี้แล้ว ก็จัดว่าอยู่ในข่ายแห่งการบวชแล้ว ดังนั้น การบวชนี้จึงนับว่าเป็นของ หาได้ยากอย่างยิ่ง จัดเป็นของหายากประการที่ ๓ ข้อนี้ผู้ที่ปฏิบัติแล้วก็ได้ชื่อว่า ได้ พบแล้ว ผู้ที่ยังไม่ได้ปฏิบัติ ถ้ามีความหวังและตั้งใจจะปฏิบัติอยู่ ก็จะได้พบใน โอกาสต่อไป

๔. สทฺธาสมฺปนฺโน ทุลฺลโภ ของหายากประการที่ ๔ คือ ความเป็นผู้มี ศรัทธาเชื่อต่อพระปัญญา ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และยินดีประพฤติปฏิบัติตาม เช่นให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญสมถวิปัสสนากรรมฐาน เช่นนี้เรียกว่า เป็น ผู้มีความเห็นถูก คือ เป็นสัมมาทิฏฐิ นี้จัดเป็นศรัทธาอันแท้จริง

ศรัทธา นั้น แบ่งเป็น ๒ คือ ปกติศรัทธา ๑ ภาวนาศรัทธา ๑

ปกติศรัทธา นั้น ได้แก่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่พากันทำบุญทำทาน รักษาศีล ฟังธรรม ตามปกติ

ภาวนาศรัทธานั้น ได้แก่ศรัทธาของท่านผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน เห็นรูป เห็นนาม เห็นพระไตรลักษณ์ ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน รวมเป็นศรัทธา ๒ ประการ ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยศรัทธาทั้ง ๒ ประการนี้ นับว่าหาได้ยากยากอย่างยิ่ง ดังนั้นการถึงพร้อมด้วยศรัทธาจึงเป็นของหายากประการที่ ๔

การที่มาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนี้ ก็เพื่อบำเพ็ญของหายากให้บริบูรณ์ เพิ่มพูนศีล สมาธิ ปัญญา ให้เจริญยิ่งๆ ขึ้น ตั้งแต่ขั้นต่ำจนถึงขั้นสูง อธิบายว่า ศีลนั้นแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ โลกิยศีล ได้แก่ศีล ๕-๘-๑๐-๒๒๗ โลกุตรศีล ได้แก่ศีลในองค์มรรค เกิดแก่ท่านผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น เรียกว่า อธิศีล สมาธิก็แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ โลกิยสมาธิ ได้แก่สมาธิของท่านผู้เจริญสมถและวิปัสสนา แต่ยังไม่ถึงมรรค ผล โลกุตรสมาธิ ได้แก่สมาธิในองค์มรรคเกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาในขณะถึงมรรค ผล เรียกว่า อธิสมาธิ ปัญญาก็แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ โลกิยปัญญา ได้แก่ปัญญาที่รู้บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้รูปนาม รู้พระไตรลักษณ์ ยังไม่ถึงมรรค ผล นิพพาน โลกุตรปัญญา ได้แก่ภาวนามยปัญญา ที่เกิดขึ้นแก่ท่านผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานในขณะที่ถึงมรรค ผล นิพพาน เรียกว่า อธิปัญญา

ผู้เจริญวิปัสสนาทุกๆ คน ก็เพื่อบำเพ็ญไตรสิกขาเหล่านี้ให้บริบูรณ์ ดังนั้นจึงนับว่าเป็นบุญลาภอันสูงส่งและสำคัญยิ่งที่เราได้มาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ โอกาสบัดนี้ ถ้าใครไม่ได้ทำก็จะเสียใจในภายหลังว่า เราเกิดมาเสียชาติเปล่าๆ ได้พบพระพุทธศาสนาเพียงแต่ชื่อ แต่มิได้พบพระธรรม ฝ่ายผู้ที่ได้เจริญวิปัสสนาได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว ตนเองก็จะมีความปีติยินดีเป็นเหลือล้นพ้นที่จะนับจะประมาณ ทั้งได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้บูชาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยการบูชาอย่างสูงสุด ดังที่ตรัสแก่ท่านพระอานนท์เถระว่า โย โข อานนฺท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสโก วา อุปาสิกา วา เป็นต้น ความว่า ดูกร อานนท์ ผู้ใดเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาก็ตาม ถ้าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ชื่อว่าได้สักการะเคารพนับถือบูชา

เราตถาคตด้วยการบูชาอย่างสูงยิ่ง ดังนี้ และยังได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อองค์สมเด็จพระชินศรีอีกด้วย ดังบาลีว่า ภิกฺขเว มยิ สสิเนโห ติสฺสสทิโส ว โหตุ เป็นต้น ความว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่มีความรักใคร่ในเรา จงเป็นเช่นกับพระติสสะเถิด ถึงชนทั้งหลายจะบูชาเราด้วยดอกไม้ ธูปเทียนของหอมนานัปการก็ไม่ชื่อว่าได้บูชาเราโดยแท้จริง ส่วนชนทั้งหลายที่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมชื่อว่าได้บูชาเราโดยแท้ดังนี้ นอกจากนี้ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ยังได้ชื่อว่าได้ช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้เจริญวัฒนาสถาพรสืบต่อไปด้วย ดังบาลีว่า

ยาว หิ อิมา จตสฺโส ปริสา มํ อิมาย ปฏิปตฺติปูชาย ปูเชสฺสนฺติ เป็นต้น ความว่า ถ้าบริษัททั้ง ๔ นี้จักบูชาเราด้วยปฏิบัติบูชานี้อยู่เพียงใด ศาสนาของเราจักเจริญรุ่งเรืองอยู่เพียงนั้น เหมือนพระจันทร์เพ็ญลอยเด่นอยู่ท่ามกลางท้องฟ้าฉะนั้น

การที่ท่านผู้มีบุญ ได้มาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในคราวนี้ จึงนับว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาล ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ตลอดจนถึงชาติศาสนา พระมหากษัตริย์ด้วย

วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ เวปุลฺลํ ปปฺโปตุ พุทฺธสาสเน สุดท้ายนี้ ขอท่านจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในพระพุทธศาสนา คือ ขอท่านจงได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน สมความปรารถนาของตน ๆ เทอญ

จบโอวาทโยคี

๑๔. เมื่อให้โอวาทจบแล้วสอนกรรมฐานต่อคือถือผู้ที่เป็นอาจารย์เริ่มให้กรรมฐานแก่ผู้ที่จะเข้าปฏิบัติต่อไปเช่น

ก. สอนให้เดินจงกรม เช่น ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ สอนวิธียืน วิธีกลับ

ข. สอนวิธีนั่ง เช่นเวลานั่งให้กำหนดท้องที่พองยุบว่า พองหนอ ยุบหนอ และสอนวิธีนอน

ค. สอนให้กำหนดเวทนาต่าง ๆ เช่น เวลาเจ็บให้กำหนดว่า เจ็บหนอ ๆ เป็นต้น

ฆ. สอนให้กำหนดจิตในเวลานึกคิดอามรณ์ต่าง ๆ เช่น เวลาคิดให้กำหนดว่า คิดหนอ ๆ เป็นต้น

ง. สอนให้กำหนดตามทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ตัวอย่าง

๑. เวลาเห็น ให้กำหนดว่า เห็นหนอ เห็นหนอ

๒. เวลาได้ยิน ให้กำหนดว่า ได้ยินหนอ ได้ยินหนอ

๓. เวลาได้กลิ่น ให้กำหนดว่า ได้กลิ่นหนอ ได้กลิ่นหนอ

๔. เวลาได้รส ให้กำหนดว่า รสหนอ รสหนอ

๕ เวลาถูกต้อง เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ให้กำหนดว่า ถูกหนอ ถูกหนอ

๖. เวลาคิด ให้กำหนดว่า คิดหนอ คิดหนอ

จ. สอนให้กำหนดอิริยาบถย่อย เช่น ก้าวไปถอยกลับ เหลียวซ้าย แลขวา คู้ เหยียด พาดสังฆาฏิ ถือบาตร ห่มจีวร นุ่งผ้า ห่มผ้า กิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้ม ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ยืน เดิน นั่ง นอน หลับ ตื่น พูด นิ่ง เป็นต้น

หมายเหตุ ในวันแรก ผู้ที่เป็นอาจารย์พิจารณาดูคนผู้ปฏิบัติก่อน ถ้าคนมีปริยัตน้อย หรือคนแก่ ให้สอนแต่เพียง จงกรม นั่งกำหนดท้องพองยุบ กำหนดเวทนา และ จิต เท่านี้ก็พอแล้ว ในวันต่อไปในเวลาสอบอารมณ์จึงค่อยเพิ่มขึ้นโดยลำดับ ๆ แม้คนหนุ่มหรือเด็ก ๆ ก็อนุโลมตามนี้ได้

๑๕. ผู้ปฏิบัติกราบแล้วกลับไปสู่ห้องของตน เริ่มลงมือปฏิบัติต่อไป

๑๖. ผู้ที่เป็นอาจารย์ต้องไปสอบอารมณ์ทุกวัน และคอยเพิ่มบทเรียนให้ตามลำดับญาณ ตัวอย่าง ผู้ปฏิบัติถึงนามรูปปริจเฉทญาณแล้ว เพิ่มบทเรียนอีกคือ ให้กำหนดจิตเบื้องแรก เช่น อยากคู้ อยากเหยียด อยากลุก เป็นต้น ผู้ปฏิบัติถึง

ปัจจยปริคคหญาณ เดินจงกรมเพิ่มให้ ๒ ระยะคือ ยกหนอ เหยียบหนอ เวลานั่งให้กำหนด พอง ยุบ นั่ง เป็นต้น ข้อสำคัญอย่าเพิ่มในวันเดียวถึง ๒ อย่าง

ถาม ในขั้นต่อไป โยคีบุคคลควรปฏิบัติอย่างไรบ้าง ?

ตอบ ผู้ปฏิบัติ ควรปฏิบัติตามแบบฝึกหัด ดังต่อไปนี้

แบบฝึกหัดที่ ๑

๑. เวลานั่ง ให้กำหนดที่ท้องซึ่ง พองขึ้น ในเวลาหายใจเข้า และ ยุบลงในเวลาหายใจออก นึกอยู่ในใจว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! ตามจังหวะที่ท้องพองและยุบ

๒. เวลานอน ก็ให้กำหนดที่ท้องว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! เช่นเดียวกัน

๓. เวลายืนให้กำหนดว่า ยืนหนอ ! ยืนหนอ !

๔. เวลาเดินจงกรม ให้กำหนดเป็นระยะดังนี้ คือ

ขณะก้าวเท้าขวา ให้กำหนดว่า ขวาย่างหนอ! ขณะก้าวเท้าซ้าย ให้กำหนดว่า ซ้ายย่างหนอ ! ทอดสายตาไปประมาณ ๔ ศอก เมื่อเดินไปจนสุดที่จงกรม จะกลับให้ยืน แล้วกำหนดว่า ยืนหนอ ! ยืนหนอ ! ต่อนั้นเอี้ยวตัวกลับ ขณะเอี้ยวตัวกลับ ให้กำหนดว่า กลับหนอ ! กลับหนอ ! เมื่อกลับแล้วยืนอยู่ให้กำหนดว่า ยืนหนอ ๆ ! เมื่อเดินจงกรมต่อไป ก็ให้กำหนดเหมือนเดิมอีก

แต่ละแบบ ต้องทำให้ชำนาญคล่องแคล่ว จนได้สมาธิดีก่อนแล้ว จึงทำตามแบบฝึกหัดต่อ ๆ ไป

แบบฝึกหัดที่ ๒

๑. เวลานั่งให้กำหนดเป็น ๓ ระยะ คือ พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ !

๒. เวลานอนให้กำหนดเป็น ๓ ระยะ คือ พองหนอ ! ยุบหนอ ! นอนหนอ ! (๑)

---

(๑) กำหนดจนรูปนั่งรูปนอนปรากฏแก่ใจอย่างชัดเจนประดุจหนึ่งว่าส่องกระจก ฉะนั้น

๓. เวลายืน ให้กำหนดว่า ยืนหนอ ! ยืนหนอ ! เท่านั้น จนกว่าจะเดินหรือนั่ง

๒. เวลาเดิน ให้ทำตามแบบฝึกหัดที่ ๑ ประมาณ ๓๐ นาทีก่อนแล้วให้เปลี่ยนวิธีกำหนดใหม่ คือ ขณะก้าวเท้าขวาหรือซ้ายไปนั้นให้กำหนดเป็น ๒ ระยะว่า ยกหนอ ! เหยียบหนอ ! ประมาณ ๓๐ นาที

ตัวอย่าง

ก. ให้กำหนดว่า ขวาย่างหนอ ! ซ้ายย่างหนอ ! ประมาณ ๓๐ นาที

ข. ให้กำหนดว่า ยกหนอ ! เหยียบหนอ ! ประมาณ ๓๐ นาที

แบบฝึกหัดที่ ๓

๑. เวลานั่งให้กำหนดเป็น ๔ ระยะคือ พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! ใจเพ่งตรงที่ถูกนั้นเป็นวงกลมประมาณเท่าเหรียญ ๑ บาท ให้จิตจ่ออยู่ตรงนั้น

๒. เวลานอน ให้กำหนดเป็น ๔ ระยะ คือ พองหนอ! ยุบหนอ! นอนหนอ! ถูกหนอ!

๓. เวลายืน ให้กำหนดว่า ยืนหนอ! ยืนหนอ!

๔. เวลาเดิน ให้ทำตามแบบฝึกหัดที่ ๑-๒ ก่อน ประมาณแบบละ ๒๐ นาที แล้วให้เปลี่ยนวิธีกำหนดใหม่ คือ ขณะก้าวเท้าขวาหรือซ้ายไปนั้นให้กำหนดเป็น ๓ ระยะ ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ!

ตัวอย่าง

ก. ให้กำหนดว่า ขวาย่างหนอ! ซ้ายย่างหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ข. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ค. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

แบบฝึกหัดที่ ๔

๑. เวลานั่ง ให้กำหนดเป็น ๔ ระยะคือ พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! เหมือนแบบที่ ๓

๒. เวลานอน ให้กำหนดเป็น ๔ ระยะคือ พองหนอ! ยุบหนอ! นอนหนอ! ถูกหนอ!

๓. เวลายืน ให้กำหนดว่า ยืนหนอ! ยืนหนอ!

๔. เวลาเดิน ให้ทำตามแบบฝึกหัดที่ ๑-๒-๓ ก่อน ประมาณแบบละ ๒๐ นาที แล้วก็เปลี่ยนวิธีกำหนดใหม่ คือก้าวเท้าขวาหรือซ้ายไป ให้กำหนดเป็น ๔ ระยะว่า ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๓๐ นาที

ตัวอย่าง

ก. ให้กำหนดว่า ขวาย่างหนอ! ซ้ายย่างหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ข. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๑๐ นาที

ค. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ง. ให้กำหนดว่า ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

แบบฝึกหัดที่ ๕

๑. เวลานั่ง ให้กำหนดเป็น ๔ ระยะ คือ พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! กายถูกที่ไหน ให้กำหนดที่นั้น

ตัวอย่าง

(๑) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงก้นกบซ้ายถูก

(๒) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงก้นกบขวาถูก

(๓) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงเข่าขวาถูก

(๔) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงเข่าซ้ายถูก

(๕) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงตาตุ่มขวาถูก

(๖) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงตาตุ่มซ้ายถูก

๒. เวลานอน ให้กำหนดเป็น ๔ ระยะ เช่นกัน คือ พองหนอ! ยุบหนอ! นอนหนอ! ถูกหนอ! เป็นต้น

๓. เวลายืน ให้กำหนดว่า ยืนหนอ! ยืนหนอ!

๔. เวลาเดิน ให้ทำตามแบบฝึกหัดที่ ๑-๒-๓-๔ แบบละ ๒๐ นาที แล้วให้เปลี่ยนวิธีกำหนดใหม่ คือขณะก้าวเท้าขวาหรือซ้ายไป ให้กำหนดเป็น ๕ ระยะว่า ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! ลงหนอ! ถูกหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ตัวอย่าง

ก. ให้กำหนดว่า ขวาย่างหนอ! ซ้ายย่างหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ข. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ค. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ฆ. ให้กำหนดว่า ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

ง. ให้กำหนดว่า ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! ลงหนอ! ถูกหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

แบบฝึกหัดที่ ๖

๑. เวลานั่งให้กำหนดดังนี้ คือ

(๑) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงก้นกบขวาถูก

(๒) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงก้นกบซ้ายถูก

(๓) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงเข่าขวาถูก

(๔) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงเข่าซ้ายถูก

(๕) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงตาตุ่มขวาถูก

(๖) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! หมายถึงตาตุ่มซ้ายถูก

(๗) พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! ถูกจี้ไปตามตัวเป็นแห่งๆ ไป

๒. เวลานอน ให้กำหนดดังนี้ คือ พองหนอ! ยุบหนอ! นอนหนอ! ถูกหนอ!

๓. เวลายืน ให้กำหนดว่า ยืนหนอ! ยืนหนอ!

๔. เวลาเดินให้กำหนดดังนี้

ก. ให้กำหนดว่า ขวาย่างหนอ! ซ้ายย่างหนอ! ประมาณ ๕ นาที

ข. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๕ นาที

ค. ให้กำหนดว่า ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๑๐ นาที

ฆ. ให้กำหนดว่า ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! เหยียบหนอ! ประมาณ ๑๐ นาที

ง. ให้กำหนดว่า ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! ลงหนอ! ถูกหนอ! ประมาณ ๑๐ นาที

จ. ให้กำหนดเพิ่มใหม่เป็น ๖ ระยะ ยกส้นหนอ! ยกหนอ! ย่างหนอ! ลงหนอ! ถูกหนอ! กดหนอ! ประมาณ ๒๐ นาที

แบบฝึกหัดที่ ๗

๑. เมื่อเดินจงกรมไปสุดทางแล้ว หยุดยืน จะหันกลับ เวลาหยุดให้กำหนดว่า อยากหยุดหนอ! อยากหยุดหนอ! เวลาหยุดให้กำหนดว่า หยุดหนอ!

หยุดหนอ! เวลาจะกลับให้กำหนดว่า อยากจะกลับหนอ! อยากจะกลับหนอ! เวลากลับให้กำหนดว่า กลับหนอ! กลับหนอ! เวลายืนอยู่ให้กำหนดว่า ยืนหนอ! ยืนหนอ! แล้วจึงเดินและกำหนดเหมือนอย่างกล่าวมาแล้วต่อไป

๒. เวลาจะเหลียวซ้ายแลขวาเป็นต้น ให้กำหนดว่า อยากเหลียวหนอ ๆ! ขณะเหลียวให้กำหนดว่า เหลียวหนอ ๆ!

๓. เวลาจะคู้ จะเหยียด ให้กำหนดว่า อยากคู้หนอ ๆ! อยากเหยียดหนอ ๆ! ขณะจะคู้หรือเหยียด ให้กำหนดว่า คู้หนอ ๆ! เหยียดหนอ ๆ!

๔. เวลาจะจับสิ่งของต่าง ๆ เช่น ผ้านุ่ง ผ้าห่ม บาตร ถ้วย โถ โอ จาน เป็นต้น ให้กำหนดว่า เห็นหนอ! อยากจับหนอ! ขณะยื่นมือไป ให้กำหนดว่า ไปหนอ! ขณะถูก ให้กำหนดว่า ถูกหนอ! ขณะจับให้กำหนดว่า จับหนอ! ขณะจับของแล้วหยิบยกมา ให้กำหนดว่า มาหนอ! มาหนอ! เป็นต้น

๕. เวลาจะบริโภคอาหาร หรือดื่ม, เคี้ยว, ลิ้ม, เลีย, ให้กำหนดทำนองเดียวกัน

ตัวอย่าง

(๑)	ขณะเห็นอาหาร	ให้กำหนดว่า	เห็นหนอ ๆ
(๒)	ขณะอยาก	,,	อยากหนอ ๆ
(๓)	ขณะยื่นมือไป	,,	ไปหนอ ๆ
(๔)	ขณะมือถูก	,,	ถูกหนอ ๆ
(๕)	ขณะจับ	,,	จับหนอ ๆ
(๖)	ขณะยกขึ้น	,,	ยกหนอ ๆ
(๗)	ขณะอ้าปาก	,,	อ้าหนอ ๆ
(๘)	ขณะถูกปาก	,,	ถูกหนอ ๆ
(๙)	ขณะเคี้ยว	,,	เคี้ยวหนอ ๆ

(๑๐) ขณะกลืน ให้กำหนดว่า กลืนหนอ ๆ

(๑๑) ขณะหมด ,, หมดหนอ ๆ

๖. เวลาถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ให้กำหนดว่า อยากถ่ายหนอ! กำลังถ่ายให้กำหนดว่า ถ่ายหนอ ๆ!

๗. เวลาจะเดิน ยืน นั่ง จะหลับ ตื่น พูด นิ่ง ให้กำหนดว่า อยากเดินหนอ! อยากยืนหนอ! อยากนั่งหนอ! อยากหลับหนอ! ตื่นหนอ! อยากพูดหนอ! นิ่งหนอ!

แบบฝึกหัดที่ ๘

๑. ขณะเห็น	ให้กำหนดว่า	เห็นหนอ ๆ
๒. ขณะได้ยิน	,,	ได้ยินหนอ ๆ
๓. ขณะได้กลิ่น	,,	ได้กลิ่นหนอ ๆ
๔. ขณะลิ้มรส	,,	รสหนอ ๆ
๕. ขณะกายถูกต้อง	,,	ถูกหนอ ๆ
๖. คณะคิด	,,	คิดหนอ ๆ

แบบฝึกหัดที่ ๙

๑. ขณะที่นั่งกำหนดว่า พองหนอ! ยุบหนอ! อยู่นั้น ถ้าทุกขเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ให้หยุดกำหนดว่า พองหนอ ยุบหนอ นั้นไว้ก่อน แล้วไปกำหนดทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นนั้น เช่น เจ็บ ปวด เมื่อย เป็นต้น ให้กำหนดว่า ปวดหนอ ๆ! เมื่อยหนอๆ! เจ็บหนอๆ! ถ้าเวทนากล้า ทนไม่ได้ ให้หยุดการกำหนดเวทนานั้นเสีย กลับไปกำหนดว่า พองหนอ! ยุบหนอ! ต่อไป ถ้าเวทนาไม่หายจึงพลิกหรือเปลี่ยนอิริยาบถเสีย

๒. ถ้าความสบายเกิดขึ้น ให้กำหนดว่า สบายหนอ! สบายหนอ!

๓. เวลานอน เวลายืน ถ้าความสบายก็ดี ความไม่สบายก็ดี หรือความเฉย ๆ ก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นให้กำหนดไปตามอย่างนั้นว่า สบายหนอ ! ไม่สบายหนอ ! เฉย ๆ หนอ !

ถ้าเวทนาเกิดขึ้นในเวลาเดินจงกรม ให้หยุดเดินก่อน แล้วให้กำหนดเวทนาตามนัยที่กล่าวแล้ว

หมายเหตุ เวลานิมิตอย่างใดอย่างหนึ่ง มีแสงสว่างหรือรูปภูเขาเป็นต้นปรากฏทางใจ ให้กำหนดว่า เห็นหนอ ! จนกว่าจะหาย

แบบฝึกหัดที่ ๑๐

๑. เวลานั่ง ถ้าเกิดอยากได้อะไรขึ้น ให้กำหนดว่า อยากได้หนอ ! หรือโลภะหนอ !

๒. ถ้านั่งนอนไม่ชอบใจ อยากจะลุกขึ้นก็ดี หรือเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คิดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วไม่ชอบใจก็ดี ให้กำหนดว่า ไม่ชอบหนอ ๆ ! หรือ โทสะหนอๆ

๓. ถ้าง่วงนอน ให้กำหนดว่า ง่วงหนอ ๆ !

๔. ถ้าจิตฟุ้งซ่าน ,, ฟุ้งหนอ ๆ !

๕. ถ้าสงสัย ,, สงสัยหนอ ๆ !

๖. ถ้าความโลภ ความโกรธ ความฟุ้งซ่าน ความสงสัย เป็นต้น ปราศจากไป ก็ให้กำหนดรู้เช่นกัน

๗. เวลาเดินจงกรม ถ้าจิตฟุ้งขึ้นมา ให้หยุดเดินแล้ว กำหนดว่า ฟุ้งหนอๆ! เมื่อความฟุ้งนั้นหายไปแล้วจึงเดินจงกรมต่อไป

แบบฝึกหัดที่ ๑๑

๑. ถ้าจิตยินดีต่อ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะพึงรู้ว่า เป็นความยินดีต่อกามคุณทั้ง ๕ ให้กำหนดว่า ยินดีหนอ ๆ !

๒. เมื่อจิตคิดเบียดเบียนเกิดขึ้น พึงรู้ว่าเป็นโทสะ หรือพยาบาท ให้กำหนดว่า โทสะหนอ ๆ ! หรือ พยาบาทหนอ ๆ !

๓. เมื่อจิตง่วงเหงา หด หู่ พึงรู้ว่าเป็นถีนมิทธะให้กำหนดว่า ง่วงหนอๆ!

๔. ถ้าจิตฟุ้งซ่าน รำคาญ เสียใจ พึงรู้ว่าเป็นอุทธัจจะกุกกุจจะ ให้กำหนดว่า ฟุ้งหนอๆ! เป็นต้น

๕. เมื่อความสงสัยในรูป นาม ปรมัตถ์ บัญญัติเกิดขึ้น พึงรู้ว่าเป็นวิจิกิจฉา ให้กำหนดว่า สงสัยหนอ ๆ !

แบบฝึกหัดที่ ๑๒

๑. เวลานั่งให้กำหนดว่า อยากนั่งหนอๆ ! แล้วจึงค่อย ๆ ย่อตัวลงเป็นระยะ ๆ พร้อมกับกำหนดว่า นั่งหนอ ๆ จนกว่าจะถึงพื้น กำหนดให้ได้ประมาณ ๘-๙-๑๐ ระยะ

๒. เมื่อกำหนดว่า พองหนอ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ! อยู่ เกิดคันขึ้นให้กำหนดว่า คันหนอๆ ! เมื่อกำหนดแล้วยังไม่หายคัน อยากจะเกาให้กำหนดว่า อยากเกาหนอ ๆ เวลามือเคลื่อนไปจะเกาให้กำหนดตามไปเป็นระยะ ๆ ว่า ไปหนอๆ ! เวลามือถูกให้กำหนดว่า ถูกหนอ ๆ! ขณะเกาให้กำหนดว่า เกาหนอ ๆ ! เมื่ออาการคันนั้นหายไป ให้กำหนดว่า หายหนอ ๆ ! เมื่อจะเอามือลง ให้กำหนดตามเป็นระยะ ๆ ว่า ลงหนอ ๆ ! จนถึงที่วางแล้ว ตั้งต้นกำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! ต่อไป

แบบฝึกหัดที่ ๑๓

วันที่ ๑

๑. ให้ตั้งใจอธิษฐานว่าธรรมวิเศษเบื้องสูงที่ยังไม่เกิดขึ้นขอจงให้เกิดขึ้น คือให้ได้เห็นธรรมวิเศษภายใน ๒๔ ชั่วโมงนี้ จะเริ่มตั้งอธิษฐานเวลาไรก็ได้ แต่ต้องให้ถึง ๒๔ ชั่วโมง

๒. เมื่อตั้งอธิษฐานแล้วให้เดินจงกรมก่อน แล้วนั่งกำหนดว่า พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! เหมือนที่อธิบายมาแล้ว ทำสลับกันไปจนถึง ๒๔ ชั่วโมง

วันที่ ๒

เดินจงกรมแล้ว อธิษฐานว่า "ภายใน ๒๔ ชั่วโมง ขอให้ความเกิดดับเกิดขึ้นให้มาก" แล้วกำหนดพองยุบต่อไปตามที่เคย

แบบฝึกหัดที่ ๑๔

๑. ให้เดินจงกรมก่อน แล้วปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก. ให้อธิษฐานคราวละ ๑ ชั่วโมงว่า ขอให้อาการเกิดดับจงปรากฏขึ้นหลาย ๆ ครั้ง อย่างต่ำที่สุดหนึ่งชั่วโมงต่อ ๕ ครั้ง

ข. ถ้าภายใน ๑ ชั่วโมง อาการเกิดดับนั้นยังปรากฏได้ชัดแจ้งและถี่ขึ้นอย่างต่ำ ๑ ชั่วโมงต่อ ๕ ครั้ง อย่างสูง ๑ ชั่วโมงต่อ ๖๕ ครั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้ ให้ลดเวลาอธิษฐานลงมาเพียง ๓๐ นาที คือ ให้อธิษฐานว่าภายใน ๓๐ นาที นี้ขอให้อาการเกิดดับนั้น ปรากฏขึ้นหลาย ๆ ครั้ง

ค. ให้อธิษฐานโดยทำนองนั้น แล้วลดลงไปจนถึง ๑๕-๑๐-๕ นาที ภายใน ๕ นาที อาการเกิดดับอาจจะปรากฏขึ้นถึง ๖ ครั้ง หรือ ๑ ครั้งเป็นอย่างต่ำ

๒. นั่งให้ได้ ๑ ชั่วโมง จึงเปลี่ยนอิริยาบถ โดยมิให้ลุกจากที่เลย

๓. ให้ทำสลับกันไปอย่างนี้ จนครบ ๒๔ ชั่วโมง

แบบฝึกหัดที่ ๑๕

๑. ให้เดินจงกรมก่อน แล้วนั่งอธิษฐานว่าขอให้ได้สมาธิแน่นิ่งไปถึง ๕ นาที แล้วกำหนดว่า พองหนอ! ยุบหนอ! นั่งหนอ! ถูกหนอ! จิตจดจ่ออยู่

กับอารมณ์แล้วดับนิ่งไปได้จนครบ ๕ นาที จึงจะเป็นอันถูกต้อง ถ้าตรวจดูนาฬิกาเห็นว่ายังไม่ถึง ให้พยายามทำจนถึง ๕ นาทีถ้าเกินไปยิ่งดี

๒. ให้อธิษฐานให้ได้สมาธิแน่นิ่งไปได้ถึง ๑๐ นาที ถ้าทำยังไม่ได้ ให้พยายามทำจนได้อย่างชำนาญแล้วจึงฝึกทำต่อไปทีละขั้น ๆ ดังนี้ คือ ๑๕ นาที ๒๐ นาที ๓๐ นาที ๑ ชั่วโมง ๑ ชั่วโมง ๓๐ นาที ๒ ชั่วโมง ๓ ชั่วโมง ๔ ชั่วโมง ๕ ชั่วโมง ๖ ชั่วโมง ๗ ชั่วโมง ๘ ชั่วโมง ตามลำดับ จนถึง ๒๔ ชั่วโมง

๓. การคำนวณนาทีหรือชั่วโมงนั้น ให้ตั้งต้นแต่ขณะที่แน่นิ่งไป ขณะที่แน่นิ่งไปนั้น จะไม่รู้สึกสัมผัสใด ๆ เหมือนหลับ แต่ไม่ใช่หลับ เมื่อถึงกำหนดที่อธิษฐานไว้ก็จะรู้สึกตัวขึ้นมาเองเหมือนตื่น แต่ไม่ใช่ตื่น

แบบฝึกหัดที่ ๑๖

ท่านผู้ปฏิบัติดีแล้วประสงค์จะเป็นครูสอนต่อไปพึงหัดปฏิบัติพิเศษ ดังนี้

ครั้งที่ ๑ ให้ทำ ๑ วัน

๑. ให้เดินจงกรมก่อนแล้วจึงนั่งเข้าที่ แล้วอธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมง ขอให้รูปนามที่เกิดดับปรากฏชัดแจ้ง กำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! จนครบ ๑ ชั่วโมง เมื่อกำหนดอยู่อย่างนี้ จะเห็นอาการเกิดดับของรูปนามชัดขึ้นกว่าแต่ก่อนนี้เรียกว่า อุทยัพพยญาณ

๒. ในชั่วโมงที่ ๒ ให้อธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมง ขอให้เห็นแต่รูปนามที่ดับไป ๆ แล้วกำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! จนครบ ๑ ชั่วโมง เมื่อกำหนดอยู่อย่างนี้ จะเห็นแต่ความดับของรูปนามอย่างเดียว คือ อาการดับของรูปนาม จะปรากฏชัดเจนแจ่มแจ้งกว่าแต่ก่อนนี้เรียกว่า ภังคญาณ

ครั้งที่ ๒ ให้ทำ ๑ วัน

๑. ให้เดินจงกรมก่อนแล้วจึงนั่งเข้าที่แล้วอธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมงนี้ ขอให้ภยญาณเกิดขึ้นให้มาก แล้วกำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ !

ถูกหนอ ! จนกว่าจะครบ ๑ ชั่วโมง ในขณะนั่งกำหนดอย่างนี้จะมีอาการเกิดความกลัวขึ้น นี้เรียกว่า ภยญาณ

๒. ในชั่วโมงที่ ๒ ให้อธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมงนี้ ขอให้อาทีนวญาณเกิดขึ้นให้มากแล้วกำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! อย่างนี้จนครบ ๑ ชั่วโมง ในขณะที่นั่งกำหนดอยู่ จะเห็นโทษของรูปนามนานาประการ เช่น เจ็บ ป่วย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตาเป็นต้น นี้เรียกว่า อาทีนวญาณ

๓. ในชั่วโมงที่ ๓ ให้อธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมงนี้ ขอให้นิพพิทาญาณเกิดขึ้นให้มาก แล้วกำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! จนกว่าจะครบ ๑ ชั่วโมง ในขณะที่นั่งกำหนดอยู่อย่างนี้ จะมีความเบื่อหน่ายเกิดขึ้น คือจะเห็นรูปนามนี้เต็มไปด้วยของปฏิกูลน่าเกลียด มีแต่ทุกข์ มีแต่โทษ ไม่น่ายินดี น่าเบื่อหน่าย นี้เรียกว่า นิพพิทาญาณ

ครั้งที่ ๓ ให้ทำ ๑ วัน

๑. ให้เดินจงกรมก่อนจึงนั่งเข้าที่ แล้วอธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมงนี้ ขอให้มุญจิตุกัมยตาญาณเกิดขึ้นให้มากแล้วกำหนดว่า พองหนอ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ! จนกว่าจะครบ ๑ ชั่วโมง ในขณะที่นั่งกำหนดอยู่อย่างนี้จะมีอาการอยากหนีอยากพ้น เกิดขึ้นโดยลำดับ นี้เรียกว่า มุญจิตุกัมยตาญาณ

๒. ในชั่วโมงที่ ๒ ให้อธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมงนี้ขอให้ปฏิสังขาญาณเกิดขึ้นให้มาก แล้วกำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! อย่างนี้จนครบ ๑ ชั่วโมง ในขณะที่นั่งกำหนดอย่างนี้จะมีอาการพยายามทำความเพียรหาทางหนีทางพ้นเกิดขึ้นโดยลำดับ นี้เรียกว่า ปฏิสังขาญาณ

๓. ในชั่วโมงที่ ๓ ให้อธิษฐานว่า ภายใน ๑ ชั่วโมงนี้ขอให้สังขารุเปกขาญาณเกิดขึ้นให้มาก แล้วกำหนดว่า พองหนอ ! ยุบหนอ ! นั่งหนอ ! ถูกหนอ ! จนกว่าจะครบ ๑ ชั่วโมง ในขณะที่นั่งกำหนดอยู่อย่างนี้จะมีการวางเฉยในรูปนาม นี้เรียกว่า สังขารุเปกขาญาณ

ถาม การเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามวิธีที่กล่าวแล้วนั้น จะมีอานิสงส์อย่างไรบ้าง ขอให้อธิบาย พร้อมทั้งยกหลักฐานประกอบ ?

ตอบ จะมีอานิสงส์หลายอย่าง ดังต่อไปนี้

๑. ทำคนให้ฉลาดรู้หลักความจริง คือรู้ปรมัตถธรรมไม่หลงอยู่ในบัญญัติธรรม อันเป็นเพียงโลกสมมติ

๒. ทำคนให้มีศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม

๓. ทำคนให้รักใคร่สนิทสนมกลมกลืนกัน ให้กรุณาเอ็นดูสงสารกัน พลอยยินดีอนุโมทนาสาธุการ เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี

๔. ทำคนให้เว้นจากการเบียดเบียนกัน เว้นจากเอารัดเอาเปรียบกัน

๕. ทำคนให้รู้จักตัวเอง และรู้จักปกครองตัวเอง คือ อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น

๖. ทำคนให้เป็นคนว่านอนสอนง่าย ไม่มีมานะถือตัว ไม่เย่อหยิ่งจองหอง

๗. ทำคนให้หันหน้าเข้าหากัน ให้บรรจบกัน เพราะต่างฝ่ายลดทิฐิมานะลง

๘. ทำคนให้หนักแน่นในกตัญญูกตเวทิตาธรรม

๙. ทำคนให้เป็นพระ เพราะเหตุว่าการปฏิบัติธรรมนี้ย่อมเป็นไปเพื่อคุณสมบัติเหล่านี้ คือ

(๑) เพื่อละนิวรณ์ ๕

(๒) เพื่อละกามคุณ ๕

(๓) เพื่อละอุปาทานขันธ์ ๕

(๔) เพื่อละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท

(๕) เพื่อละคติ ๕ คือ นรก ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย มนุษย์ เทวดา

(๖) เพื่อละตระหนี่ ๕ คือ ตระหนี่อาวาส ตระหนี่ตระกูล ตระหนี่ลาภ ตระหนี่วรรณะ ตระหนี่ธรรมะ

(๗) เพื่อละสังโยชน์เบื้องบน ๕ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

(๘) เพื่อละเจโตขีละ คือ ตาปูตรึงใจ ๕ คือ สงสัยในพระพุทธ สงสัยในพระธรรม สงสัยในพระสงฆ์ สงสัยในสิกขา โกรธไม่พอใจในเพื่อนพรหมจรรย์

(๙) เพื่อละเจโตวินิพันธะ คือเครื่องผูกพันจิตใจ ๕ คือปราศจากกำหนัด ชอบใจ รักใคร่ กระหาย เร่าร้อน ทะยานอยากในกาม ปราศจากกำหนัดในกาม ในรูป จนกระทั่งความสุขในการฉัน การนอน การรักษาศีล ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อเทพนิกาย เป็นต้น

(๑๐) เพื่อก้าวล่วงเสียซึ่งโสกะ ปริเทวะ ดับทุกข์ โทมนัส บรรลุมรรคผล ทำพระนิพพานให้แจ้ง

(๑๑) อานิสงส์อย่างสูงสุด ให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ อย่างต่ำลงมาก็เป็นพระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน ถ้าต่ำลงมากกว่านั้น ที่เป็นอย่างสามัญก็เป็นผู้มีคติเที่ยงที่จะไปทางสุคติ ตามหลักที่ว่า "อิมินา ปน ญาเณน สมนฺนาคโต วิปสฺสโก พุทฺธสาสเน ลทฺธสฺสาโส ลทฺธปติฏฺโฐ นิยตคติโก จูฬโสตาปนฺโนนาม โหติ" บุคคลผู้มีปัญญาประจำขันธสันดาน เจริญวิปัสสนาแล้วย่อมสำเร็จเป็นจุลโสดาบันบุคคล ได้ความเบาใจ ได้ที่พึ่งอย่างดีในพระพุทธศาสนา มีคติเที่ยงที่จะไปทางสุคติ

อนึ่ง บุคคลผู้เจริญวิปัสสนา มีดวงตาญาณเห็นความเกิดดับของรูปนามชื่อว่าเป็นผู้มีชีวิตอันประเสริฐดังบาลีว่า

โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยํ

ผู้ที่เห็นความเกิดดับของรูปนาม ถึงมีชีวิตอยู่ได้เพียงวันเดียวก็ประเสริฐกว่าผู้ที่ไม่เห็นความเกิดดับ ของรูปนามซึ่งมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี

ถาม การเจริญวิปัสสนากรรมฐานทำนองนี้ จะใช้เวลานานสักเท่าไร จึงจะได้ผลสมประสงค์ ?

ตอบ ถ้าเจริญติดต่อกันไป ตั้งแต่ ๗ วัน ๑๕ วัน ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗ เดือน หรือ ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗ ปี ก็จะได้ผลสมประสงค์ ตามแต่วาสนาบารมีแก่กล้า หรือย่อหย่อน และที่กล่าวกำหนดมานี้ หมายถึงบุคคลที่มีวาสนาบารมีพอปานกลาง ถ้าท่านผู้ใดวาสนาบารมีแก่กล้าเจริญเวลาเช้า ย่อมจะได้ผลสมประสงค์ในเวลาเย็น หรือเจริญในเวลาเย็นย่อมจะได้ผลสมปรงสงค์ในเวลาเช้าดังคำอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า

"ติกฺขปญฺญํ ปน สนฺธาย ปาโตว อนุสิฏฺโฐ สายํ วิเสสํ อธิคมิสฺสติ สายํ อนุสิฏฺโฐ ปาโต วิเสสํ อธิคมิสฺสตีติ วุตฺตํ"

ที่ท่านกล่าวไว้ว่า "สอนในเวลาเช้า จักได้บรรลุธรรมวิเศษในเวลาเย็น สอนในเวลาเย็นจักได้บรรลุธรรมวิเศษในเวลาเช้า" นี้หมายถึง ติกขบุคคล คือผู้มีวาสนาบารมีแก่กล้าฉะนี้แล

อธิบายวิธีเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ฯ

คำอธิษฐาน

อิทํ เม ปุญฺญํ อาสวกฺขยาวหํ โหตุ
อิทํ เม ปุญฺญํ นิพฺพานสฺส ปจฺจโย โหตุ
อิทํ เม ปุญฺญภาคํ สพฺพสตฺตานํ เทมิ

เตือนสติผู้ปฏิบัติธรรม

ผู้ปฏิบัติธรรมที่ได้ผ่านการปฏิบัติไปพอ
สมควรแก่วาสนาบารมีของตน ๆ แล้ว
ควรประพฤติปฏิบัติตนต่อไปอย่างไรบ้าง ?
ขอถือโอกาสเตือนสติไว้ย่อ ๆ ดังต่อไปนี้คือ: –

๑. ห้ามไม่ให้อวดกัน

การอวดกัน นั้น ถ้าเป็นพระ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวางหลักสิกขาบทวินัยไว้แล้วว่า ถ้าภิกษุใดอวดอุตริมนุสสธรรม ซึ่งไม่มีในตน ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาราชิก คือขาดจากการเป็นพระ ถ้าตนได้จริง ถึงจริงพูดอวด ก็รับอาบัติปาจิตตีย์ ทั้งนี้มิใช่พระองค์หวงธรรม เพราะว่าธรรมไม่ใช่ของที่จะต้องไปอวดกัน ใครปฏิบัติก็ได้ผลเฉพาะผู้ปฏิบัติเท่านั้น เหมือนกับการรับประทานอาหาร ใครรับประทานผู้นั้นก็อิ่ม จะรับประทานแทนกันและอิ่มแทนกันไม่ได้ การอวดกัน จึงถือว่าเป็นภัยอันร้ายแรงต่อพระพุทธศาสนา

๒. ผู้ปฏิบัติธรรมจะถูกคนถาม เป็น ๓ จำพวก คือ

ก. ถามเพื่อคอยจับผิด

การถามเพื่อคอยจับผิด นั้น โดยมากผู้ถามเป็นคนไม่มีศรัทธา ไม่มีความเชื่อ ไม่มีความเลื่อมใส จึงได้ถามเพื่อคอยจับผิด เช่น เราไม่ได้เรียนปริยัติ เขาก็เอาปริยัติมาถาม เมื่อเราตอบไม่ถูกความประสงค์ของผู้ถาม หรือตอบไม่ได้ ก็จะเป็นเหตุให้ผู้ถามนั้นเข้าใจผิดและคอยจับผิดเช่น ถามว่า ในเวลาปฏิบัตินั้น รู้จักปฏิจจสมุป-

บาทไหม, เมื่อเราตอบว่า ไม่รู้ เขาก็จะพูดว่า การปฏิบัตินี้ไม่ถูก ไม่จริงเป็นต้น บางคนที่มีปริยัติมาก ย่อมจะถามว่าการนั่งเพ่งท้อง พอง ยุบ อยู่เฉย ๆ จะเกิดปัญญาได้อย่างไร พระพุทธเจ้าท่านทรงพิจารณา บุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ ด้วยปัญญา ปัญญาจะเกิด ต้องพิจารณามิใช่หรือ ดังนี้เป็นต้น ถ้าผู้ที่อ่อนปริยัติ ก็จะยอมจำนน คือตอบไม่ได้ ถ้าผู้มีปริยัติดี ปัญหาเช่นนี้เป็นของง่ายที่สุด และจะรู้ถึงเจตนาของผู้ถามได้ดีมากว่า ผู้ถามนั้นมีน้ำใจอันขุ่นมัวหรือบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่เก่งปริยัติ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะตอบไม่ได้ แม้ผู้ถามเป็นปุถุชน ผู้ตอบเป็นพระอรหันต์ ก็ยังสู้กันไม่ได้ เรื่องนี้เคยมีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล คือ พระยามิลินทร์เป็นปุถุชน ถามพระอรหันต์ตั้งสองหมื่นองค์ก็ตอบไม่ได้ จำต้องหนีเข้าป่าไป พระอรหันต์ต้องไปอาราธนานาคเสนเทพบุตร บนสวรรค์มาเกิดแล้วให้บวชในพระพุทธศาสนา ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติจนแตกฉานในพระไตรปิฎก ได้ลงมือเจริญสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานแล้ว จึงสามารถโต้ตอบกับพระยามิลินทร์ผู้เป็นปุถุชนได้

ข. ถามเพื่อยั่วกิเลส

การถามเพื่อยั่วกิเลส นั้น เช่น หาอุบายให้ผู้ปฏิบัติโกรธ เพื่อจะได้แสดงกิเลศหยาบออกมาให้เขาเห็น สุดแท้แต่กุสโลบายของผู้นั้น ฉะนั้น นักปฏิบัติต้องเป็นผู้อดทนไม่ใจน้อย ไม่โกรธง่าย ไม่หุนหันพลันแล่น ต้องหนักแน่น ไม่หวั่นไหวต่อนินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์

ค. การถามเพื่อเอาอย่าง

การถามเพื่อเอาอย่าง นั้น คือ ผู้นั้นมีศรัทธาอยากจะเข้าปฏิบัติ แต่อยากรู้ก่อนว่าเวลาจะถึง มรรค ผล นิพพาน นั้นเป็นอย่างไร ? เพื่อจะได้จำไว้ เวลาตัวเองไปปฏิบัติก็จะได้ผลเร็วขึ้น อันนี้ก็เป็นภัย เพราะการจำหรือ การเรียนแบบนั้นเป็นเพียงความรู้ขั้นสุตมยญาณกับจินตามยญาณเท่านั้น ยังไม่ใช่ ภาวนามยญาณ

ภาวนามยญาณนั้น จะฟังจากคนอื่น จำจากคนอื่นเลียนแบบจากคนอื่น ก็ไม่ได้ จนนึกคิดค้นเดาเอาเองก็ไม่ได้ ถ้าเพียงจำแบบของผู้อื่น เลียนแบบของผู้อื่น หรือนึกคิดเอาเองก็เป็น "วิปัสสนึก" คือ นึกค้นเดาเอาเอง มิใช่วิปัสสนา วิปัสสนาต้องรู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะตัวเองแท้ ๆ ท่านเรียกว่า "ปจฺจตฺตํ" รู้เฉพาะตัว คือตัวเองต้องกำหนดทันปัจจุบัน เห็นรูปนาม เห็นพระไตรลักษณ์ ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานจึงจะถูกต้อง

๓. พระโสดาบัน ๓ จำพวก คือ –

ก. มหาโสดาบัน

มหาโสดาบัน นั้น คือ ผู้นั้นมีศรัทธาจริง ตั้งใจจริง ปฏิบัติจริง รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จริง ได้ผ่านญาณ ๑๖ ไปจริงๆ เป็นมหาโสดาบันจริง ๆ

ข. อุลลปนโสดาบัน

อุลลปนโสดาบัน นั้น คือ เป็นโสดาบันปลอม ได้แก่ตัวไม่ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานจริง แต่ไปอวดผู้อื่นเพื่อให้เขาเชื่อและเลื่อมใส เมื่อได้โอกาสก็คอยโกหกหลอกลวงผู้อื่น อย่างนี้ เรียกว่าโสดาบันปลอม เพราะตนไม่ได้จริง ไม่ถึงจริง เป็นมหาโจรปล้นพระศาสนาบาปมาก

ค. อธิมานิกโสดาบัน

อธิมานิกโสดาบัน นั้น คือ บุคคลผู้ยิ่งด้วยมานะ ทิฐิ ถือตัวว่ามีปริยัติดี ก็เอาปริยัติไปพูดอวดผู้อื่น โดยอาศัยทิฐิอันลามก ยกตนข่มท่าน ตัวไม่ได้ ไม่ถึง ก็อวดอ้างว่าตัวได้ ตัวถึงมรรค ผล นิพพาน อย่างนี้ ก็เรียกว่าโสดาบันปลอม และเป็นมหาโจรปล้นพระศาสนา เช่นกัน

๔. วิธีตอบแก่ผู้อื่นในเมื่อถูกถาม

คนส่วนมากเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ จะต้องถูกถามว่า ไปปฏิบัติธรรมเป็น

อย่างไร, ได้สำเร็จชั้นไหน? ดีไหม, ดีอย่างไร, นรก สวรรค์ มีไหม, มรรค ผล นิพพาน มีไหม? เป็นต้น

ผู้ปฏิบัติธรรมต้องตอบให้เป็น อย่าให้เป็นการกระทบกระเทือนผู้อื่นและตนเอง พูดแต่น้อย อย่าพูดมาก โบราณท่านสอนไว้ว่า "ปีบเปล่าตีดัง ปีบเต็มตีไม่ดัง" เราอาจจะตอบแต่น้อย ๆ เช่น ถูกเขา ถามว่า ไปปฏิบัติธรรมเป็นอย่างไรบ้าง?

ตอบว่า ดี ทำให้ใจสบาย

ถามว่า ได้สำเร็จชั้นไหน

ตอบว่า การสำเร็จชั้นไหน หรือไม่สำเร็จนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตัว เหมือนรับประทานอาหาร ใครรับประทานคนนั้นก็อิ่ม โบราณท่านว่า "กินเองจึงจะอ้วน"

ถามว่า ดีไหม?

ตอบว่า ดีมาก

ถามว่า ดีอย่างไร?

ตอบว่า สิ่งที่ไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็น เราก็ได้รู้ได้เห็น

ถามว่า นรก สวรรค์ มรรค ผล นิพพาน มีจริงไหม?

ตอบว่า จะมีจริงหรือไม่นั้น เชิญไปปฏิบัติดูก็แล้วกัน เพราะเป็นของรู้ได้เฉพาะตัว

๕. ให้ช่วยกันเผยแผ่กองทัพธรรมของพระพุทธเจ้า

กองทัพทางโลก อันประกอบด้วยแสนยานุภาพอย่างมากมายนั้น สำหรับป้องกันและปราบปรามข้าศึกที่จะมารุกรานประเทศบ้านเมือง ส่วนแสนยานุภาพแห่งกองทัพธรรมสำหรับให้พุทธบริษัทพากันนำระเบิดปรมาณูไปทิ้งที่กายนคร ป้องกันและปราบปรามข้าศึกภายใน คือ กิเลสทั้ง ๑๐ มีโลภ โกรธ หลง มานะ ทิฐิ ความไม่ละอายบาป ความไม่กลัวบาป เป็นต้น ปฏิวัติคนไม่ดี ให้กลับเป็นคนดี ทำคน

ดีอยู่แล้ว ให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปเป็นทวีคูณ ถ้ากองทัพธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ยกขบวนไปถึงไหน จะมีความชุ่มชื่นเยือกเย็นไปทุกหย่อมหญ้า แม้ในคุกในตะรางก็ไม่เลือกที่รักและผลักที่ชัง ถ้าบ้านใดได้พากันเข้ามาปฏิบัติทั้ง พ่อ แม่ ลูก หลานแล้ว บ้านนั้นจะได้นามใหม่ว่า "บ้านแสนสุข" เป็นแน่ๆ

๖. ช่วยแนะนำมารดาบิดา ญาติมิตร

บิดามารดา เป็นผู้ที่มีบุญคุณต่อลูกมาก องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บิดามารดานั้น เป็นพระพรหมของลูก เพราะประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นบุรพาจารย์ คือ เป็นอาจารย์ก่อนใครทั้งหมดของลูก เป็นบุพพเทวดา คือ เป็นเทวดาของลูกก่อนเทวดาทั้งหลาย เป็นอาหุเนยยบุคคลของลูก คือ เป็นผู้ควรแก่เครื่องสักการบูชาของลูก ดุจพระทักขิเณยยบุคคลผู้ควรแก่ทักษิณาทานของชาวบ้าน ฉะนั้น

การที่ลูกได้พากันชักนำบิดามารดาให้มาดื่มรสพระธรรมอันแสนเยือกเย็นแสนสบาย หายทุกข์โศกโรคภัยได้นี้ นับว่าเป็นการตอบแทนคุณของท่านสูงที่สุด ถ้าลูกคนใดได้ชักนำพ่อแม่ ให้ท่านทำทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานแล้ว ลูกคนนั้นชื่อว่าได้ตอบบุญแทนคุณค่าข้าวป้อนน้ำนมที่พ่อแม่ได้ถนอม กล่อมเกลี้ยง เลี้ยงเรามาตั้งแต่อ้อนแต่ออกจนเจริญเติบโตอย่างสูงสุด และถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างดีที่สุดด้วย

แม้การที่ได้ชักนำญาติสนิทมิตรสหายมาประพฤติ มาปฏิบัติ ก็เป็นมหากุศลล้ำเลิศอยู่ เพราะฉะนั้น ท่านนักปฏิบัติจึงจำเป็นอยู่เองที่จะพยายามแนะนำมารดาบิดาและญาติมิตรให้ได้เข้ามาปฏิบัติธรรมตามทำนองคลองธรรม ดังกล่าวมานั้น

๗. ให้มีความสามัคคีกัน

ความสามัคคีกัน นั้น เป็นของสำคัญมาก มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว ส่วน

การแตกแยกกันนั้นไม่ดีเลย มีแต่ความเสื่อมฝ่ายเดียว เราทุกคนได้ปฏิญาณตนเป็นชาวพุทธ คือเป็นลูกของพระพุทธเจ้า มีสมเด็จพ่อองค์เดียวกัน ศาสนาอันเดียวกัน โลกอันเดียวกัน เราเกลียดกัน ชังกัน เบียดเบียนกัน เอารัดเอาเปรียบกัน แตกแยกกัน ทะเลาะวิวาทกัน ไม่มีประโยชน์อะไรเลย มีแต่ความเดือดร้อนฝ่ายเดียว อายุของคนหนึ่ง ๆ ไม่เกิน ๑๐๐ ปี ไม่มีใครอยู่ค้ำฟ้า ค้ำแผ่นดินหรอก ไม่กี่วันก็พากันกลับบ้านเก่าแล้ว ฉะนั้นเรารักกัน สามัคคีกัน ปรองดองกัน ดีกว่าชังกัน ดีกว่าแตกแยกกัน ดีกว่าไม่ปรองดองกันเป็นร้อยเท่าพันทวี องค์สมเด็จพระชินศรีจึงมีพระวาจาตรัสเทศนาสอนไว้ว่า

สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี

ความสามัคคีของหมู่ คือผู้อยู่ร่วมกัน นำมาแต่ความสุขฝ่ายเดียว

สามคฺคี วุฑฺฒิสาธิกา

ความสามัคคี มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว

๘. อย่าพูดว่า ทำกรรมฐานแล้ว ไม่ต้องทำบุญทำทานอะไรอีก

การทำบุญทำทานเป็นการสร้างความดี ไม่ใช่สร้างความชั่ว ผู้ที่มีใจถึงธรรมแล้วจะมีใจเปี่ยมด้วยปสาทศรัทธาอันแก่กล้าอยู่เสมอ ย่อมจะบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาเป็นประจำ แม้โบราณท่านก็สอนไว้ว่า "อยากรวย อยากสวย อยากดี"

อยากรวย ให้พากันทำทาน

อยากสวย ให้พากันรักษาศีล

อยากดี ให้พากันเจริญภาวนา

เกิดเป็นคนต้องทำตนให้ได้องค์ ๓ จึงจะไม่เสียชาติเกิด บางคนเกิดมาร่ำรวยแต่รูปขี้เหร่เพราะชาติปางก่อนทำแต่ทาน แต่ไม่ได้รักษาศีล บางคนรูปสวย แต่ยากจน เพราะชาติก่อนรักษาแต่ศีล แต่ไม่ทำทาน บางคนมีปัญญาดีแต่ยากจนและ

ไม่สวย เพราะชาติก่อนบำเพ็ญแต่ภาวนา แต่ไม่ได้ให้ทานและรักษาศีลเป็นคู่กันไป เพราะฉะนั้นต้องบำเพ็ญให้มีทั้ง ๓ อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนา จึงจะถูกหลัก

เรื่องนี้เคยมีนางสุมนาไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า มีคน ๒ คน ในเวลาปฏิบัติธรรมมี ศีล สมาธิ ปัญญาเท่า ๆ กัน แต่อีกคนหนึ่งชอบทำทานบ่อย ๆ คนหนึ่งไม่ทำเลย เวลาตายไปแล้ว ๒ คนนี้แตกต่างกันอย่างไรพระพุทธ-เจ้าข้า ?

พระพุทธองค์ตอบว่า ดูก่อนนางสุมนา คนที่ทำทานนั้นตายไปแล้ว ถ้าไปเกิดในสวรรค์อุดมสมบูรณ์ดีทุก ๆ อย่าง ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ก็อุดมสมบูรณ์ไม่อดไม่อยาก ถ้าออกบวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาก็เพียบพร้อมไปด้วยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยาแก้ไข้ มีแต่คนมางอนง้อให้ใช้เสียซ้ำไป ส่วนคนที่ไม่ทำทานนั้น จะไปเกิดที่ไหนก็ยากจนเข็ญใจ มีแต่อาศัยเขาอยู่ แม้ออกบวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาก็ขาด ๆ เขิน ๆ มีแต่ขอเขาใช้ไม่อุดมสมบูรณ์เลยดังนี้ เรื่องนี้สอนให้รู้ว่า บุญกุศลนั้นยิ่งทำมากเท่าไรยิ่งดีนัก เพราะเป็นประโยชน์เป็นที่พึ่งแก่ตนทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังบาลีว่า

ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ
บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า ดังนี้

๙. ปฏิบัติแล้ว อย่าพูดว่าไม่ได้อะไร

ทำดีได้อะไร ? ได้ดี ทำชั่วได้อะไร ? ได้ชั่ว ทำบุญได้อะไร ? ได้บุญ ทำบาปได้อะไร ? ได้บาป เขียนหนังสือได้อะไร ? ได้หนังสือ ทำงานได้อะไร ? ได้งาน ทำกรรมฐานได้อะไร ? ได้กรรมฐาน ปฏิบัติได้อะไร ? ได้ปฏิบัติ ปัญหาเหล่านี้เป็นการเด่นอยู่ในตัวแล้ว คนเราทำอะไรก็ได้อันนั้นแหละก่อน ส่วนจะได้เงิน ทอง รถ เรือน นั้นเป็นเรื่องภายหลัง ถ้าใครพูดว่า "ปฏิบัติแล้วไม่ได้อะไร" เป็นการด่าตัวเอง คือ ส่อแสดงว่า ตัวเป็นคนขี้เกียจ ไม่ตั้งใจจริง ไม่ปฏิบัติจริง

มัวแต่นอนอืดอยู่ เพราะคนอื่นที่เขาตั้งใจจริง ปฏิบัติจริง มีศรัทธาจริง ย่อมได้อะไรมากที่สุด เช่น

ก. เมื่อก่อนคำว่า "ภาวนา" เขาทำกันอย่างไร เราก็ไม่เข้าใจ เวลาเดินจงกรม เวลานั่ง เวลานอน เวลารับประทานอาหารเขาปฏิบัติกันอย่างไร เราก็ไม่เคยทราบเลย และทำไม่เป็นด้วย แต่ครั้นเรามาเข้าปฏิบัติแล้ว เราสามารถทำได้ เช่นเดินระยะที่ ๑ ว่า ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ เป็นต้น จนถึงระยะที่ ๖ เราก็สามารถเดินได้ทำได้ จะคู้ เหยียด ก้ม เงย หรือนั่ง นอน เราก็สามารถกำหนดได้ทำได้ทุกอย่าง แม้จะสอนผู้อื่นให้ทำตามก็ได้ เช่นนี้ชื่อว่าเราได้มากอยู่

ข. เรามาปฏิบัติธรรมเราก็ได้ศีล สมาธิ ปัญญา ตามสมควรแก่วาสนาบารมีของตน ๆ เช่นขณะเดิน ขณะนั่ง ใจอยู่เท้าขวา เท้าซ้าย อยู่กับพอง ยุบ อยู่กับรูปนาม ขณะนั้นกายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ มโนกรรม ๓ บริสุทธิ์ดี นั่นแหละเป็นศีล ใจอยู่กับรูปนาม เช่นพอง ยุบ เป็นต้น ไม่เผลอ นั่นแหละเป็นสมาธิ รู้รูปนามเห็นพระไตรลักษณ์ ตลอดจนบรรลุมรรค ผล นิพพาน นั่นแหละเป็นปัญญา เราบำเพ็ญภาวนาชื่อว่าได้ศีล สมาธิ ปัญญา ทุก ๆ ก้าว

ค. อย่างน้อยที่สุด ก็ชื่อว่าเราได้มาปฏิบัติให้เป็นอุปนิสัยปัจจัยในชาติต่อๆ ไป แม้สัตว์ดิรัจฉานเช่นค้างคาว ๕๐๐ ตัว ฟังพระสวดอภิธรรมก็ดี แม่ไก่ฟังพระสอนวิปัสสนากรรมฐานก็ดี นกเค้าถวายความเคารพต่อพระพุทธเจ้าก็ดี สุนัขถวายความจงรักภักดีต่อพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี ยังเป็นอุปนิสัยปัจจัยให้ได้ไปสู่สุคติ และได้พบพระธรรมของพระพุทธเจ้าในชาติต่อๆ ไปก็มี โบราณท่านกล่าวไว้ว่า "ถ้าผู้ใดได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานชั่วช้างกระดิกหู ชั่วงูแลบลิ้น ชั่วไก่ปรบปีก ท่านผู้นั้นก็จะไม่ไปสู่อบายภูมิ" ดังนี้ก็มี

๑๐. ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ควรเล่นการพนัน

การพนัน เป็นอบายมุข คือเหตุแห่งความฉิบหายอย่างหนึ่ง ในบรรดา

อบายมุขทั้ง ๖ ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ปาฏิก-วรรค ทีฆนิกาย ว่า อบายมุขนั้นมี ๖ อย่าง คือ:–

๑. ดื่มน้ำเมา

๒. เที่ยวกลางคืน

๓. เที่ยวดูการเล่น

๔. เล่นการพนัน

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร

๖. เกียจคร้านทำการงาน

เมื่อผู้ปฏิบัติได้ทราบแล้วว่า การพนันเป็นอบายมุขประเภทหนึ่ง นำมาแต่ความเสื่อมเสียแก่ตัวเองและหมู่คณะตลอดแก่พระศาสนา นำมาแต่ภัยเวร นำมาแต่ความประมาท เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงไม่ควรเล่นการพนัน จนชั้นที่สุดแม้บุหรี่ หมาก ถ้างดได้ยิ่งเป็นการดี เชิญท่านทั้งหลายคิดดูให้ดีเถิด กิเลสทั้งหลายอยู่ในห้วงแห่งดวงจิตลึกซึ้ง เราก็ยังอุตส่าห์พยายามจะขับไล่ออกให้หมด เพียงหญ้าปากคอก คือ แค่ริมฝีปาก แค่มือ เท่านี้ เราจะละไม่ได้หรือ? ถ้าละกิเลสหยาบ ๆ เพียงเท่านี้ยังไม่ได้ก็ดูกระไรอยู่ ช่างไม่เป็นตัวของตัวเสียเลย ช่างน่าสงสารและน่าสังเวชเสียเจียวหนอ ข้อนี้ขอฝากนักปฏิบัติไว้ให้คิดสะกิดไว้ให้รู้เพื่อดูของท่านเอง มิได้บังคับใครทั้งสิ้น โบราณท่านสอนไว้ว่า

"อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น"

"อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวพึ่ง"

๑๑. อย่าติเตียนผู้อื่น สำนักอื่น

การติเตียนพวกอื่น สำนักอื่น นั้น คือการทำลายเกียรติของตัวเอง คือการด่าตัวเอง คือการดูถูกดูหมิ่นตัวเอง ผู้ปฏิบัติต้องสำรวจตัวเองเท่านั้น ไม่ควรไปใส่ใจสนใจในเรื่องของผู้อื่น เพราะว่าทุก ๆ สำนักก็ล้วนแต่สอนคนให้ทำความดี

ด้วยกันทั้งนั้น สุดแท้แต่ความฉลาดความสามารถคือกุสโลบายของผู้สอน ต่างก็มิได้สอนคนให้เป็นโจรผู้ร้าย มุ่งแต่จะสอนคนให้ดำรงมั่นอยู่แต่ในศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม เมื่อเป็นเช่นนี้ เราควรส่งเสริมกัน ไม่ควรดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่ควรตำหนิติเตียนกัน พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า

น เรปสํ วิโลมานิ อย่าไปใส่ใจถึงคำแสยงขน คำด่า คำติเตียนของผู้อื่น

น เรปสํ กตากตํ อย่าไปดูกิจของผู้อื่นที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ

อตฺตโน ว อเวกฺเขยฺย กตานิ อกตานิ จ จงตรวจดูกิจที่ตนทำแล้ว และยังไม่ได้ทำนั้น เช่น ทาน ศีล ภาวนา ของเรามีหรือยัง ถ้ายังไม่มีก็อย่าประมาทและอย่านอนใจ จงรีบถ่อรีบพายเข้า ประเดี๋ยวตะวันจะสายคือกายของท่านจะแก่ ตลาดจะวาย คือท่านจะตายก่อน สายบัวจะเน่า คือร่างกายจะเน่าเปื่อยไปเปล่า ๆ โดยยังมิได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน

๑๒. ให้รักษาชื่อเสียง

คนเราจะอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ และจะมีคนเดียวก็ไม่ได้ ต่างต้องพึ่งกันอาศัยกันและกัน เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมทุก ๆ คนต้องรักษาชื่อเสียงของตัวเองของครูบาอาจารย์ ของหมู่ ของคณะ และของพระศาสนาให้ดี อย่ามักง่าย อย่าใจเร็วด่วนได้ อย่าหุนหันพลันแล่น เพราะผู้ปฏิบัติธรรมนั้นชาวโลกยกนิ้วให้แล้วว่า เป็นคนดี แม้จะเป็นเด็กตั้งแต่อายุ ๗ ขวบเป็นต้นไปก็ตามเถิด ถ้าได้ปฏิบัติธรรมแล้วชาวโลกถือว่า ผู้นั้นเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ เพราะได้ปฏิบัติธรรม ได้ประพฤติธรรม ได้อบรมตนให้มีศีลธรรมดีแล้ว แม้หัวหงอกแล้วก็ตาม ถ้าไม่มีสัตย์ไม่มีธรรมแล้วเขาเรียกว่า "เป็นเด็ก" เพราะแก่เปล่า

๑๓. ให้พากันปฏิบัติต่อ ๆ ไปอย่าประมาท

การปฏิบัติที่เราได้ผ่านมานั้นเป็นเพียงบันไดขั้นต้นเท่านั้น ทางที่จะต้อง

เดินต่อไปยังมีอยู่อีกไกลมาก ต้องพยายามทำทุก ๆ วันอย่าให้ขาด อย่างน้อยที่สุดวันละ ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมง ถ้าได้มากกว่านั้นยิ่งเป็นการดี เพราะภพชาติยังมีอยู่ กิเลสตัณหายังมีอยู่ สมเด็จพ่อตรัสเตือนไว้ว่า

"ภิกฺขุ วิสฺสาสมาปาทิ อปฺปตฺโต อาสวกฺขยํ" "ผู้ที่เห็นภัยในสงสาร ถ้าตนยังไม่ถึงมรรค ผล นิพพาน อย่าเพิ่งนอนใจ"

๑๔. นักปฏิบัติธรรมเสื่อม

นักปฏิบัติธรรม ย่อมเสื่อมจากคุณธรรมเบื้องสูง เพราะเหตุ ๕ ประการ คือ:-

๑. มีกิจการงานมาก แล้วเลิกปฏิบัติ

๒. กังวลอยู่กับงานเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วเลิกปฏิบัติ

๓. คลุกคลีอยู่กับหมู่จนเกินไป แล้วเลิกปฏิบัติ

๔. เที่ยวดูหนัง ลิเก ละคอน แล้วเลิกปฏิบัติ

๕. สนทนากันแต่ถ้อยคำที่ไม่เป็นประโยชน์ เล่าแต่เรื่องคนอื่น สนใจแต่เรื่องคนอื่น ไม่อ่านตัวเอง ไม่แก้ตัวเอง เว้นถ้อยคำอันเป็นประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ:-

๑. อัปปิจฉกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย

๒. สันตุฏฐิกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้รู้จักพอ

๓. ปวิเวกกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สงัดกายสงัดใจ

๔. อสังสัคคกถา ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยหมู่

๕. วิริยารัมภกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารภความเพียร

๖. สีลกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล

๗. สมาธิกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจสงบ

๘. ปัญญากถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา

๙. วิมุตติกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้หลุดพ้นจากกิเลส

๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ความเห็นในความที่ใจหลุดพ้นจากกิเลส

๑๕. นักปฏิบัติธรรม ควรดำเนินรอยตามตัวอย่างนี้

มหานาม ได้ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาค ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๒ หน้า ๓๑๖ ใจความว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้ปฏิบัติธรรมแล้ว จะพึงเป็นอยู่โดยมากอย่างไร? สมเด็จพระจอมไตรตรัสตอบว่า ต้องประกอบด้วยองค์ ๖ ดังใจความต่อไปนี้ คือ:-

๑. ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าเนือง ๆ ว่า "อิติปิโส ภควา ฯลฯ"

๒. ระลึกถึงคุณพระธรรมเนือง ๆ ว่า "สวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ฯลฯ"

๓. ระลึกถึงคุณพระสงฆ์เนือง ๆ ว่า "สุปฏิปนฺโน ภควโต ฯลฯ"

๔. ระลึกถึงศีลของตนเนือง ๆ ว่า "อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชฺชิสฺสานิ วิญฺญูปสฏฺฐานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ"

ศีลของเราไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไทย นักปราชญ์สรรเสริญ อันกิเลสตัณหาไม่ถูกต้อง เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ

๕. ระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้วเนือง ๆ ว่า "ลาภา วต เม สุลทฺธํ วต เม" เป็นต้น ใจความว่า การที่เรามีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการจำแนกแจกทานนี้ เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ

๖. ระลึกถึงเทวดาและคุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดาว่า เทวดาทั้งหลายคือ

สมมติเทวดา เทวดาโดยสมมุติ คือกษัตริย์ก็ดี

วิสุทธิเทวดา เทวดาผู้บริสุทธิ์ ได้แก่พระอรหันต์ก็ดี

อุปปัตติเทวดา เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่เทวดาชั้นจาตุม ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต เป็นต้นก็ดี เทวดาเหล่านั้นมีอยู่แน่นอน ท่านได้เป็นเทวดาก็เพราะ

บำเพ็ญคุณงามความดี คือทานกุศล ศีลกุศล และภาวนากุศล ถ้าเราบำเพ็ญกุศลเหล่านั้น ก็จะได้เป็นอย่างท่าน เพราะฉะนั้นเราจะไม่ประมาท เราจะบำเพ็ญต่อ ๆ ไป จนสุดความสามารถของตน

นอกจากนี้ ให้พากันปฏิบัติตาม เสขปฏิปทาสูตร คือ

๑. มั่นอยู่ในศีล ๕-๘-๑๐-๒๒๗ ตามสมควรแก่เพศ

๒. สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้อยู่ในกรอบแห่งศีล สมาธิ ปัญญา

๓. รู้จักประมาณในการบริโภค

๔. ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ คือคนดี ๗ ประการได้แก่

๑. มีศรัทธา

๒. มีหิริ คือความละอายต่อบาป

๓. มีโอตตัปปะ คือความสะดุ้งกลัวต่อบาป

๔. เป็นพหูสูตร คือหมั่นสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาบ่อย ๆ

๕. มีวิริยะ คือความเพียรในที่ ๔ สถาน ได้แก่ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน เพียรละบาปที่เกิดแล้วให้เสื่อมไป เพียรบำเพ็ญกุศลให้มีขึ้นในตน เพียรรักษากุศลที่เกิดแล้วมิให้เสื่อมไป

๖. มีสติ ระลึกได้ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด และหมั่นเจริญวิปัสสนากรรมฐาน คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธรรมานุปัสสนา อยู่เนืองนิตย์

๗. มีปัญญา คือมีสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา

๕. หมั่นเจริญสมถะ และวิปัสสนาเป็นประจำ คือมิให้ขาด มีดที่ไม่หมั่นลับ สนิมย่อมเข้าจับได้ง่ายฉันใด ใจก็ฉันนั้น ถ้าไม่หมั่นลับไม่หมั่นฝึกฝนอบรม ไม่หมั่นปฏิบัติ สนิมคือกิเลสย่อมเข้าจับได้ง่ายเช่นกัน

ได้เขียนเตือนสติผู้ปฏิบัติธรรมมายืดยาวพอสมควรแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้

วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ เวปุลฺลํ ปปฺโปนฺตุ พุทฺธสาสเน

ขอท่านทั้งหลาย จงถึงแก่ความเจริญ งอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนาตลอดกาลเป็นนิตย์ สถิตมั่นในสัจธรรม นำตนให้พ้นทุกข์ ประสบสุขอันไพบูลย์ กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน ด้วยกันทุกท่าน เทอญ.

พระเทพสิทธิมุนี

พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

๑๕ กันยายน ๒๕๑๓

เรื่องหนอ

คำว่า *"หนอ"* นี้ พุทธบริษัทผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนบาลีมา ย่อมจะมีความข้องใจสงสัยไปตามวิจิกิจฉาเจตสิกของตนต่าง ๆ นานา บางท่านก็อาจจะคิดไปในทางเป็นบุญเป็นกุศล บางท่านก็อาจจะคิดไปในทางไม่ดีไม่งาม เป็นบาป เป็นอกุศล บางท่านก็อาจจะวางตนเป็นกลางเฉย ๆ คือฟังหูไว้หู ฝ่ายท่านผู้ที่เป็นมหาเปรียญได้ผ่านการเรียนบาลีไวยากรณ์ แปลธรรมบท แปลมงคลทีปนีเป็นต้นมาดีแล้วก็คงจะเข้าใจดีอยู่แล้ว ข้าพเจ้าได้ถูกถามเรื่องหนอนี้มามากต่อมากแล้ว บางท่านก็ตั้งให้ข้าพเจ้าเป็น อาจารย์หนอ หรือ หลวงพ่อหนอ ก็มี บางท่านก็เอาไปล้อเลียนกันเล่นเป็นของสนุกไปได้ บางท่านก็อยากจะมาทดลองดู บางท่านก็ว่า ปู่ย่าตายายของตนไม่เคยได้รู้ได้เห็น และบางท่านก็เกลียดหนอเสียจริง ๆ ก็มี

ข้าพเจ้าได้เทศน์เรื่องหนอนี้มาหลายครั้งแล้ว เมื่อมีผู้ถามก็ตอบไปตามหลักฐาน เหตุผล ตัวอย่าง และความเข้าใจอันเกิดจากการศึกษาทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติผสมกัน พูดแล้ว เทศน์แล้วก็หายไป อยากจะให้คำพูดนั้นยังเป็นอนุสรณ์อยู่ต่อ ๆ ไป โดยเข้าใจว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใคร่ต่อการศึกษาบ้างไม่มากก็น้อยเท่าที่สติปัญญาของข้าพเจ้าจะเรียบเรียงได้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะได้เรียบเรียงเรื่องหนอนี้ขึ้น โดยตั้งเป็นคำถาม คำตอบ ตัวอย่าง หลักฐาน เหตุผล ดังต่อไปนี้

ถ. คำว่า "หนอ" เป็นภาษาอะไร ?

ต. เป็นภาษาไทย

ถ. ถ่ายทอดมาจากภาษาอะไร

ต. จากภาษาบาลี

ถ. เดิมมาจากศัพท์บาลีว่าอย่างไร ?

ต. มาจากศัพท์บาลีว่า วต (อ่านว่า วะตะ)

ถ. ตัวอักษร ๒ ตัว คือ ว+ต นี้ จากศัพท์ที่แท้จริงตามอักษรศาสตร์เป็นมาอย่างไร ?

ต. เป็นมาอย่างนี้คือ

ก. ว มาจาก วฏฺฏสํสารํ แปลว่าวัฏฏสงสาร ย่อเป็น ว.

ข. ต มาจาก ตาเรติ แปลว่ายังสรรพสัตว์ให้ข้าม ย่อเป็น ต.

ต่อกันเข้าเป็น "วฏฺฏสํสารํ ตาเรตีติ=วโต" แปลว่า

ธรรมใด ยังสัตว์ทั้งหลาย ย่อมให้ข้าม ซึ่งวัฏฏสงสาร เพราะเหตุนั้นธรรมนั้นชื่อว่า วต วต นี้เป็นคำย่อ ดุจคำย่อในภาษาไทย ภาษาต่างประเทศเช่น ม.จ.ร. อ.จ.ส. U.S.A. เป็นตัวอย่าง

หมายความว่า วต นี้เป็นชื่อของธรรมที่สามารถยังบุคคลผู้ปฏิบัติตามให้ข้ามพ้นจาก วัฏฏะ ๓ และ สงสาร ๓ คือสามารถยังผู้นั้นให้ถึงมรรค ผล นิพพานได้อย่างแน่นอน

วัฏฏะ แปลว่าวน มีอยู่ ๓ ประการ

๑. กิเลสวัฏฏ์ วนคือกิเลส

๒. กัมมวัฏฏ์ วนคือกรรม

๓. วิปากกวัฏฏ์ วนคือวิบาก

สงสาร แปลว่า ท่องเที่ยวไป มีอยู่ ๓ คือ

๑. เหฏฐิมสงสาร สงสารเบื้องต่ำ ได้แก่อบายภูมิ ๔

๒. มัชฌิมสงสาร สงสารท่ามกลาง ได้แก่มนุสสภูมิ เทวภูมิ

๓. อุปริมสงสาร สงสารเบื้องสูง ได้แก่รูปภูมิอรูปภูมิ

ถ. หนอ มีมาแต่เมื่อไร

ต. มีมานานแล้ว ดังใจความย่อต่อไปนี้

เมื่อสมเด็จผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่เวฬุวัน ท่านพระสารีบุตรเถรเจ้าปรินิพพาน ณ ห้องที่ท่านเกิด ในหมู่บ้านนาลกะ เมื่อวันเพ็ญเดือน ๑๒ พระมหา

โมคคัลลานะปรินิพานในวันสิ้นเดือน ๑๒ พระศาสดาทรงพระดำริว่า เมื่อคู่อัคร-สาวกปรินิพพานแล้วอย่างนี้ แม้เราก็จักปรินิพพานในเมืองกุสินารา เสด็จจาริกไปโดยลำดับจนถึงเมืองนั้นเสด็จบรรทมด้วยพระอนุฏฐานไสยา เหนือพระแท่น หันพระเศียรทางอุตตรทิศ ระหว่างไม้สาละทั้งคู่ ครั้งนั้นพระอานนทเถรเจ้า กราบทูลอ้อนวอนพระองค์ว่า *"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค อย่าเสด็จปรินิพพานในเมืองเล็ก ๆ นี้ เพราะเป็นเมืองดอนเป็นเมืองเขิน เป็นเมืองกิ่ง เชิญพระองค์ปริ-นิพพาน ณ เมืองใหญ่ เช่น เมืองจัมปากะ เมืองราชคฤห์เป็นต้น"* พระศาสดาตรัสว่า "อานนท์ เธออย่ากล่าวว่า นครนี้เป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองดอน เมืองกิ่งเลย เพราะว่าครั้งก่อนในรัชกาลแห่งพระเจ้าจักพรรดิทัศนะ เราอยู่ในเมืองนี้แวดล้อมด้วยกำแพง ๑๒ โยชน์ เป็นมหานครมาแล้ว" พระเถรเจ้ากราบทูลอาราธนา เมื่อทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสมหาสุทัสสนสูตรว่า

ตทา ปน มหาสุทสฺสนํ สุธมฺมปฺปาสาทา โอตริตฺวา ในครั้งนั้นเมื่อพระนางสุภัททาเทวีทอดพระเนตรเห็นพระเจ้ามหาสุทัศนะเสด็จลงจากปราสาทสุธัมมาเสด็จบรร-ทมโดยอนุฏฐานไสยยา โดยพระปรัศเบื้องทักษิณเหนือพระแท่นอันสมควร ล้วนแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ อันราชบุรุษจัดไว้ในป่าตาล จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระ-ทูลกระหม่อม พระนคร ๘๔,๐๐๐ มีราชธานีกุสาวดีเป็นประมุขเหล่านี้ เป็นของทูลกระหม่อม โปรดทรงพอพระหฤทัยในพระนครเหล่านี้เถิด

พระเจ้ามหาสุทัศนะตรัสว่า เทวีอย่าได้พูดอย่างนี้เลย จงตักเตือนฉันอย่างนี้เถิดว่า "พระองค์จงกำจัดความพอใจในมหานครเหล่านั้นเสียจงได้เถิด อย่าทรงกระทำความห่วงใยเลย" พระเทวีทูลถามว่า "เพราะเหตุไรพระเจ้าข้า ?" ตรัสตอบว่า "เราจักต้องตายในวันนี้" ทันใดนั้น พระเทวีก็ทรงพระกรรแสงเช็ดพระเนตร สตรี ๘๔,๐๐๐ นางก็พากันร้องไห้ร่ำไร พวกอำมาตย์ราชบริพารก็ไม่สามารถจะอดกลั้นไว้ได้ พากันร้องไห้ระงมไปหมด พระโพธิสัตว์ทรงห้ามคนทั้งหมดว่า อย่าเลยสูทั้งหลาย อย่าได้ส่งเสียงไปเลย แล้วตรัสเตือนพระเทวีว่า เทวีเธออย่ากรรแสงเลย

อย่าร่ำไห้เลย เพราะสังขารคือรูปนามชื่อว่าเที่ยงสักเท่าเมล็ดงาไม่มีเลย ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยง มีความสลายเป็นธรรมดาทั้งนั้น เมื่อจะทรงสั่งสอนพระเทวี จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

อนิจฺจา *วต* สงฺขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน

อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วูปสโม สุโข

สังขารคือรูปนามทั้งหลายไม่เที่ยง *หนอ* มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นมาแล้วก็ดับไป แตกไป ตายไป การเข้าไปสงบระงับแห่งสังขารเหล่านั้นเสียได้เป็นสุขแท้" ดังนี้

อธิบายขยายความตามอรรถกถา

มีอรรถาธิบายว่า ดูกรสุภัททาเทวีผู้เจริญ สังขารทั้งหมด ทั้งที่มีวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ ไม่เที่ยงเลย เพราะมีความเกิดขึ้นและเสื่อมลง สลายไปเป็นธรรมดา เป็นไปชั่วขณะเปลี่ยนแปลงได้ไม่ยั่งยืน เป็นของหวั่นไหวแปรผัน ไร้สาระเป็นของหลอกลวงดุจพยับแดดและฟองน้ำ ถ้าสังขารเหล่านี้สงบระงับ ปรินิพพานอย่างเดียวเท่านั้น จึงจะเป็นสุขแท้โดยส่วนเดียว

เมื่อพระเจ้ามหาสุทัศนะ ทรงยึดออกแห่งเทศนาด้วยอมตมหานิพพาน ประทานโอวาทแก่มหาชนที่เหลือว่า ท่านทั้งหลายจงให้ทาน จงรักษาศีล จงรักษาอุโบสถกรรมเถิด แล้วได้เสด็จสวรรคตไปสู่เทวโลก

พระองค์ทรงประชุมชาดกว่า สุภัททาเทวีในครั้งนั้นได้มาเป็นมารดาราหุล ขุนพลแก้วได้มาเป็นราหุล บริษัทที่เหลือ ได้มาเป็นพุทธบริษัท ส่วนพระเจ้ามหาสุทัศนะ ได้มาเป็นเราตถาคตนี้แล

ตามที่แสดงมานี้ ก็ชี้ให้เห็นได้เด่นชัดแล้วว่า วต แปลว่า หนอ และหนอนี้ได้มีมานมนานแล้ว

ถ. คำว่าหนอ ซึ่งเป็นพระพุทธพจน์ ปรากฏว่าพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้มีปรากฏอยู่ในที่ไหนบ้าง ?

ต. มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกก็มาก เช่น

๑. ปรากฏอยู่ในธัมมจักกัปปวัตนสูตร ซึ่งเรียกว่าปฐมเทศนา คือเทศน์กัณฑ์แรกในโลก พระพุทธองค์ได้ตรัส วต ซึ่งแปลว่า หนอ ไว้ว่า

อญฺญาสิ *วต* โภ โกณฺฑญฺโญ

อาญฺญาสิ *วต* โภ โกณฺฑญฺโญ

โกณฑัญญะ ได้รู้แล้ว *หนอ*

โกณฑัญญะ ได้รู้แล้ว *หนอ*

๒. ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ หน้าที่ ๒๐ ว่า

อจิรํ *วตยํ* กาโย ปฐวึ อธิเสสฺสติ

ฉุฑฺโฑ อเปตวิญฺญาโณ นิรตฺถํว กลิงฺครํ

ร่างกายนี้ ถูกทอดทิ้งไว้เพราะไร้วิญญาณไม่นาน *หนอ* จักต้องทับถมแผ่นดิน ดุจท่อนไม้อันไม่มีประโยชน์ ฉะนั้น

๓. ปรากฏอยู่ในธรรมบทภาค ๖ ว่า

สุสุขํ *วต* ชีวาม เวริเนสุ อเวริโน

เวริเนสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อเวริโน

บรรดาคนทั้งหลายผู้มีเวรต่อกันและกัน เราไม่มีเวรเป็นอยู่สบายดี *หนอ* เมื่อพวกมนุษย์มีเวรต่อกันและกัน เราไม่มีเวรเป็นอยู่สบายดี *หนอ*

สุสุขํ *วต* ชีวาม อาตุเรสุ อนาตุรา

อาตุเรสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนาตุรา

บรรดาคนทั้งหลาย ผู้กระสับกระส่ายเพราะกิเลส เราเป็นผู้ไม่กระสับกระส่ายเพราะไม่มีกิเลสเป็นอยู่สบายดี *หนอ*

เมื่อพวกมนุษย์กระสับกระส่าย เราไม่กระสับกระส่ายเป็นอยู่สบายดี *หนอ*

สุสุขํ *วต* ชีวาม อุส.สุเกสุ อนุส.สุกา
อุส.สุเกสุ มนุส.เสสุ วิหราม อนุส.สุกา

บรรดาคนทั้งหลายผู้ขวนขวายหากามคุณห้า เราเป็นอยู่สบายดี *หนอ* เพราะไม่มีการขวนขวาย ไม่มีการแสวงหากามคุณห้า เมื่อพวกมนุษย์แสวงหากามคุณห้า เราไม่แสวงหา เป็นอยู่สบายดี *หนอ*"

๔. ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ หน้าที่ ๔๒ ว่า

สุสุขํ *วต* ชีวาม เยสน.โน นต.ถิ กิญ.จนํ
ปีติภก.ขา ภวิส.สาม เทวา อาภส.สรา ยถา

กิเลสเครื่องกังวลไม่มีแก่เราทั้งหลาย เราทั้งหลาย เป็นอยู่สบายดี *หนอ* เพราะเรามีปีติเป็นอาหารใจ ดุจเทวดาเหล่าอาภัสสราฉะนั้น

๕. ในอรรถกถาแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร ท่านเล่าเรื่องไว้ว่า พระปีติมัลลเถระ ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ได้ถือธงถึง ๓ รัชกาล มาสู่ตามพปัณณิทวีป ได้ฟังธรรม เกิดความเลื่อมใส ได้บรรพชาอุปสมบท พาภิกษุ ๓๐ รูปไปเจริญกรรมฐานอยู่ในป่า ท่านเดินจงกรมจนเท้าแตก เมื่อเดินไม่ได้ก็คลานจงกรม นายพรานไปหายิงเนื้อ เข้าใจว่าเป็นเนื้อจึงซัดหอกไปถูกท่าน ท่านถอดหอกออกแล้วเอาหญ้าแห้งปิดปากแผลไว้ ให้เพื่อนประคองลุกขึ้นนั่งพิงก้อนหิน เจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์จึงได้เปล่งอุทานนี้ว่า

ภาสิตํ พุท.ธเสฏ.ฐิส.ส สพ.พโลกค.ควาทิโน
น ตุม.หากมิทํ รูปํ ตํ ชเหย.ยาถ ภิก.ขโว
อนิจ.จา *วต* สง.ขารา อุป.ปาทวยธม.มิโน
อุป.ป.ชิต.วา นิรุช.ฌน.ติ เตสํ วูปสโม สุโข

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด มีปกติตรัสที่สุดแห่งโลกทั้งปวงได้ตรัสไว้ว่า "ภิกษุ ท. รูปนี้ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละรูปนั้นเสีย สังขารคือรูปนาม

ไม่เที่ยง *หนอ* มีความเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ถ้ารูปนามเหล่านั้นสงบระงับดับเสียได้จากวัฏฏสงสาร เพราะถึงพระนิพพาน เป็นสุขแท้"

๖. ในสุชาตชาดก ก็มี *หนอ* ปรากฏอยู่ ดังนิทานต่อไปนี้

มีเรื่องเล่าไว้ว่า เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร กฎุมพีคนหนึ่งบิดาตายเที่ยวร้องไห้บ่นเพ้อไป จนไม่สามารถจะบรรเทาความโศกเศร้าได้ พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผล จึงเสด็จไปยังเรือนของเขา ประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาปูลาดไว้ ตรัสถามว่า อุบาสกท่านเศร้าโศกเสียใจหรือ เขาทูลว่า ถูกแล้วพระเจ้าข้า พระองค์ตรัสว่า คุณ ! โบราณบัณฑิต ท. ฟังถ้อยคำของบัณฑิตแล้ว เมื่อบิดาตายไม่พากันเศร้าโศกเลย กฎุมพีนั้นจึงทูลอาราธนาให้ทรงเล่าอดีตนิทานให้ฟัง พระองค์ทรงเล่าว่า

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดในเรือนของกฎุมพี มีนามว่า สุชาตกุมาร เมื่อสุชาตกุมารเจริญวัยปู่ได้ตายลงไป นับตั้งแต่ปู่ตายไปแล้ว บิดาของสุชาตกุมารมีแต่ความเศร้าโศก ก่อสถูปขึ้นในสวนของตน นำอัฐิมาบรรจุไว้ เดินร้องไห้บ่นเพ้อพิไรรำพันเวียนรอบเจดีย์ไม่อาบน้ำ ไม่แต่งกาย ไม่บริโภคอาหาร ทั้งไม่ทำการงานอะไรเลย สุชาตกุมารผู้ลูกชายเห็นพ่อเป็นเช่นนั้น จึงคิดหาอุบายแก้ไขด้วยสติปัญญาของตน คือเมื่อพบโคตายตัวหนึ่งนอกบ้าน ไปนำหญ้าน้ำมาวางไว้ข้างหน้าร่างโคตายนั้น กล่าวว่า ท่านจงเคี้ยวกิน จงดื่มน้ำเสีย ประชาชนเห็นเขาจึงถามว่า สุชาต ท่านเป็นบ้าไปหรือ ทำไมจึงเอาหญ้าน้ำไปให้โคที่ตายแล้วเล่า ? สุชาตกุมารไม่พูดจาโต้ตอบแต่ประการใด ๆ เลย ประชาชนจึงไปบอกบิดาของเขาว่าบุตรของท่านวิกลจริตคือเป็นบ้าเสียแล้ว พอได้ยินคำพูดเช่นนั้น ความเศร้าโศกสุดขีดของกฎุมพีนั้นก็หายไปความเศร้าโศกเพราะบุตรปรากฏขึ้นแทนที่ เขาจึงรีบมาถามว่า สุชาตลูกรัก เจ้าเป็นคนฉลาดมิใช่หรือ เหตุไฉนจึงให้หญ้าและน้ำแก่โคที่ตายแล้ว โคที่ตายแล้วจะฟื้นเป็นขึ้นได้ด้วยหญ้าและน้ำก็หามิได้ บุคคลผู้มีปัญญาทรามจะพึงบ่นเพ้ออยู่ฉันใด เจ้าก็บ่นเพ้อเปล่าไร้สาระฉันนั้น

สุชาตกุมารจึงได้กล่าวตอบว่า ศีรษะ เท้าหน้า เท้าหลัง หาง หู ของโค ก็ยังมีอยู่ ลูกจึงเข้าใจว่าโคตัวนี้จะฟื้นขึ้นมาได้ ส่วนศีรษะ มือ เท้า ของปู่มิได้ปรากฏอยู่เลย แต่ถึงอย่างนั้นคุณพ่อก็ยังไปร้องไห้อยู่ที่พื้นดินทุกวัน จัดว่าคุณพ่อเป็นคนทรามปัญญาตั้งร้อยเท่าพันทวีมิใช่หรือ ธรรมดาว่า สังขารคือรูปนาม ท. ล้วนมีความแตกดับไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ตายไปอย่างนี้ การร้องไห้ร่ำไรรำพัน บ่นเพ้อถึงผู้ที่ตายไปแล้วนั้นไม่มีสาระประโยชน์อะไรเลย

บิดาได้ฟังคำพูดของลูกมีคติเช่นนั้น จึงคิดว่า ลูกของเราเป็นคนฉลาดรู้สิ่งที่ควรทำทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เราสำนึกตัวได้ดีแล้ว จึงพูดว่า พ่อสุชาตบัณฑิตลูกรัก ข้อที่ว่า สังขาร ท. ทั้งปวงไม่เที่ยงนี้ พ่อทราบดีแล้ว นับแต่วันนี้ไปพ่อจักไม่เศร้าโศกเลย ลูกได้ตอบความเศร้าโศกของพ่อแล้ว เมื่อจะชมเชยลูกจึงได้กล่าวว่า

อาทิตฺตํ *วต* มํ สนฺตํ ฆตสิตฺตํว ปาวกํ
วารินา วิย โอสิญฺจํ สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํ

เจ้ามารดเราผู้ถูกไฟ ๑๑ กองติดทั่วแล้ว *หนอ* ให้สงบระงับดับลงไปได้ ยังความกระวนกระวายใจทั้งปวงให้เย็นได้ เหมือนกันกับบุคคลดับไฟที่ร้อนระอุให้เย็นลงด้วยน้ำฉะนั้น

ครั้นพระพุทธองค์ทรงเล่านิทานจบลงแล้ว ทรงแสดงอริยสัจจธรรม ในที่สุดแห่งอริยสัจจกถา กุฎุมพีก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ทรงประชุมชาดกว่า สุชาตกุมารในครั้งนั้นก็คือเราตถาคตนั่นเอง

๗. ในอหิตุณฑิกชาดกได้กล่าวหนอไว้เช่นกัน มีใจความย่อว่าดังนี้

เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหารปรารภภิกษุแก่รูปหนึ่ง คือ ภิกษุนั้นบวชเด็กคนหนึ่งเป็นสามเณรแล้วด่า เฆี่ยนตี สามเณรหนีไปสึก ภิกษุแก่ไปอ้อนวอนให้บวชอีก เฆี่ยนตีอีก สามเณรหนีไปสึกอีกเป็นครั้งที่ ๒ ถึงพระแก่

นั้นจะไปพูดอ้อนวอนสักเท่าไร ๆ ก็ไม่ปรารถนาจะแลดูเลย ภิกษุ ท. จึงสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ท่าน ท. ภิกษุแก่องค์โน้นไม่สามารถจะเอาเด็กนั้นมาบวชได้อีก เพราะเด็กนั้นเห็นโทษแล้วไม่อยากจะแลดูพระแก่อีก ถึงเขาจะเป็นเด็กก็เป็นคนดี พระศาสดาตรัสถามว่า ภิกษุ ท. บัดนี้พวกเธอประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า

ภิกษุ ท. มิใช่แต่ชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติปางก่อนสามเณรนี้ก็เป็นคนใจดีเหมือนกัน เห็นโทษครั้งเดียวแล้วก็ไม่ปรารถนาจะแลดูอีกเลย และนำอดีตนิทานมาเล่าว่า

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพ่อค้าขายข้าวเปลือกได้เลี้ยงชีวิตด้วยการขายข้าวเปลือก หมองูคนหนึ่งจับลิงมาฝึกให้เล่นกับงู ได้ฝากลิงไว้ในสำนักของพ่อค้าข้าวเปลือก เที่ยวเล่นมหรสพอยู่ในเมืองสาวัตถีตลอด ๗ วัน พ่อค้าได้ให้ของเคี้ยวของบริโภคแก่ลิงนั้นทุกวัน หมองูเลิกเล่นมหรสพแล้วกลับมา เอาเรียวไม้ไผ่ตีลิงนั้น ๓ ที แล้วพาไปสู่สวนผูกไว้ ลิงปลดเชือกผูกออกขึ้นต้นมะม่วงนั่งกินผลมะม่วงอยู่ หมองูตื่นขึ้นเห็นลิงอยู่บนต้นไม้คิดว่าเราควรจะประโลมล่อกับมัน จึงกล่าวว่า "สหายหน้างามเอ๋ย เราเป็นนักเลงเล่นสกาแพ้เพราะลูกขาด เจ้าจงให้ผลมะม่วงหล่นลงเถิด เราจะได้บริโภคเพราะความเพียรของเจ้า

ลิงได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า

อลิกํ *วต* มํ สมฺม อภูเตน ปสํสสิ
โก เต สุโต วา ทิฏฺโฐ วา สุมฺโข นาม มกฺกโฏ

สหายเอ๋ย ท่านสรรเสริญเราด้วยคำเท็จไม่จริง *หนอ* ขึ้นชื่อว่าลิงมีหน้างามท่านเคยได้ยิน เคยได้ฟัง หรือเคยได้เห็นที่ไหนท่านหมองู สิ่งไรท่านทำกะเราแม้วันนี้สิ่งนั้นก็ยังปรากฏในใจเราอยู่ ท่านไปสู่ร้านข้าวเปลือกเมาสุรามาแล้ว เฆี่ยนตีเราผู้กำลังหิวถึง ๓ ที เราระลึกถึงการนอนเป็นทุกข์นั้นได้ ถึงท่านจะให้เราเสวย

ราชสมบัติ ท่านอ้อนวอนขอผลมะม่วงกะเรา เราจะไม่ให้ท่านเลย เพราะเราถูกภัยจากท่านคุกคามแล้ว บุคคลมีปัญญารู้จักกับบุคคลใดซึ่งไม่เป็นคนตระหนี่ควรจะผูกไมตรีเป็นมิตรสหายกับบุคคลนั้น

เมื่อลิงกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็เข้าสู่ป่าทึบโดยเร็วพลัน พระศาสดาทรงประชุมชาดกว่า หมองูในครั้งนั้นได้กลับชาติมาเป็นพระเถระแก่ ลิงได้กลับชาติมาเป็นสามเณร พ่อค้าข้าวเปลือกได้กลับชาติมาเป็นเราตถาคต ดังนี้

นิทานเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า วต แปลว่า *หนอ* ได้มีมานานแล้วดังเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์

๘. ในมิคโปตกชาดกก็มี วต ซึ่งแปลว่า หนอ ปรากฏอยู่ดังใจความย่อว่า ภิกษุแก่รูปหนึ่งให้ทารกบวชเป็นสามเณร สามเณรนั้นตั้งใจอุปัฏฐากรับใช้สอยด้วยความเคารพเป็นอย่างดี ต่อมาสามเณรถูกโรคเบียดเบียนได้มรณภาพไป ภิกษุแก่ถูกความเศร้าโศกครอบงำ เที่ยวปริเวทนาการอยู่ด้วยเสียงอันดัง พวกภิกษุจึงสนทนากันในโรงทานว่า ท่าน ท. ภิกษุองค์นั้น เมื่อสามเณรมรณภาพไป ได้แต่เที่ยวเศร้าโศกปริเวทนาการ คงจะไม่ได้เจริญมรณสติกรรมฐาน พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุ ท. พวกเธอประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุ ท. มิใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติก่อนเมื่อสามเณรนั้นมรณภาพแล้ว เธอก็เที่ยวปริเวทนาการอยู่ ทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้ว่า

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าวสักกเทวราช ชาวกาสิกรัฐผู้หนึ่ง เข้าไปสู่หิมวันตประเทศบวชเป็นฤาษียังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยผลไม้น้อยใหญ่ อยู่มาวันหนึ่ง พระฤาษีนั้นได้เห็นลูกเนื้อตัวหนึ่ง แม่ตายที่ในป่า จึงนำมาเลี้ยงไว้ที่อาศรม เมื่อเจริญเติบโตขึ้นมา มีรูปร่างสวยงามน่ารัก มหาดาบสทำการเลี้ยงดูลูกเนื้อนั้นดุจลูกของตน วันหนึ่งลูกเนื้อนั้นบริโภคหญ้าเกินประมาณ อาหารไม่ย่อย จึงทำกาลกิริยาตายไป ดาบสเที่ยวปริเวทนาการรำพันเพ้อว่า บุตรของเราตายแล้ว ท้าวสักกเทวราชสอดส่องดู

สัตวโลก ได้เห็นดาบสนั้นเศร้าโศกปริเวทนาการ ทรงดำริว่า เราจักให้พระดาบสสังเวชสลดใจ จึงเสด็จมาประทับยืนบนอาศรม ตรัสว่า "ท่านตามเศร้าโศกถึงผู้ใดซึ่งละโลกไปแล้วนั้น การตามเศร้าโศกถึงผู้นั้นไม่เหมาะสำหรับท่านผู้เป็นสมณะ ละเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต

ดาบสได้สดับถ้อยคำนั้นแล้ว จึงได้กล่าวว่า "ดูกรท้าวสักกะ ความรักของมนุษย์ก็ดี ของเนื้อก็ดี เกิดในดวงใจเพราะอยู่ร่วมกันมา ข้าพเจ้าไม่อาจที่จะไม่เศร้าโศกดังมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานนั้นได้

ท้าวสักกเทวราชได้ตรัสว่า "บุคคลเหล่าใดร้องไห้อยู่ก็ดี บ่นเพ้ออยู่ก็ดีถึงบุคคลผู้ตายไปแล้ว และผู้ที่จะตายในบัดนี้ สัตบุรุษ ท. กล่าวการร้องไห้นั้นว่าเปล่าประโยชน์ ดูกรท่านผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพรหม หากว่าบุคคลผู้ตายไปแล้ว ละไปแล้ว จะพึงเป็นขึ้นมาได้เพราะการร้องไห้ไซร้ เราทั้งปวงก็จะประชุมกันร้องไห้หาญาติ ท. ที่ตายไปแล้ว เพื่อให้คืนมา แต่เพราะญาติเหล่านั้นไม่คืนมาเพราะการร้องไห้เป็นแน่นอน ดังนั้นการร้องไห้จึงเป็นโมฆะเปล่าประโยชน์

เมื่อท้าวสักกะตรัสซ้ำอยู่อย่างนี้ มหาดาบสกำหนดได้ว่า การร้องไห้ไร้ประโยชน์ เพื่อจะทำการชมเชยท้าวสักกเทวราช ได้กล่าวคาถาว่า

อาทิตฺตํ *วต* มํ สนฺตํ ฆตสิตฺตํ ว ปาวกํ
วารินา วิย โอสิญฺจํ สพฺพํ นิพฺพาปเย ครํ

พระองค์เอาน้ำ คือพระธรรมรดอาตมาผู้เร่าร้อนให้สงบระงับความกระวนกระวายทั้งปวงแล้ว*หนอ* เป็นเหมือนกันกับบุคคลเอาน้ำรดไฟที่ติดเปรียงให้ดับฉะนั้นความโศกใดเสียดแทงหทัยอาตมา พระองค์ทรงถอนลูกศร คือความโศกนั้นออกให้แล้ว พระองค์ได้บรรเทาความเศร้าโศกเพราะบุตรของอาตมาได้แล้ว ดูกรท้าววาสวะ อาตมาเป็นผู้ถอนลูกศรคือความโศกได้แล้ว ปราศจากความเศร้าโศก ไม่ขุ่นมัวไม่ร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อยคำของพระองค์

ครั้นพระบรมศาสดา นำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงจบลงแล้ว ทรงประ-

ชุมชาดกว่า พระดาบสในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุแก่ เนื้อได้มาเป็นสามเณร ส่วนท้าวสักกเทวราชได้มาเป็นเราตถาคตนี้แล

๙. ในธัมมัทธชชาดก ก็มี วต ซึ่งแปลว่า หนอ ปรากฏอยู่ ดังมีใจความย่อว่า

เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุโกหกรูปหนึ่งตรัสว่า ดูก่อนภิกษุท. ภิกษุนี้จะเป็นผู้โกหกแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้เมื่อก่อนเธอก็ได้เป็นผู้โกหกมาแล้วเหมือนกัน ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้ว่า

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนก แวดล้อมด้วยฝูงนก อาศัยอยู่เกาะกลางมหาสมุทร ครั้งนั้นพ่อค้าชาวเมืองกาสิกรัฐพวกหนึ่ง จับกาได้ตัวหนึ่ง แล่นเรือไปในมหาสมุทร เรือได้อับปางท่ามกลางมหาสมุทร กาตัวนั้นได้บินไปยังเกาะนั้นแล้ว คิดว่าเกาะนี้มีฝูงนกมาก จำเราจะต้องอาศัยการโกหกแล้วจิกกินไข่ และลูกนกเป็นสบายแน่ ๆ กานั้นจึงบินลงในท่ามกลางฝูงนก แล้วอ้าปากยืนขาเดียวบนแผ่นดิน นกทั้งหลายจึงถามว่านายท่านชื่ออะไร? กาตอบว่าเราชื่อ ธัมมิกะ นกถามว่า ทำไมท่านจึงยืนขาเดียวเล่า? กาตอบว่า ถ้าเราเหยียบลงทั้ง ๒ เท้า แผ่นดินก็ไม่อาจจะทรงไว้ได้ นกถามว่า ทำไมท่านจึงยืนอ้าปากด้วยเล่า? กาตอบว่าเราไม่กินอาหารอย่างอื่น กินแต่ลมอย่างเดียว ครั้นกาพูดดังนี้แล้ว จึงเรียกนกทั้งหลายมากล่าวว่า เราจะให้โอวาทแก่พวกท่าน พวกท่านจงฟังให้ดี แล้วกล่าวว่า

ธมฺมํ จรถ ญาตโย ธมฺมํ จรถ ภทฺทํ โว
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ

ท่านทั้งหลายผู้เป็นญาติ จงประพฤติธรรมสม่ำเสมอเถิด ความเจริญจักมีแก่ท่านทั้งหลาย ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ความในคาถานั้นว่า ท่านผู้เป็นญาติทั้งหลายจงประพฤติธรรมมีกายสุจริตเป็นต้น ท่าน ท. ประพฤติครั้งเดียวแล้วอย่าท้อถอย อย่าหยุดอยู่ จงประพฤติเสมอๆ

ที่เดียว ด้วยเหตุอย่างนี้ ความเจริญจักมีแก่ท่าน ท. เป็นแน่นอน ผู้ประพฤติธรรมจะยืน เดิน นั่ง นอน ก็เป็นสุขอย่างยิ่ง คือมีความสุขในทุกอิริยาบถ

นกทั้งหลายมิได้รู้ว่า กาพูดอย่างนี้หวังจิกกินไข่ เมื่อจะสรรเสริญกาทุศีลนั้น จึงกล่าวว่า

ภทฺทโก *วตายํ* ปกฺขี ทิโช ปรมธมฺมิโก
เอกปเทน ติฏฺฐนฺโต ธมฺมเมวานุสาสติ

กานี้ดีจริง หนอ ประพฤติธรรมได้อย่างยอดเยี่ยม ยืนเท้าเดียว แสดงธรรมแก่พวกเรา

นกทั้งหลายพากันเชื่อกาทุศีลตัวนั้น แล้วกล่าวกับกานั้นว่า ข้าแต่นาย นัยว่าท่านไม่บริโภคอาหารอย่างอื่น บริโภคแต่ลมอย่างเดียว ถ้ากระนั้นขอโปรดดูแลไข่และลูกน้อยของพวกข้าพเจ้าด้วย แล้วก็พากันไปหาอาหาร ขณะเมื่อนก ท. ไปแล้ว กาตัวนั้นก็จิกกินไข่และลูกนกจนอิ่ม เมื่อนกกลับมาก็ทำเป็นสงบเสงี่ยม อ้าปากยืนเท้าเดียวอยู่ นก ท. กลับมาไม่เห็นลูกน้อย ก็ส่งเสียงร้องเจื้อยแจ้วว่า ใครหนอกินลูกเรา มิได้สงสัยกานั้นเลยแม้แต่น้อย เพราะเชื่อว่ากานี้ประพฤติธรรม

วันหนึ่ง พระมหาสัตว์ดำริว่า เมื่อก่อนในที่นี้ไม่มีอันตรายอะไร ๆ เลย ตั้งแต่กาตัวนี้มาอยู่ก็เกิดอันตรายบ่อยๆ เราจะต้องคอยจับให้จนได้ พระมหาสัตว์ทำเป็นเหมือนบินไปหาอาหารกินกับนกอื่น ๆ แล้วกลับมายืนแอบอยู่ในที่กำบัง ฝ่ายกาเห็นว่านกไปหมดแล้วก็ไม่สงสัย จึงลุกขึ้นไปจิกกินไข่และลูกนก เสร็จแล้วกลับมาอ้าปากยืนเท้าเดียวอยู่ตามเดิม เมื่อนก ท. กลับมา พญานกก็เรียกประชุมนกทั้งหมดกล่าวว่า วันนี้เราคอยจับผู้ทำอันตรายแก่ลูกน้อยของพวกเรา ได้เห็นกาตัวนี้กำลังจิกกินอยู่ พวกท่านจงมาช่วยกันจับกาตัวนั้นให้ได้ แล้วเรียกฝูงนกมาล้อมกาตัวนั้นไว้ ถ้าหากกาหนีจงช่วยกันจับให้ได้ แล้วได้กล่าวว่า

นาสฺส สีลํ วิชานาถ อนญฺญาย ปสํสถ
ภุตฺวา อณฺฑญฺจ ฉาเป จ ธมฺโม ธมฺโมติ ภาสติ

พวกท่านไม่รู้จักศีลของกานั้น จึงพากันสรรเสริญกานั้น เพราะความไม่รู้ กาจิกกินไข่และลูกนกแล้วยังพูดว่า เป็นผู้มีธรรมเป็นผู้มีธรรม ดังนี้

กาย่อมพูดคำอื่นด้วยวาจา ย่อมทำการอื่นด้วยกาย อันที่จริงกานี้พูดแต่ปาก ส่วนกายไม่ปฏิบัติตาม เพราะฉะนั้น จึงเป็นสัตว์ที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม การพูดอ่อนหวาน แต่ใจรู้ได้ยาก เหมือนงูเห่าปกปิดร่างด้วยปล่อง นอนอยู่ในปล่องฉะนั้น หรือเหมือนคนทุศีลเอาธรรมบังหน้า คนโง่ไม่รู้จึงพากันยกย่องว่าเป็นคนดี ในหมู่บ้าน และในนิคมฉะนั้น ท่าน ท. จงช่วยกันประหารกาตัวนี้ให้พินาศไป กาตัวนี้ไม่สมควรอยู่ร่วมกับพวกเรา

ครั้นพญานกกล่าวอย่างนี้แล้ว ตัวเองโผลงไปจิกหัวกาตัวนั้น บรรดานกตัวอื่น ๆ ก็ประหารด้วยจะงอยปาก เล็บ เท้า และปีก กาตัวนั้นได้ถึงแก่ความตายในที่นั้นเอง

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสจบแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า กาโกหกครั้งนั้น ได้กลับชาติมาเป็นพระภิกษุโกหกครั้งนี้ ส่วนพญานกในครั้งนั้นได้กลับชาติมาเป็นเราตถาคตนี้แล

นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า วต ซึ่งแปลว่า หนอ นั้น มีมานานแล้ว

๑๐. ในวิฆาสาทชาดก คำว่า วต ซึ่งแปลว่าหนอ ก็ยังมีปรากฏอยู่ ดังมีเรื่องเล่าไว้ว่า

เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ที่บุพพาราม พระมหาโมคคัลลานเถระแสดงยมกปาฏิหาริย์ทำปราสาทให้หวั่นไหว ยังภิกษุคะนองให้เกิดสังเวช ภิกษุ ท. จึงประชุมกัน กล่าวโทษของภิกษุพวกนั้นในโรงธรรม พระศาสดาเสด็จมาตรัสว่า ดูกรภิกษุ ท. ภิกษุเหล่านั้นจะเล่นคะนองแต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เคยเล่นคะนองมาแล้ว ทรงเล่าอดีตนิทานว่า

ในอดีตกาล ในบ้านกาลิกคามตำบลหนึ่ง มีพี่น้อง ๒ คน เห็นโทษในกามคุณ ออกบวชเป็นฤๅษีอยู่ในกลางป่า ไปประกอบความเพียร มีความเกียจคร้าน

มาก เที่ยวเล่นกีฬาต่างๆ ท้าวสักกเทวราชดำริว่า เราจะทำให้ฤาษีเหล่านี้สังเวช จึงทรงแปลงเพศเป็นนกแก้ว เสด็จมายังที่อาศัยของฤาษีเหล่านั้น กล่าวว่า

สุสุขํ *วต* ชีวนฺติ เย ชนา วิฆาสาทิโน
ทิฏฺเฐ ว ธมฺเม ปาสํสา สมฺปราเยว สุคตี

ชนเหล่าใดที่บริโภคของอันเป็นเดน ชนเหล่านั้นสบายดี*หนอ* ย่อมได้รับความสรรเสริญในโลกนี้ ย่อมถึงสุคติในโลกหน้า ดังนี้ พี่น้อง ๒ คน ได้เป็นภิกษุคะนองในบัดนี้ ส่วนท้าวสักกเทวราชก็คือเราตถาคตนี้แล

๑๑. ในมณิชาดก คำว่า วต ซึ่งแปลว่า หนอ ก็มีปรากฏอยู่ดังนี้ คือ

จิรสฺสํ *วต* ปสฺสามิ สหายํ มณิธารินํ
สุกตาย มสฺสุกุตฺติยา โสภเต วต เว สขา

เป็นเวลานานแล้ว*หนอ* เราเพิ่งเห็นสหายของเราประดับแก้วมณีที่คอ สหายของเราแต่งหนวดเสียเรียบร้อยดี

๑๒. ในกัจฉปชาดก วต ซึ่งแปลว่าหนอ ก็มีอยู่ คือ

อวธิ *วต* อตฺตานํ กจฺฉโป ว ปพฺยาหริ
สุคหิตสฺมึ กฏฺฐสฺมึ วาจาย สกิยา วธี
เอตมฺปิ ทิสฺวา นรวีเสฏฺฐ
วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ
ปสฺสสิ พหุภาเณน กสฺสปํ พฺยสนํ คตํ

เต่าอ้าปากพูดออกมาให้ฆ่าตนเองแล้ว*หนอ* เมื่อคาบไม้ไว้ดีแล้ว ให้ฆ่าตนเองเสียด้วยวาจาของตน ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐด้วยความเพียรในหมู่นรชน บัณฑิตเห็นตัวอย่างเท่านี้แล้ว พึงเปล่งแต่วาจาอันเป็นกุศลไม่เกินเวลา พระองค์จงทอดพระเนตรเต่าซึ่งถึงความพินาศแล้ว เพราะพูดมากเป็นตัวอย่างเถิด

๑๓. ในมังสชาดก วต ซึ่งแปลว่า หนอ ก็มีอยู่ คือ

ผรุสา *วต* เต วาจา   มํสํ ยาจนโก อสิ
กิโลมสทิสี วาจา   กิโลมํ สมฺม ททามิ เต

วาจาของเจ้าหยาบคายจริง*หนอ* เจ้าเป็นผู้ขอเนื้อ วาจาของเจ้ามีค่าเท่ากับเนื้อพังผืด เอาเถอะเพื่อนรับเอาไป เราจะให้เนื้อพังผืดอันเสมอด้วยวาจาของเจ้านี้ ว่าแล้วก็หยิบยกเอาชิ้นพังผืดอันไม่มีรสให้ไป

๑๔. ในติตถิรชาดก วต ซึ่งแปลว่า หนอ ก็มีปรากฏอยู่ดังนี้ว่า

สุสุขํ *วต* ชีวามิ   ลภามิ เจว ภุญฺชิตํ
ปริปนฺเถว ติฏฺฐามิ   กานุ ภนฺเต คตี มมํ

ข้าพเจ้าเป็นอยู่สบายดี*หนอ* ทั้งได้เพื่อจะบริโภคอาหารตามพอใจ แต่ดำรงอยู่ใกล้อันตรายนัก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คติของข้าพเจ้าจะเป็นอย่างไรหนอ?

๑๕. ในสุจชชาดก วต ซึ่งแปลว่า หนอ ก็มีอยู่ดังนี้ว่า

สุจชํ *วต* น จชิ   วาจาย อททํ คิรึ
กิญฺจิ ตสฺส จชนฺตสฺส   วาจาย อททํ ปพฺพตํ

เมื่อพระราชาไม่ทรงพระราชทานภูเขาด้วยพระวาจา ชื่อว่าไม่ทรงสละสิ่งที่ควรสละได้ง่าย*หนอ* เมื่อพระองค์ไม่ทรงสละอะไรๆ ชื่อว่าไม่พระราชทานภูเขาด้วยพระวาจา

๑๖. ในวานรชาดก วต ซึ่งแปลว่า หนอ ก็มีอยู่ดังนี้ว่า

อสกฺขึ *วต* อตฺตานํ   อุฏฺฐาตุํ อุทกา ถลํ
น ทานาหํ ปุน ตุยฺหํ   วสํ คจฺฉามิ วาริช ฯลฯ

เราสามารถแล้วหนอ เพื่อพยุงตนยกขึ้นจากน้ำสู่บกได้ ดูกรสัตว์น้ำ คราวนี้เราจะไม่ไปสู่อำนาจของสัตว์น้ำอีก ผลไม้เหล่าใด เช่น มะม่วง ชมพู่ ขนุน ที่เราจะต้องข้ามฝั่งทะเลไปบริโภค พอกันทีด้วยผลไม้เหล่านี้ ผลมะเดื่อของเราดีกว่า ก็ผู้ใดไม่รู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันทันด่วน ผู้นั้นย่อมจะไปสู่อำนาจอมิตร ทั้งย่อมจะ

เดือดร้อนในภายหลัง ส่วนผู้ใดรู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันทันด่วน ผู้นั้นย่อมพ้นจากวงล้อมแห่งศัตรูได้ ทั้งไม่ต้องตามเดือดร้อนในภายหลัง

ที่มาของ วต ซึ่งแปลว่า หนอ ทั้ง ๑๖ ข้อนี้ เป็นหลักฐานชี้บอกให้ทราบได้แล้วว่า หนอ นี้แปลมาจากบาลี มีปรากฏดาษดื่นในปกรณ์ทางพระพุทธศาสนาดังที่ได้พรรณนามาแล้วนั้น

ถ. "หนอ" มีประโยชน์อย่างไรบ้าง?

ต. มีประโยชน์อย่างนี้ คือ:–

๑. ทำให้ใจเกิดความสังเวชได้ง่าย

๒. ทำให้สมาธิเกิดเร็ว

๓. เพิ่มกำลังของขณิกสมาธิให้แก่กล้าได้ง่าย เพราะยืดเวลาขณิกสมาธิให้นานยาวออกไปได้อีกเท่าตัว

๔. ทำให้ปัจจุบันเร็ว

๕. สติกำหนดรูปนามได้ชัด

๖. คั่นรูปนามให้ขาดระยะ

๗. ทำให้แยกรูปกับนามออกเป็นคนละอันได้ง่าย

๘. ทำให้พระไตรลักษณ์ปรากฏชัดเจนแจ่มแจ้งดี

ถ. เวลาภาวนาจะไม่ว่าหนอต่อท้าย ภาวนาแต่เพียงว่า "พองยุบ พองยุบ" เท่านั้นจะได้หรือไม่? เพราะเหตุไร?

ต. ได้แต่ไม่ดี เพราะเหตุว่าระยะสั้นเกินไป สมาธิมีกำลังอ่อน รูปนามไม่ปรากฏชัด ได้ผลช้า จะภาวนาเฉยๆ โดยไม่เอาหนอต่อท้ายก็ได้อยู่ ข้อนี้ไม่สำคัญมากมายอะไรนัก สำคัญอยู่ที่ผลของการปฏิบัติ ถ้าเราเอาหนอไปต่อท้ายเข้า ได้สมาธิดี เกิดผลดีก็ใช้ได้แล้ว ถ้าเราไม่เอาหนอไปต่อท้ายแต่ได้สมาธิดี เกิดผลดี ก็ใช้ได้ทั้งนั้น ถูกทั้งนั้น ไม่น่าจะสงสัยและเถียงกันให้เสียเวลาเลย ทางที่ดีนั้น ถ้าใคร

สงสัยรีบลงมือพิสูจน์ทันที อย่าดีแต่พูดอยู่เฉย ๆ ถ้าพูดเฉย ๆ ไม่ลองชิมดู ก็ไม่รู้รส รสไม่ปรากฏแก่ผู้ไม่ชิม อุปมาเหมือนกันกับอาหารทุกชนิด ถ้าเราไม่ชิมดู ไม่รับประทานดู จะมามัวถกเถียงกันว่า อย่างนั้นทำผิด อย่างนั้นทำถูก อย่างนั้นดี อย่างนั้นไม่ดี อย่างนั้นอร่อย อย่างนั้นไม่อร่อย ปล่อยให้ตายไปด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่ายก็ไม่มีโอกาสจะรู้ได้เลย

ถ. หนอก็อยู่คนละแห่ง แต่ทำไมจึงเอามาต่อกันกับบทภาวนาได้?

ต. ทางธรรม คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เราจะเลือกเอาบทไหน ตอนไหน ข้อไหนมาปฏิบัติก็ได้ ขอให้เกิดผลแก่ผู้ปฏิบัติก็พอแล้ว สำคัญอยู่ที่ผลของการปฏิบัติเท่านั้น

ถ. เราจะภาวนาว่า ขึ้น–ลง ขึ้น–ลง ได้ไหม?

ต. ได้, ไม่ขัดข้องเลย ตามอัธยาศัยของผู้ปฏิบัติ

ถ. เราจะภาวนาว่า โป่ง–แฟบ โป่ง–แฟบ ได้ไหม?

ต. ได้, สุดแท้แต่จะชอบ โบราณท่านว่า "ลางเนื้อชอบลางยา"

ถ. จะภาวนาว่า รู้หนอ ๆ ได้ไหม?

ต. ได้, ข้อสำคัญนั้น ใครจะภาวนาว่าอย่างไรก็ได้ แต่ต้องให้ครบองค์ ๓ คือ

๑. อาตาปี มีความเพียรเผากิเลสให้ร้อนทั่ว

๒. สติมา มีสติไม่เผลอจากรูปนาม

๓. สมฺปชาโน รู้รูปนามอยู่ทุก ๆ ขณะ

ถ. สำนักปฏิบัติธรรมในเมืองไทยมีมาก บางสำนักก็สอนให้ต่าง ๆ กัน ใครจะถูกหรือผิด ขอให้วินิจฉัยมาดู คือ

๑. เวลาภาวนานั้นบางสำนักสอนว่า "พุทฺโธ ๆ" ก็มี

๒. บางสำนักสอนว่า "สมฺมา อรหํ ๆ" ก็มี

๓. บางสำนักสอนว่า "สมฺพุทฺโธ ๆ" ก็มี

๔. บางสำนักสอนว่า "อิติปิโส ภควา" ก็มี

๕. บางสำนักสอนว่า หายใจเข้าว่า "พุท" หายใจออกว่า "โธ" ก็มี

๖. บางสำนักสอนว่า "หายใจเข้าว่า "พุทโธ" หายใจออกว่า "พุทโธ"

๗. บางสำนักว่า "พองหนอ ยุบหนอ" ก็มี

๘. บางสำนักว่า "นั่งหนอ ถูกหนอ" ก็มี

๙. บางสำนักว่า "รู้หนอ ๆ" ก็มี

๑๐. บางสำนักว่า "ให้กำหนดรู้อยู่เฉย ๆ ไม่ต้องภาวนาอะไร" ก็มี

๑๑. บางสำนักว่า "กระทบหนอ ๆ" ก็มี คือลมกระทบจมูก

๑๒. บางสำนักว่า "ถูกหนอ ๆ" ก็มี คือลมถูกประสาทจมูก

๑๓. บางสำนักว่า "นั่งหนอ ๆ" ก็มี ฯลฯ

ต. ทั้ง ๑๓ สำนักนี้ ถูกด้วยกันทั้งนั้น แต่ถูกคนละแบบ คือ ข้อที่ ๑–๖ ถูกแบบสมถกรรมฐาน ข้อที่ ๗–๑๓ ถูกแบบวิปัสสนากรรมฐาน คือ ๖ ข้อข้างต้นเป็นอารมณ์ของสมถะ ๗ ข้อข้างท้ายเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาเรียกว่า ทางหนึ่งเป็นสมถะ อีกทางหนึ่งเป็นวิปัสสนา เจริญสมถะก็ได้บุญ เจริญวิปัสสนาก็ได้บุญ ขอให้เจริญไปเถอะ ดีกว่าไม่ได้เจริญเป็นแน่ ๆ โบราณท่านสอนไว้ว่า "แม้เจริญเพียงชั่วช้างกระดิกหู ชั่วงูแลบลิ้น ชั่วไก่ปรบปีก" ก็ยังดี เพราะถ้าไม่ได้สำเร็จมรรค ผลนิพพานในชาตินี้ ก็จะได้เป็นอุปนิสัยปัจจัยในภพชาติต่าง ๆ ต่อไปอีก เช่นจูฬปันถกเป็นตัวอย่าง

ถ. บางคนสงสัยในวิธีเดินจงกรม เพราะอาจารย์แต่ละสำนักแต่ละแห่งสอนไม่เหมือนกัน เช่น

๑. บางสำนักสอนว่า "ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ" ก็มี

๒. บางสำนักสอนว่า "ก้าวหนอ ก้าวหนอ" ก็มี

๓. บางสำนักสอนว่า "ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม" ก็มี

๔. บางสำนักสอนว่า "ย่างหนอ ย่างหนอ" ก็มี

๕. บางสำนักสอนว่า "ยก ย่าง เหยียบ" ก็มี

๖. บางสำนักสอนว่า "รู้หนอ รู้หนอ" ก็มี

๗. บางสำนักสอนว่า "เกิดดับ เกิดดับ" ก็มี

๘. บางสำนักสอนว่า "ให้รู้อยู่เฉย ๆ ไม่ต้องว่าอะไรทั้งนั้น" ก็มี

อยากทราบว่าทั้ง ๘ สำนักนี้ สำนักไหนถูก สำนักไหนผิด ?

ต. ถูกทุกสำนัก และผิดทุกสำนัก

ถ. เพราะเหตุไรจึงตอบเช่นนั้น ขอทราบเหตุผล

ต. ที่ตอบเช่นนั้นเพราะเหตุผลดังนี้ คือ

๑. ที่ว่าถูกทุกสำนักนั้น เพราะว่าการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ต้องกำหนดตามสติปัฏฐาน ๔ คือกาย เวทนา จิต ธรรม ใครจะภาวนาว่าอย่างไรก็ตาม ขอแต่ให้ใจอยู่กับสติปัฏฐาน ๔ และให้มีองค์ ๓ คือ ความเพียร ๑ สติ ๑ สัมปชัญญะ ๑ เป็นอันถูกต้องด้วยกันทั้งนั้น

๒. ที่ว่าผิดทุกสำนักนั้น เพราะว่าจะเป็นสำนักไหน ๆ ก็ตาม ถ้าภาวนาเว้นจากสติปัฏฐาน ๔ และองค์ ๓ คือความเพียร สติ สัมปชัญญะ แล้วผิดทั้งนั้น

ถ. การปฏิบัติวิปัสสนาสำคัญอยู่ที่ไหน ?

ต. สำคัญอยู่ที่อารมณ์และผลเท่านั้น คือ

ก. อารมณ์นั้นต้องเป็นอารมณ์ปรมัตถ์ คือขันธ์ ๕ ย่อลงมาได้แก่รูปนาม สติปัฏฐาน ๔ กับรูปนามเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่ชื่อ เรียกว่า เจริญสติปัฏฐาน ๔ ก็ได้ เรียกว่า เจริญวิปัสสนาก็ได้ โดยใจความเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่ตัวหนังสือเท่านั้น

ข. ผลนั้นย่อมเกิดมาจากเหตุ เมื่อเหตุถูกผลก็ถูกเพราะผลเกิดขึ้นมาลอยๆ โดยปราศจากเหตุไม่ได้ ดังนั้นสำนักไหนจะภาวนาว่าอย่างไรก็ตามเถิด ขอให้เกิดผล

ให้ได้ผลตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ และตามที่เราต้องการแล้วเป็นอันใช้ได้คือดีทั้งนั้น

ถ. ผลในที่นี้ได้แก่อะไร

ต. ได้แก่สิ่งที่อาศัยเหตุเกิดขึ้น เหตุคือการลงมือปฏิบัติ ผลคือปฏิเวธ แปลว่า การแทงตลอด

ถ. การแทงตลอดในที่นี้ได้แก่อะไร

ต. ได้แก่การแทงตลอดปัจจุบันธรรม แทงตลอดรูปนาม แทงตลอดพระ-ไตรลักษณ์ แทงตลอดมรรค ผล นิพพาน

ถ. การแทงตลอดตามที่บรรยายมานี้ยังย่อนัก ยังไม่แจ่มแจ้งดี ขอให้ตอบพิสดารกว่านี้จะได้ไหม ?

ต. ได้ ถ้าจะตอบโดยพิสดาร คำว่า "*แทงตลอด*" ได้แก่แทงตลอดวิปัสสนาญาณ ๑๖ นั่นเอง คือ

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ แทงตลอดรูปนาม คือ รู้รูปนาม

๒. ปัจจยปริคคหญาณ แทงตลอดเหตุผลของรูปนาม คือรู้เหตุผล

๓. สัมมสนญาณ แทงตลอดอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือรู้พระไตรลักษณ์

๔. อุทยัพพยญาณ แทงตลอดความเกิดดับของรูปนาม คือรู้เฉพาะความเกิดดับ

๕. ภังคญาณ แทงตลอดเฉพาะความดับไปของรูปนามฝ่ายเดียว คือรู้เฉพาะความดับ

๖. ภยญาณ แทงตลอดรูปนามว่าเป็นของน่ากลัว คือรู้รูปนามว่าน่ากลัว

๗. อาทีนวญาณ แทงตลอดทุกข์โทษของรูปนาม คือเห็นรูปนามเป็นทุกข์เป็นโทษ

๘. นิพพิทาญาณ แทงตลอดรูปนามว่าเป็นของที่น่าเบื่อหน่าย แล้วเบื่อหน่ายจริง ๆ

๙. มุญจิตุกัมยตาญาณ แทงตลอดรูปนามว่าไม่ใช่เป็นของดีเพราะเป็นทุกข์โทษ แล้วอยากออกหนี อยากหลุดพ้นจากรูปนามนั้นไปเสีย

๑๐. ปฏิสังขาญาณ แทงตลอดรูปนามว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วตั้งใจปฏิบัติอย่างเต็มที่เพื่อให้หลุดพ้นไปจากรูปนามและกองทุกข์

๑๑. สังขารุเปกขาญาณ แทงตลอดรูปนามโดยอาการต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว มีใจวางเฉย มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่กับรูปนาม

๑๒. สัจจานุโลมิกญาณ แทงตลอดอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นพระไตรลักษณ์ชัดเจนแจ่มแจ้งดีกว่าทุก ๆ ญาณ

๑๓. โคตรภูญาณ แทงตลอดโคตรของปุถุชนเข้าสู่โคตรของพระอริยเจ้า มีนิพพานเป็นอารมณ์ อยู่ในระหว่างโลกียะกับโลกุตตระต่อกัน

๑๔. มรรคญาณ แทงตลอดพระนิพพาน คือ ถึงพระนิพพาน ละกิเลส ทำลายกิเลส ปหานกิเลส คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้เด็ดขาด มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตตระล้วน

๑๕. ผลญาณ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตตระล้วน

๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ย้อนกลับไปพิจารณากิเลสที่ละ กิเลสที่เหลือและมรรค ผล นิพพาน ญาณนี้เป็นโลกียะ

เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การปฏิบัติธรรมนั้น โดยส่วนใหญ่ ๆ มีอยู่ ๒ ประการ คือ สมถกรรมฐาน ๑ วิปัสสนากรรมฐาน ๑ กรรมฐานทั้ง ๒ นี้ เป็นอมตมรรคอันล้นค่าของชาวพุทธ เป็นของทำคนให้บริสุทธิ์ มีปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนา องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ว่า เป็นธุระอันสำคัญยิ่งในทางพระพุทธศาสนา เช่นใคร ๆ ก็ตามจะบวชเป็นพระเป็นสามเณรเวลาจะเอาผ้าเหลืองคล้องคอให้ต้องให้เรียนกรรมฐาน คือ เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ ตโจ ทนฺตา นขา โลมา เกสา เสียก่อนจึงจะยอมให้ห่มผ้าเหลือง

ส่วนการเจริญวิปัสสนานั้น จะมีหนอต่อท้ายหรือไม่มีก็ได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ผล เมื่อใส่หนอแล้วได้ผลดีกว่าไม่ใส่ เราก็ควรใส่ ถ้าใส่แล้วไม่ได้ผลดี เราก็ตัดออก

ได้ ทั้งนี้แล้วแต่อัธยาศัย ขอให้ผู้ปฏิบัติทดลองดูเอาเองเถิดจึงจะรู้ได้อย่างแน่นอน ถ้าจะมามัวพูดมัวถกเถียงกันด้วยวาจาอยู่เฉยๆจะไม่มีวันเข้าถึงพระธรรมได้เลย เพราะพระธรรมไม่ได้อยู่ที่การพูดมาก เรียนมาก อยู่ที่การปฏิบัติถูก แม้จะเรียนมาน้อย ๆ เพียงคำ สองคำ แต่ทำถูก ทำบ่อย ๆ ทำเสมอ ๆ ก็ได้ผลดี ข้อนี้มีพระบาลีรับรองไว้ว่า

ม ตาวตา ธมฺมธโร ยาวตา พหุ ภาสติ
โย จ อปฺปํปิ สุตฺวาน ธมฺมํ กาเยน ปสฺสติ
ส เว ธมฺมธโร โหติ โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชติ

บุคคลไม่เป็นผู้ทรงธรรมด้วยการเรียนมาก จำได้มาก พูดมาก ส่วนผู้ใดฟังธรรมแม้น้อยนิดเดียว แต่เห็นธรรมคืออริยสัจ ๔ ด้วยนามกาย ผู้นั้นแหละชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม แท้ ผู้ใดไม่ประมาทธรรม คือ ลงมือเจริญกรรมฐานอยู่ ผู้นั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม ดังนี้

ได้บรรยายเรื่อง "*หนอ*" และปกิณกรรมอื่น ๆ มาก็นับว่าสมควรแก่เวลาแล้ว จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้

อิทํ เม ธมฺมทานํ อาสวกฺขยาวหํ โหตุ
อิทํ เม ธมฺมทานํ นิพฺพานสฺ ปจฺจโย โหตุ
อิทํ เม ปุญฺญภาคํ สพฺพสตฺตานํ เทมิ

ไขปัญหาข้อข้องใจ

เมื่อข้าพเจ้าได้ไปแสดงธรรมอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ บ้าง ตามมหาวิทยาลัยบ้าง ตามตำบล อำเภอจังหวัดต่างๆบ้าง มีผู้ถามปัญหาเป็นจำนวนมาก และได้ตอบไปตามสติปัญญาของตนเท่าที่รู้ เท่าที่ได้ศึกษา เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังไม่มากก็น้อย จึงได้รวบรวมไว้ดังต่อไปนี้

๑. ถ. การที่พระอนุรุทธาจารย์แสดงวิปัสสนา ไว้ด้วยธรรม ๖ หมวด คือ วิสุทธิ ไตรลักษณ์ อนุปัสสนาวิปัสนาญาณ ๑๐ วิโมกข์ วิโมกขมุข อยากทราบว่าวิสุทธิทั้ง ๗ นั้น ข้อไหนเป็นรากเง่าของวิปัสสนา ข้อไหนเป็นตัววิปัสสนา หรือเป็นได้ทั้งหมด

ต. วิสุทธิ ข้อที่ ๑–๒ คือสีลวิสุทธิกับจิตตวิสุทธิเป็นรากเง่าของวิปัสสนา วิสุทธิที่ ๓ ถึงที่ ๗ คือ ทิฏฐิวิสุทธิกังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิเป็นตัววิปัสสนา

๒. ถ. คำว่า ไตรลักษณ์ กับ คำว่า อนุปัสสนา ๓ ต่างกันอย่างไรบ้าง ขอฟังอธิบาย

ต. ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ ๓ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อนุปัสสนา แปลว่าการเห็นตามมี ๓ อย่าง คือ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา อนัตตานุปัสสนา ต่างกันอย่างนี้คือ

๑. ต่างกันที่ตัวหนังสือ คือ เขียนคนละอย่างดังนี้ ไตรลักษณ์ อนุปัสสนา

๒. ต่างกันที่ความหมายดังนี้คือ

ก. ไตรลักษณ์ เป็นชื่อของสภาวธรรมที่มีประจำรูปนามอยู่แล้ว ใครจะรู้ก็ตาม ไม่รู้ก็ตาม ไตรลักษณ์มีอยู่ที่รูปนามแล้ว เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นมา รูปนามอุปมาเหมือนตัวเสือ ไตรลักษณ์อุปมาเหมือนลายเสือฉะนั้น

ข. อานุปัสสนา เป็นชื่อของปัญญาที่พิจารณาเห็นพระไตรลักษณ์ คือ ไตรลักษณ์ เป็นผู้ยืนให้รู้ อนุปัสสนาเป็นผู้เข้าไปรู้ไตรลักษณ์

๓. ถ. การเจริญวิปัสสนา เอาอะไรเป็นอารมณ์ ถ้าจะเอารูปนามเป็นอารมณ์ รูปนามก็มีทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน ขอฟังอธิบาย

ต. เอารูปนามเป็นอารมณ์ คือ ให้เอาเฉพาะรูปนามปัจจุบันเท่านั้นเป็นอารมณ์

๔. ถ. มีบุคคลสามฝ่ายต่างโต้แย้งกันถึงเรื่องสมถะและวิปัสสนา ไม่เป็นที่ตกลงกันแน่นอนทั้งสามฝ่าย คือ

ก. ฝ่ายหนึ่งบอกว่า ภาวนาว่า "พุทฺโธ ๆ" ก็ดี ภาวนาว่า "พองหนอ ยุบหนอ" ก็ดี เป็นสมถะเพราะเป็นอารมณ์บัญญัติ

ข. ฝ่ายหนึ่งบอกว่า "พองหนอ ยุบหนอ" เป็นวิปัสสนา

ค. ฝ่ายหนึ่งบอกว่า วิปัสสนาต้องใช้จิตกำหนดรู้ทุกอิริยาบถ ๔ ให้รู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบัน รู้รูปรู้นามคือ ยุบ–พอง เกิดดับ ให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปัญญาเกิดเมื่อใด ขณะใด เมื่อนั้น ขณะนั้นแหละเป็นวิปัสสนาแท้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเกิดวิจิกิจฉาสงสัยลังเลใจว่า ใครผิด ใครถูกกันแน่ ขอฟังอธิบาย

ต. ถ้าจะว่าโดยส่วนหยาบ ๆ แล้ว ก็ถูกด้วยกันทั้ง ๓ ฝ่าย สุดแท้แต่ปัญญาของผู้ดู เพราะอารมณ์บัญญัติกับปรมัตถ์นั้นอยู่ด้วยกัน ตัวอย่าง เช่น เวลาเห็นสีขาว ถ้าเพ่งเอาสีขาวเป็นอารมณ์ภาวนาว่า "สีขาว ๆ" เป็นสมถกรรมฐาน ถ้าเพ่งเอาเฉพาะอาการเห็นภาวนาว่า "เห็นหนอ ๆ" เป็นวิปัสสนา ข้อ ข. ข้อ ค. ถูกดีกว่า ส่วนข้อ ก. นั้น ยังไม่ถูกต้องก็คือ พุทฺโธ เป็นอารมณ์สมถะ พอง–ยุบเป็นอารมณ์วิปัสสนา เพราะพอง–ยุบเป็นขันธ์ ๕ พองยุบเป็นรูปนาม ขันธ์ ๕ รูปนาม เป็นปรมัตถ์อารมณ์แท้ การภาวนาว่า "พองหนอ ยุบหนอ" จึงจัดเป็นวิปัสสนา

ถ้าจะว่าโดยส่วนละเอียดลงไปอีกแล้ว "ภาวนาว่า" "พุทฺโธ" เป็นสมถะโดยส่วนเดียว ภาวนาว่า "พอง ยุบ" เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนา เพราะเหตุดังนี้ คือ

ก. ในขั้นต้นเมื่อกำหนดพอง ยุบ อยู่นั้น วิปัสสนาปัญญายังไม่เกิดเลย จึงอยู่ในเขตสมถะ แม้เมื่อญาณที่ ๑ คือ นามรูปปริจเฉทญาณ รู้รูปรู้นาม ญาณที่ ๒ คือ ปัจจัยปริคคหญาณ รู้เหตุปัจจัยของรูปนาม ญาณที่ ๓ คือ สัมมสนญาณ พิจารณาภาพเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาโดยจินตมยปัญญา เจริญมาถึงขั้นนี้ก็ยังอยู่ในเขตสมถกรรมฐาน เมื่อถึงญาณที่ ๔ คือ อุทยัพพยญาณ เห็นความเกิดดับของรูปนาม จึงจะเป็นวิปัสสนาแท้ ตั้งแต่ญาณนี้เป็นต้นไป จึงจะจัดเป็นภาวนามยปัญญาได้อย่างถูกต้องแน่นอน

ข. เมื่อจะแยกให้ละเอียดลงไปยิ่งกว่านั้น ภาวนาว่า พอง ยุบ ก็เป็นได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา เพราะในขณะภาวนาพอง ยุบอยู่นั้น มรรค ๘ มีอยู่ คือ

สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ สัมมาสังกัปโป ดำริชอบ	๒ ข้อนี้เป็นปัญญา	เป็นวิปัสสนา
สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันโต การงานชอบ สัมมาอาชีโว เป็นอยู่ชอบ	๓ ข้อนี้ เป็นศีล	เป็นสมถะ
สัมมาวายาโม เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ	๓ ข้อนี้ เป็นสมาธิ	

จะแยกให้ละเอียดลงไปจริงๆ แล้ว ทั้งสมถะ และวิปัสสนาย่อมสงเคราะห์เข้ากันได้อย่างนี้ เพราะฉะนั้น ปัญหาข้อที่ ๑ คือ ข้อ ก. จึงต้องวินิจฉัยอย่างนี้

๔. ถ. การสมาทานศีลอุโบสถตอนเช้าแล้ว ตามพุทธบัญญัติว่า "จงรักษาไว้ให้ดีมิให้ขาด มิให้ทำลายสิ้นวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ณ เวลาวันนี้" ดังนี้ พอมาถึงตอนกลางคืน หัวหน้าขอศีลได้กล่าวคำว่า "มยํ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณตฺถาย อฏฺฐ

สีลานิ ยาจาม" ผู้ที่รับอุโบสถศีลตอนเช้าแล้ว จะมารับตอนกลางคืนอีก อย่างนี้จะเป็นการลดตำแหน่งศีลสูงลงมาสู่ศีลต่ำหรือไม่ ถ้าจะรับอีก รับแต่เพียงไตรสรณาคมน์จะได้หรือไม่

ต. ปัญหาข้อนี้ตอบเป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒

ตอนที่ ๑ ตอบว่า ไม่เป็นการลดศีลสูงลงมาสู่ศีลต่ำ เพราะสมาทานใหม่อีกก็ยังเป็นศีล ๘ อยู่นั่นเอง ยังจะทำให้แน่นแฟ้นขึ้นไปอีก ข้อนี้สำคัญอยู่ที่เจตนา เมื่อมีเจตนาคือความตั้งใจรักษาให้สิ้นวันหนึ่งก็เป็นการถูกต้องแล้ว

ตอนที่ ๒ ตอบว่า ถ้าจะรับอีก รับแต่เพียงไตรสรณาคมน์เท่านั้นก็ได้ เพราะเราได้ตั้งใจว่าจะรักษาให้ครบวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ตั้งแต่เริ่มสมาทานทีแรกแล้ว

๖. ถ. คนเราเกิดแล้วตาย อยากทราบว่าตายแล้วไปไหน ?

ต. ถ้ายังมีกิเลสอยู่ตายแล้วเกิดอีก ถ้ากิเลสหมด ตายแล้วเข้าสู่พระ-นิพพาน

๗. ถ. ปาฏิหาริย์ในทางพระพุทธศาสนามีจริงหรือไม่ ?

ต. มีจริง ปาฏิหาริย์นั้นปรากฏหลักฐานอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๙ หน้าที่ ๒๗๓ กับ เล่มที่ ๒๐ หน้า ๒๑๗ มีอยู่ ๓ อย่างคือ–

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ ฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ คือ แสดงฤทธิ์ได้

๒. อาเทสนาปาฏิหาริย์ ดักใจเป็นอัศจรรย์ คือรู้ใจคนอื่นได้ดี

๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คำสอนเป็นอัศจรรย์ คือสามารถอบรมสั่งสอนชักจูงใจคนให้นิยมไปตามได้เป็นอย่างดี มีผู้นิยมนับถือมาก

พระพุทธองค์ทรงยกย่องอนุสาสนีปาฏิหาริย์ว่า เป็นอัศจรรย์ยิ่งกว่า ๒ อย่างข้างต้น

๘. ถ. การสร้างพระอุโบสถ กับการสร้างโรงเรียนอย่างไหนได้บุญมากกว่ากัน การสร้างโรงเรียนจัดว่าเป็นสังฆทานได้หรือไม่ ?

ต. จะได้บุญมากหรือน้อยสำคัญอยู่ที่เจตนา และสำคัญอยู่ที่ปฏิคาหกคือผู้รับทาน แต่เมื่อจะกล่าวโดยวัตถุทานแล้ว สร้างอุโบสถก็ดี โรงเรียนพระปริยัติ

ธรรมก็ดี เป็นมหากุศลเหมือนกัน ส่งผลให้ไปเกิดในมนุษย์ สวรรค์ได้เท่ากัน ส่วนใครจะได้มากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับการกระทำตามมหากุศลจิต ๘

การสร้างโรงเรียนจัดเป็นสังฆทานได้ก็มี ไม่ได้ก็มี คือ

ก. ถ้าสร้าง ร.ร. ปริยัติธรรมถวายแด่สงฆ์ในวัดให้ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกสืบอายุพระพุทธศาสนาเป็นถาวรวัตถุของทางศาสนา อย่างนี้จัดเป็นสังฆทานได้

ข. ถ้าสร้าง ร.ร. ทางโลก เพื่อให้เด็กได้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิชาต่าง ๆ ของโลก ไม่จัดเป็นสังฆทาน จัดเป็นสาธารณกุศล เป็นโรงวิทยาทาน

๙. ถ. นายแดงมีจิตศรัทธาจะทอดพระกฐิน มีผ้าไตร ๑ ไตร พร้อมด้วยบริขารครบถ้วน กับเงินอีก ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน) ครั้นถึงเวลาพร้อมด้วยญาติมิตรสหายพากันนำผ้าพระกฐินไปทอดที่วัด ก่อนที่จะถวายผ้าพระกฐินนายขาวได้นำผ้าผืนหนึ่งเป็นผ้าบริสุทธิ์พอที่จะทำผ้ากรานได้ มาปรารภกับนายแดงว่าตนมีจิตศรัทธาจะร่วมการกุศลด้วย โดยเอาผ้าขาวผืนนั้นให้นายแดง และให้นายแดงชักเอาผ้าในไตรครองนั้นออกผืนหนึ่ง แล้วเอาผ้าของนายขาวใส่ในไตรครองแทนเมื่อพระสงฆ์ทำสังฆกรรม จึงได้เอาผ้าขาวของนายขาวเป็นผ้ากรานดังนี้ อานิสงส์ในการทอดผ้าพระกฐินครั้งนี้ จะเป็นของนายแดงหรือนายขาวเป็นส่วนใหญ่ ?

ต. อานิสงส์เป็นของทุก ๆ คนที่ได้ทอด เพราะกฐินเป็นสังฆทาน มิได้เฉพาะเจาะจงแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งได้บุญได้อานิสงส์ตั้งแต่วินาทีแรกที่คิดจะทอด ขณะทอดก็ได้บุญได้อานิสงส์ ทอดเสร็จแล้วนึกถึงเมื่อไรก็ได้บุญได้อานิสงส์ตลอดไป ส่วนใครจะได้บุญมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับเจตนาและสิ่งของคือ

ก. ถ้าของมาก โสมนัสมาก เจตนาครบ ๓ กาลก็ได้บุญมาก ได้อานิสงส์มาก

ข. ถ้าของน้อย แต่โสมนัสแรง เจตนาแรงครบ ๓ กาลก็ได้บุญมาก ได้อานิสงส์มาก เช่น มหาทุคคตะ ชื่อติณบาลเป็นตัวอย่าง

ค. ถ้าของมาก โสมนัสน้อย หรือไม่มีโสมนัสและเจตนาก็อ่อนไม่ไปครบทั้ง ๓ กาล ก็ย่อมจะได้บุญ ได้อานิสงส์น้อยลงไปตามส่วน

๑๐. ถ. ถ้ามีผ้าขาวบริสุทธิ์เพียงผืนเดียว ผู้นั้นพอจะทำเป็นผ้ากรานได้ ส่วนบริขารอย่างอื่น ๆ ไม่มีเลย แต่มีจิตศรัทธาจะทอดผ้าพระกฐินดังนี้จะได้หรือไม่?

ต. ได้ เพราะการทอดกฐินมิได้จำกัดไว้ว่าจะต้องได้ผ้าครบทั้ง ๓ ผืน แม้เพียงผืนใดผืนหนึ่งก็ใช้ได้ แต่สมัยนี้ไม่มีใครทำเพียงผืนเดียวแล้ว ทำกันให้เต็มที่ให้สุดความสามารถเลย ให้ปัจจัยมาก ให้ของมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นประโยชน์แก่ตัวเราแก่ทางศาสนามากเท่านั้น

๑๑ ถ. การปฏิบัติตนเกี่ยวกับวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการขัดต่อการพลศึกษาหรือไม่ ? และการปฏิบัติตนเกี่ยวกับวิปัสสนานี้ มีการจำกัดความรู้ อายุ เพศหรือไม่ เพราะเท่าที่ได้ไปเห็นสำนักกรรมฐานต่าง ๆ เห็นเด็ก ๆ ก็มี ต่างก็พากันเดินจงกรมอยู่ภายในพระอุโบสถบ้าง ภายในพระวิหารบ้าง ปะปนอยู่กับพระ และมีการแบ่งชั้นและเวลาเรียนหรือเปล่า เรียนกี่ปี กี่เดือนจึงจะสำเร็จ ?

ต. ปัญหาข้อนี้มี ๓ ประเด็น ต้องแบ่งออกเป็น ๓ ตอนดังนี้คือ

ตอนที่ ๑ ตอบว่า การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ขัดต่อพลศึกษาเลยแม้แต่น้อย กลับเป็นการเสริมสร้างพลศึกษาได้ให้เต็ม ๑๐๐% เสียอีก เพราะให้การศึกษาครบ ๔ อย่างพร้อมกันไปในตัว

๑. พุทธิศึกษา เวลาเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น จะให้ความรู้เพิ่มขึ้นไปโดยลำดับ ๆ นับตั้งแต่ต่ำจนถึงสูงสุด เช่น รู้ทันปัจจุบัน รู้รูปนาม รู้พระไตรลักษณ์ รู้มรรค ผล นิพพาน หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่ารู้วิปัสสนาญาณ คือ เกิดปัญญาถึง ๑๖ ขั้น ปัญญาคือความรู้นี้แหละเรียกว่าพุทธิศึกษา

๒. จริยศึกษา คือความประพฤติ ได้แก่มีมารยาทสุภาพเรียบร้อยดี ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถ้าได้ผลดีจริงแล้วจะเป็นคนมีศีลธรรมดี มีวัฒนธรรมดีเป็นคนมี กาย วาจา ใจ สงบเรียบร้อยดี คำว่า อันธพาลจะไม่มีในปทานุกรมสำหรับคนเจริญวิปัสสนากรรมฐานเลย เช่น นักโทษชั้นเสือ มีเสือจุ้ย เสือใบ เสือปม เป็น

ต้นสามารถกลับตนเป็นคนดี เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติได้ ถ้าคนมีนิสัยดีอยู่แล้วก็ยังจะเสริมสร้างนิสัยผู้นั้นให้วิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีกเป็นร้อยเท่าพันทวี เด็กที่เกเรทุกคน ถ้าได้เข้ากรรมฐานแล้วจะมีความประพฤติเรียบร้อยและเรียนดีขึ้นอีกทุก ๆ คน จะทำให้มีแต่ความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่โดยส่วนเดียว จะกลับตัวได้เป็นคนละคนทีเดียว ข้อนี้เคยทดลองมาหลายสิบคนแล้ว ขณะนี้ไปเรียนอยู่ต่างประเทศก็มีอยู่หลายคน ทั้งนี้ก็เพราะผลแห่งวิปัสสนานั่นเองเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น การเจริญวิปัสสนาจึงชื่อว่าเป็นการบำเพ็ญจริยศึกษาไปในตัวเสร็จ

๓. หัตถศึกษา แปลว่าการศึกษาเกี่ยวกับการใช้มือ ผู้เจริญวิปัสสนากรรม-ฐานนั้น ใช้มือให้เป็นประโยชน์มาก คือ

ก. ใช้มือให้เป็นประโยชน์ในขั้นต่ำเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เช่น จะหยิบสิ่งของต่าง ๆ ต้องใช้สติให้รอบคอบเสียก่อนทุก ๆ ครั้งไป จะไม่ประมาทเผลอเลอทำของตกแตก หรือจะไม่หลง ๆ ลืม ๆ ไปจับผิด ๆ ถูก ๆ

ข. ใช้มือให้เป็นประโยชน์ในขั้นกลาง คือทำให้เกิดสมาธิได้ เช่น ขณะจะหยิบอาหาร ก็กำหนดรู้เสียก่อน สมาธิคือความตั้งใจมั่น ตั้งใจชอบก็เกิดขึ้นได้ สมาธินั้นเป็นตัวกุศล มีผลให้เกิดสุขเสมอ ๆ

ค. ใช้มือเป็นประโยชน์ในขั้นสูง คือใช้สติกำหนดมือในขณะคู้เหยียดจนเห็นรูปนาม เห็นพระไตรลักษณ์ ได้บรรลุมรรคผล นิพพาน รวมความว่า ใช้มือแสวงหาประโยชน์ภายนี้ ประโยชน์ภายหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งก็ได้อย่างนี้เรียกว่าวิปัสสนากับหัตถศึกษาก็อยู่ในประเภทเดียวกันเข้ากันได้แล้วแต่ความฉลาดของคนผู้เป็นเจ้าของมือจะใช้

๔. พลศึกษา แปลว่าการศึกษาเกี่ยวกับกำลัง กำลังนั้นมี ๒ อย่างคือ

๑. กำลังกาย

๒. กำลังใจ

๑. คนที่มีกำลังกายแข็งแรงดี แต่ขาดกำลังใจก็อาจจะให้โทษได้เช่นนัก

กีฬาเวลาเล่นกีฬาแพ้เขา อาจจะเกิดโทสะต่อยตีกันจนถึงบาดเจ็บสาหัสได้ เพราะกำลังใจอ่อนไปกิเลสจึงครอบงำได้ จึงไม่ใช่น้ำใจนักกีฬาแท้ นักกีฬาแท้ต้องเก่งทั้ง ๒ ทาง คือ ทั้งกำลังกาย กำลังใจ

๒. คนที่มีกำลังใจดี จะทำอะไรๆก็เกิดผลดี จะอยู่ในสมาคมใด หมู่ใด ย่อมทำให้สมาคมนั้น หมู่นั้น ได้รับแต่ความสุข ความเจริญ

ก. เวลาเดินจงกรม ก็เป็นพลศึกษา เวลานั่งเวลานอน ยืน ก็เช่นเดียวกัน เพราะได้ออกกำลังขา แขน สรีระทุก ๆ ส่วนอยู่เสมอ อาหารที่รับประทานก็ย่อยง่าย โรคภัยก็ไม่ค่อยจะเบียดเบียน โดยมากมีแต่หาย เช่น คนเป็นโรคความดันโลหิตสูงคนเป็นโรคประสาทนอนไม่หลับ ถ้าได้ศึกษาพละทางนี้แล้วหายแทบทุกราย อย่างที่เรียกว่า พลศึกษาทางกาย

ข. เวลาเจริญวิปัสสนา ต้องใช้สติกำกับใจรักษาใจ บังคับใจให้อยู่กับรูปนาม ให้อยู่กับรูปนาม ให้อยู่กับสติปัฏฐาน ๔ ให้อยู่กับศีล สมาธิ ปัญญา เสมอ ๆ เมื่อผู้ใดฝึกใจด้วยคุณธรรมอย่างนี้ ผู้นั้นเป็นคนมีกำลังใจเข้มแข็งมากมีความขยัน มีความอดทนเป็นเพชรน้ำหนึ่งทีเดียว ทั้งนี้ก็เพราะมีธรรมเป็นเรือนใจ ผู้ที่มีธรรมเป็นเรือนใจก็คือผู้ที่มีกำลังใจกล้าแข็งดี อย่างนี้เรียกว่า พลศึกษาทางใจ

ผู้ใดมีพลศึกษาทางกาย มีพลศึกษาทางใจดีอย่างนี้ จะไปเล่นกีฬาแพ้ชนะที่ไหน ๆ ก็จะไม่ก่อภัย ไม่ก่อเวรแก่ใคร ๆ เป็นอันขาด มีแต่จะนำมาซึ่งความสามัคคีกันและกันฝ่ายเดียว

เพราะฉะนั้นการเจริญวิปัสสนาจึงไม่ขัดต่อพลศึกษาเลยแม้แต่น้อย มีแต่ทำให้พลศึกษาได้ผลไพบูลย์วิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปฝ่ายเดียว

๑๒. ต. จะรู้ได้อย่างไรว่าตายแล้วเกิด จะพิสูจน์อย่างง่าย ๆ ได้อย่างไรจึงจะรู้แจ้งชัด ห้ามยกตัวอย่างที่ข้าพเจ้าไม่สามารถเห็น ?

ต. รู้ได้ด้วยตานอก และรู้ได้ด้วยตาใน

๑. รู้ได้ด้วยตานอก คือตาเนื้อของแต่ละบุคคลนี้เอง เพราะทุกคนเคย

เกิดมาแล้ว และก็ได้เห็นน้องของพวกเรา ลูก หลาน ของเราเกิดมาด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีใครเลยในโลกนี้ไม่เคยเกิด และไม่เคยเห็นคนเกิด อย่างนี้ก็พิสูจน์ได้ง่ายที่สุดแล้วว่าตายแล้วเกิดแน่

๒. รู้ได้ด้วยตาใน คือรู้ได้ด้วยปัญญา ปัญญาที่จะรู้นั้นแบ่งเป็น ๓ ขั้น คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

การที่จะพิสูจน์ให้รู้ได้ง่าย ๆ นั้น มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. พิสูจน์ขั้นต่ำ ๆ ด้วยตาเนื้อดังกล่าวมานั้นอย่างหนึ่ง และพิสูจน์อย่างนี้ คือ เช่น ใครเกิดวันอะไร ให้ตั้งปัญหาถามตัวเองดูซิว่า เวลาคลอดออกจากท้องแม่ใหม่ ๆ นั้นมีใครจำได้ไหมว่า ตนเกิดวันอะไร ไม่มีใครจำได้เป็นอันขาด แต่ครั้นโตขึ้นมาเข้าโรงเรียนแล้วจึงจำได้ ที่จำได้นั้นก็เพราะพ่อแม่บอก ถ้าท่านหลอกท่านโกหกเรา เราก็ต้องเชื่อ เพราะเราเข้าใจและแน่ใจ เชื่อใจว่า ท่านไม่หลอกลวงเราเป็นแน่ ๆ ข้อนี้ฉันใด พระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนา ผู้เป็นพระศาสดาเอกในโลกเป็นจอมปราชญ์ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทรงรู้แจ้งแทงตลอดเสวยธรรมทั้งปวง ได้ตรัสบอกไว้ในพระไตรปิฎกอย่างละเอียดละออถี่ถ้วนทุกแง่ทุกมุมแล้ว เราเชื่อต่อสมเด็จพ่ออย่างนี้

๒. พิสูจน์ในขั้นกลาง ด้วยปฏิบัติ คือ ท่านผู้ใดได้ลงมือปฏิบัติธรรม เช่นเจริญสมถกรรมฐานได้ฌานได้อภิญญาแล้ว สามารถจะรู้ได้อย่างแน่นอนว่า ตายแล้วเกิดแน่

๓. พิสูจน์ในขั้นสูงสุด คือ ปฏิเวธ ได้แก่ควรรู้แจ้งแทงตลอดสัจธรรมด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนาญาณ ๑๖ ขั้น อันเป็นผลแห่งการปฏิบัติ คือ

๑. รู้รูปนาม
๒. รู้เหตุปัจจัยของรูปนาม
๓. รู้พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
๔. รู้ความเกิดดับของรูปนาม

๕. รู้เฉพาะความดับไปของรูปนาม

๖. รู้รูปนามเป็นของน่ากลัว

๗. รู้ทุกข์โทษของรูปนาม

๘. เบื่อหน่ายในรูปนาม

๙. อยากหลุดพ้นจากรูปนาม

๑๐. ดูความเกิดดับของรูปนามอย่างเต็มที่

๑๑. วางใจเฉย ๆ ต่อรูปนาม

๑๒. เห็นอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๑๓. หน่วงนิพพานเป็นอารมณ์

๑๔. ตัดกิเลส คือ โลภะ ๔ โมหะ ๑ ได้เด็ดขาดถึงตรงนี้จึงจะพิสูจน์ได้ว่าตายแล้วเกิดหรือจะไม่เกิด

๑๕. ผลญาณ มีนิพพานเป็นอารมณ์

๑๖. ปัจจเวกขณญาณ พิจารณากิเลสที่ละ ที่เหลือ มรรค ผล นิพพาน

ผู้ที่จะพิสูจน์เรื่อง บุญ บาป นรก สวรรค์ ตาย เกิด มรรค ผล นิพพาน ต้องพิสูจน์ด้วยหลัก ๓ ประการนี้จึงรู้ได้

๑๓. ถ. หัวใจของพระพุทธศาสนามีอะไรบ้าง ?

๑. สพฺพปาปสฺส อกรณํ = *ไม่ทำบาปทั้งปวง*

๒. กุสลสฺสูปสมฺปทา = *ยังกุศลให้เกิดขึ้น*

๓. สจิตฺตปริโยทปนํ = *ทำใจของตนให้ผ่องใส*

๑๔. ถ. อาสาฬหบูชาเป็นวันอะไร ? สำคัญอย่างไร ?

ต. อาสาฬหบูชา แยกเป็น ๒ ศัพท์ คือ อาสาฬห ศัพท์หนึ่งแปลว่าเดือน ๘ เพ็ญบูชา อีกศัพท์หนึ่งแปลว่าการบูชา ต่อกันเข้าเป็นอาสาฬหาบูชา แปลว่าการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยอามิสและด้วยการปฏิบัติ ในวันเพ็ญเดือน ๘

สำคัญอย่างนี้ คือ วันนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาครั้งแรกในโลก

ได้แก่ทรงแสดงพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตรครั้งแรกนั่นเอง เป็นวันเกิดพระธรรม และพระสงฆ์ เป็นอันว่า พระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลกครบบริบูรณ์ในวันนี้

๑๕. ถ. พระพุทธเจ้าเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ไหนเป็นแห่งแรก ?

ต. ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

๑๖. ถ. ศาสนาคืออะไร ? มีเท่าไร อะไรบ้าง ?

ต. คือคำสั่งสอน มี ๓ คือ ปฏิยัติศาสนาปฏิบัติศาสนา ปฏิเวธศาสนา

๑๗. ถ. ขณะโกรธทำอย่างไรจึงจะห้ามกิริยาที่แสดงออกมาไว้ได้ ?

ต. ต้องมีสติและมีคาถาภาวนาจึงจะห้ามได้ มีวิธีปฏิบัติย่อๆ ดังนี้คือ

๑. เวลาโกรธให้ภาวนาว่า "ช่างมัน ๆ" สัก ๑๐ ครั้ง เป็นอย่างต่ำ

๒. ถ้าไม่หายให้ภาวนาว่า "ช่างเขา ๆ" สัก ๒๐ ครั้งเป็นอย่างต่ำ

๓. ให้นับถึง ๑๐-๒๐-๓๐ ครั้งเป็นอย่างต่ำ

๔. ให้เปลี่ยนอารมณ์ เช่นเวลาโกรธให้รีบจับผ้าขี้ริ้วชุบน้ำถูเรือนทันที

๕. เวลาโกรธให้รีบไปส่องดูหน้าของตัวเองที่กระจกสำหรับแต่งตัวทันที

๖. เวลาโกรธให้หลับตาภาวนาว่า "พุทฺโธ ๆ"

๗. เวลาโกรธให้นั่งขัดสมาธิหลับตาภาวนาว่า "อหํ สุขิโต โหมิ นิทฺทุกฺโข โหมิ อเวโร โหมิ อพฺยาปชฺโฌ โหมิ อนีโฆ โหมิ สุขี อตฺตานํ ปริหรามิ" ว่ากลับไปกลับมาสัก ๑๐-๒๐-๓๐ ถึง ๑๐๐ ครั้ง

๘. เวลาโกรธให้ปักสติดิ่งลงไปที่หัวใจภาวนาว่า "โกรธหนอ ๆ"

เวลาโกรธให้ปฏิบัติอย่างนี้จึงจะหายโกรธ และได้ผลดีแท้

๑๗. ถ. คนตายก็ได้ตายไปแล้ว ส่วนคนเป็นคือ ญาติมิตรที่ยังมีชีวิตอยู่ ทำบุญอุทิศไปให้จะได้รับหรือไม่ ?

ต. ได้รับก็มี ไม่ได้รับก็มี

๑๙. ถ. คำที่ว่า "วิญญาณย่อมรู้จักที่ ๆ เหมาะสมสำหรับตัวมันเอง" หมายความว่าอย่างไร ? ขอท่านกรุณาอธิบาย ยกตัวอย่าง เพื่อความเข้าใจดีของกระผมด้วย ?

ต. วิญญาณ ได้แก่จิต มีถึง ๘๙ ดวง หรือ ๑๒๑ ดวง ที่ว่าวิญญาณย่อมรู้จักที่ที่เหมาะสมสำหรับตัวมันเองนั้นหมายความว่า วิญญาณแต่ละดวงต่างก็ทำหน้าที่ของตัวด้วยความซื่อสัตย์จริงๆ ไม่แย่งกัน ริษยากัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกันเลย ตัวอย่าง เช่น จักษุวิญญาณแปลว่า จิตทางตา มีหน้าที่เห็นรูป วิญญาณดวงนี้เขาจะทำหน้าที่ของเขาอย่างเดียว คือเห็น จะไม่ไปแย่งหูฟังเสียง ไม่ไปแย่งจมูกดมกลิ่น ไม่ไปแย่งลิ้นลิ้มรส ไม่ไปแย่งกายถูกต้องโผฏฐัพพะ ฝ่ายโสตวิญญาณคือจิตทางหู ก็มีหน้าที่ฟังเสียงอย่างเดียวเท่านั้น จะเอาหูไปดูรูปไม่ได้เป็นอันขาด และจะเอาตาไปฟังเสียงก็ไม่ได้เป็นอันขาด อย่างนี้แหละเรียกว่าวิญญาณย่อมรู้จักที่ที่เหมาะสมสำหรับตัวมันเอง

๒๐. ถ. วิญญาณจุติ ปฏิสนธิ มีจริงหรือไม่ ? ได้โปรดอธิบายเพื่อให้เข้าใจดี ?

ต. มีจริง จุติ แปลว่า ดับ แตก ตาย ปฏิสนธิ แปลว่า เกิด รวมความว่า จุติ ปฏิสนธิ คือ เกิดกับตาย เกิดกับตายเป็นของมีอยู่แน่นอน

๒๑. ถ. เรื่องดาว ๗ ดวง ที่เกิดปรากฏการณ์ขึ้น เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เกี่ยวกับทางพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง ?

ต. ถ้าจะกล่าวโดยธรรมาธิษฐานแล้วเกี่ยวข้องกันโดยทางธรรม คือดาวมี ๔ อย่าง ได้แก่ดาวนอก ดาวใน ดาวแท้ ดาวเทียม

๑. ดาวนอก ได้แก่ดาวบนท้องฟ้าตามปกติธรรมดา

๒. ดาวใน ได้แก่พระนามของพระพุทธเจ้าดาว ๗ ดวงได้แก่โพชฌงค์ ๗ นั่งเอง ใครได้บำเพ็ญโพชฌงค์ ๗ ผู้นั้นก็มีดาว ๗ ดวงไปทุกฝีก้าว

๓. ดาวแท้ ได้แก่มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ สูงเหนือโลก

๔. ดาวเทียม ได้แก่ของปลอมของไม่จริง เช่น ขันธ์ ๕ เป็นของไม่เที่ยง เป็นสุข เป็นอัตตา แต่เพราะอำนาจแห่งกิเลสมาปรุงแต่ง สามารถจะให้บุคคลเห็นผิดเป็นชอบ คือเห็นว่าเป็นของเที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตามีตัวตน

ดาว ๗ ดวงเกี่ยวข้องกับทางศาสนา สำหรับคนมีปัญญาอย่างนี้

๒๒. ถ. ควรปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ที่เป็นโลกิยวิปัสสนายึดรูปนามเป็นอารมณ์ ที่เป็นโลกุตตรวิปัสสนายึดพระนิพพานเป็นอารมณ์ มีปัญญาเกิดขึ้นมาดังนี้ คือ

๑. ยึดรูปนามเป็นอารมณ์ชั้นโลกียะนั้นยึดอย่างไร โดยสภาวะและอาการอย่างไรของรูปนาม ขั้นต่ำนับแต่ไหนขั้นสูงสุดถึงแค่ไหน ?

๒. การยึดพระนิพพานเป็นอารมณ์นั้น ยึดอย่างไร อะไรเป็นอารมณ์แห่งพระนิพพาน ๆ มีอาการและสภาวะลักษณะเป็นอย่างไร ?

๓. อารมณ์ คือพระนิพพานเกิดขึ้นเสมอไปหรือๆ มีเกิดขึ้นหนเดียว และเกิดขึ้นอย่างไร จะเกิดขึ้นเมื่อไร และ เกิดขึ้นกี่ครั้งจนถึงพระอรหันต์ ?

๔. สมมติว่า ความดับของสังขารทั้งหลาย อันอารมณ์แห่งพระนิพพานเกิดขึ้นในขั้นพระโสดาปัตติผลแล้ว แต่ยังไม่ถึงพระสกทาคามิผล ถ้าหากว่าท่านองค์ใดได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่เรื่อย ๆ ความดับของสังขารเกิดขึ้นบ่อย ๆ อาการดับดังว่านี้จะเป็นอารมณ์ของพระนิพพานใช่หรือไม่ ถ้าไม่ใช่เป็นอะไร ?

ต. ปัญหานี้ถามถึง ๔ ประเด็น ขอตอบเป็นข้อ ๆ ไปดังนี้ คือ

๑. ยึดอย่างนี้ คือ สติกำหนดรู้รูปนามตามอิริยาบถตามทวารต่าง ๆ เช่นเวลาท้องพองขึ้นมาก็มีสติกำหนดรู้อาการพองนั้นตั้งแต่เริ่มพองจนกระทั่งสุดพอง แม้เวลาท้องยุบก็เช่นเดียวกัน คือให้มีสติกำหนดรู้ตั้งแต่เริ่มยุบจนกระทั่งสุดยุบ

โดยสภาวะ แปลว่า มีอยู่ เป็นอยู่ตามความเป็นจริง เช่น พอง กับ ยุบ นี้มีอยู่พร้อมกับการเกิดของคนคลอดออกมาจากท้องแม่เมื่อไร พองยุบก็มีอยู่เมื่อนั้น ความมีอยู่ เป็นอยู่ของรูปนามอย่างนี้เรียกว่า สภาวะตลอดจนถึงความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของรูปนามก็เรียกว่า สภาวะ

ส่วนอาการของรูปนาม นั้น ก็มีอาการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไปของรูปนามนั่นเอง เช่น ขณะตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายถูกเย็นร้อนอ่อนแข็งรูปนามก็เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามสภาวะอย่างนี้เสมอมาใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม

รูปนามก็ย่อมเป็นไปตามความเป็นจริงอยู่อย่างนั้นไม่มีเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นได้ พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมาตรัสในโลกก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นมาตรัสก็ตามความเกิดดับของรูปนามก็มีอยู่อย่างนั้น ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของรูปนามก็เป็นอยู่อย่างนั้น

ขั้นต่ำ นับแต่เริ่มลงมือเดินจงกรมเป็นต้นไป ต้องยึดรูปนามเป็นประจำ

ขั้นสูงสุด ถึงญาณที่ ๑๒ คือ สัจจานุโลมิกญาณก็ยังยึดรูปนามอยู่

๒. การยึดนิพพานเป็นอารมณ์นั้น ยึดอย่างนี้ คือเวลาสัจจานุโลมิกญาณคือญาณที่ ๑๒ เกิดขึ้นแล้ว หลังจากนั้นโคตรภูญาณ คือญาณที่ ๑๓ ก็จะเกิดขึ้น ขันธ์ ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็จะดับลงไปตรงโคตรภูญาณนั้นแหละ เรียกว่า ยึดนิพพานเป็นอารมณ์ นิพพานเป็นขันธวิมุติพ้นจากขันธ์ทั้ง ๕

อะไรเป็นอารมณ์แห่งพระนิพพาน ตอบว่า พระนิพพานไม่มีอารมณ์อะไรทั้งสิ้น

พระนิพพานมีอาการและสภาวะลักษณะอย่างไร ? ตอบดังนี้ คือ:–

๑. พระนิพพานมีอาการ สภาวะ และลักษณะ *สงบ* บาลีว่า สนฺติลกฺขณํ แปลว่า มีความสงบเป็นลักษณะ

๒. อจฺจุติรสํ มีความไม่จุติคือไม่ตายเป็นกิจ

๓. อนิมิตฺตปจฺจุปฏฺฐานํ พระนิพพานไม่มีนิมิตเป็นผลปรากฏ หมายความว่า นิมิตต่าง ๆ เช่น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของพระนิพพานไม่มีเลย

๔. อารมณ์คือพระนิพพานนั้นเกิดขึ้นเมื่อโคตรภูญาณ มัคคญาณ ผลญาณเกิด และเกิดขึ้นหลายหนเกิดขึ้นอย่างนี้คืออนุโลมญาณดับลงไป โคตรภูญาณก็เกิดขึ้นวินาทีแรกที่ถึงโคตรภูญาณนั้นแหละเรียกว่ายึดนิพพาน หน่วงนิพพานเป็นอารมณ์ แล้วแต่ยังไม่ถึงพระนิพพานเต็มที่ จะถึงเต็มที่ก็ต่อเมื่อมัคคญาณ กับ ผลญาณเกิดแล้วเท่านั้น เกิดเมื่อไร เกิดเมื่อปฏิบัติถึง เกิดขึ้นกี่ครั้งจนถึงพระอรหันต์ ถ้าจะแสดงตามมรรคก็เกิดขึ้นถึง ๔ ครั้ง คือ โสดาปัตติมรรคก็ถึงนิพพานครั้งที่ ๑ สกิทาคามิมรรคก็ถึงนิพพานครั้งที่ ๒ อนาคามิมรรคก็ถึงนิพพานครั้งที่ ๓ อรหัตตมรรคก็

ถึงนิพพานครั้งที่ ๔ ถ้าจะแสดงตามผลแล้ว ผล ๔ ก็มีนิพพานเป็นอารมณ์ และพระอริยบุคคลเข้าผลสมบัติเมื่อใด เมื่อนั้นก็มีนิพพานเป็นอารมณ์เสมอไป

๔. พระนิพานไม่มีอารมณ์ แต่เป็นอารมณ์ของโสดาปัตติมัคคจิต สกทาคามิมัคคจิต อนาคามิมัคคจิต อรหัตตมัคคจิตได้ อาการดับดังว่านั้นไม่ใช่อารมณ์ของพระนิพพานและไม่เป็นพระนิพพาน เป็นเพียงความเกิดดับของรูปนามในระหว่างญาณที่ ๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐-๑๑ เท่านั้น

๒๓. ถ. ผู้ปฏิบัติถึงโสดาปัตติผลแล้ว ยังมีความมุ่งหวังที่จะปฏิบัติต่อ ๆ ไปอีกจนถึงพระอรหัตตมรรค อรหัตตผล จะมีวิธีปฏิบัติอย่างไร ขอทราบแผนการวิธีปฏิบัติของพระอริยเจ้าทุกชั้นด้วย และโปรดอธิบายด้วยว่าการถึงพระอริยะเบื้องสูงถึงด้วยอาการอย่างไร ต่างกันกับถึงขั้นโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล อย่างไรบ้าง ?

ต. มีวิธีปฏิบัติเช่นเดียวกันกับขั้นต้น คือปฏิบัติตามสติปัฏฐานทั้ง ๔ เช่นกัน นับตั้งแต่เดินจงกรม นั่งกำหนดรูปนาม กำหนดเวทนา กำหนดจิต เป็นต้นไป พระอริยเจ้าทุก ๆ องค์ก็เดินตามทางสายนี้ ดังมีพระบาลีรับสมอ้างไว้ว่า

เยเนว ยนฺติ นิพฺพานํ พุทฺธา เตสญฺจ สาวกา
เอกายเนน มคฺเคน สติปฏฺฐานสญฺญินา

พระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกทุก ๆ พระองค์ ย่อมไปสู่พระนิพพานด้วยทางสายเอก คือ สติปัฏฐาน ๔ นี้ด้วยกันทุกพระองค์และทุกรูป การถึงพระอริยะเบื้องสูงถึงด้วยอาการผ่านวิปัสสนาญาณ ๑๖ เช่นเดียวกัน ต่างกันด้วยอำนาจแห่งการละกิเลสดังนี้คือ

๑. ผ่านญาณ ๑๖ ครั้งที่ ๑ เป็นพระโสดาบันละกิเลสได้ ๕ คือ โลภะ ๔ โมหะ ๑

๒. ผ่านญาณ ๑๖ ครั้งที่ ๒ เป็นพระสกิทาคามีละกิเลสได้ ๕ เท่าเดิม แต่ทำราคะ โทสะ โมหะ ที่เหลือให้เบาบางลง

๓. ผ่านญาณ ๑๖ ครั้งที่ ๓ ละโลภะได้ ๔ โมหะได้ ๑ ตามเดิม กับละโทสะ ๒ ได้เด็ดขาดอีก

๔. ผ่านญาณ ๑๖ ครั้งที่ ๔ ละโลภะได้ ๔ ที่เหลืออยู่ กับละโมหะ ๑ ที่เหลืออยู่ได้หมดสิ้น

๒๔. ถ. คำว่า ความรู้สึกครั้งสุดท้ายเป็นอนุโลมญาณอันเป็นยอดของโลกิยวิปัสสนาญาณ แล้วเข้าสู่โคตรภูญาณนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดรูปนามอยู่ โดยมีสติรู้รอบ ได้ปัจจุบันธรรม มีอินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ พร้อมเพรียงสมบูรณ์แล้ว สังขารทั้งหลายดับพรึบลง ผู้ปฏิบัติก็รู้ชัดอยู่ว่า ดับลงไปตอนพองตอนยุบ สุดพอง หรือสุดยุบ ความรู้สึกครั้งสุดท้ายต่อความดับนั้นเป็นอนุโลมญาณ และอาการดับซึ่งต่อจากความรู้สึกครั้งสุดท้ายดังกล่าวมานี้เป็นโคตรภูญาณใช่ไหม?

ต. ใช่

๒๕. ถ. การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งผู้ปฏิบัตินั้น กระทำโดยศรัทธา แต่สามารถกำหนดได้เพียง ๕ นาที หรือ ๑๐ นาทีเท่านั้น จะมีอานิสงส์บ้างไหม ถ้ามีจะมีอย่างไร ส่วนผู้ที่มีความเพียรปฏิบัติเนือง ๆ แต่ยังไม่ถึงมรรค ผล ก็ตายไปเสียก่อน จะมีอานิสงส์อย่างไรบ้าง จะมีคติทางไปอย่างไรบ้าง จะเป็นกามาวจรกุศล หรือเป็นรูปาวจรกุศล เมื่อตายไปสู่ปรโลกแล้ว ผลของวิปัสสนาจะติดตามไปเป็นอุปนิสัยด้วยหรือไม่

ต. ปัญหานี้มีคำถาม ๖ ประเด็น ขอตอบดังนี้ คือ

๑. ทำเพียง ๕-๑๐ นาทีก็มีอานิสงส์อยู่ ตัวอย่าง เช่น พระจูฬปันถก ครั้งเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสด็จเลียบพระนคร พระเสโทไหลออกมา เอาผ้าขาวมาเช็ด แล้วพิจารณาว่า ร่างกายนี้สกปรก ผ้าขาวนี้บริสุทธิ์เช็ดแล้วก็ดำสกปรกไปตาม ดังนี้ พิจารณาเพียงเท่านี้ก็เพลิดเพลินกับภารธุระเสีย ครั้นสวรรคตก็ได้ไปสู่สุคติ กลับมาชาตินี้ได้เกิดเป็นลูกเศรษฐี ในพระนครราชคฤห์ชื่อว่าจูฬปันถก ได้ออกบวชเจริญ

วิปัสสนากรรมฐาน ได้รับพระราชทานผ้าขาวบริสุทธิ์จากพระพุทธองค์ ลูบคลำทำบริกรรมว่า "รโชหรณํ รโชหรณํ" ดังนี้ ไม่ช้าไม่นานผ้านั้นก็เศร้าหมองเหมือนผ้าเช็ดมือ ท่านจึงพิจารณาต่อไปว่า ผ้านี้เป็นของขาวบริสุทธิ์เหลือเกิน แต่ครั้นมาถูกร่างกายนี้กลายเป็นผ้าที่เศร้าหมองไป สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ดังนี้ แล้วจึงเริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไป ในเวลาไม่ช้าท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา โบราณท่านถือว่า เจริญกรรมฐานชั่วช้างกระดิกหู ชั่วงูแลบลิ้น ชั่วไก่ปรบปีก ก็ได้อานิสงส์อยู่

๒. มีอานิสงส์ให้เกิดเป็นมนุษย์และเทวดา ทั้งเป็นอุปนิสัยปัจจัยให้ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานในภพชาติต่อ ๆ ไปด้วย เช่น พระจูฬปันถกเป็นตัวอย่าง

๓. ผู้ที่ปฏิบัติอยู่เนือง ๆ แต่ตายไปเสียก่อนทั้ง ๆ ที่ตนยังไม่ได้บรรลุมรรค ผล นั้น ย่อมมีอานิสงส์ให้ไปสู่สุคติแล้วเจริญต่อไปในที่ตนเกิดจนได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ตัวอย่างคือ มีพระรูปหนึ่งท่านเจริญวิปัสสนาแค่ญาณ ๒ – ๓ เท่านั้น ก็ตายไปในปัจจุบันทันด่วน พอท่านจุติก็ปฏิสนธิในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทันที ท่านรู้สึกเหมือนกับเป็นพระอยู่ ยังสำรวมเคร่งครัดในวินัยอยู่ จนพวกนางเทพธิดาบอกว่า ท่านผู้เจริญ ท่านจงดูเครื่องประดับของท่านเถิด ผู้ที่มาเกิดที่นี่ต้องการเสวยความสุข ไม่ใช่มาอยู่เฉย ๆ เทพบุตรนั้นรู้สึกว่าเหมือนกับตนตกอยู่ในวงล้อมของข้าศึก เมื่อพิจารณาดูรู้ว่าตนตายจากพระแล้วจึงมาเกิดที่นี่ ได้พาเทพบุตรเทพธิดามาเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงแนวทางแห่งการพ้นทุกข์ให้ฟังตั้งแต่ต่ำจนถึงสูงที่สุด คือ พระอรหัตผล สมเด็จพระทศพลจึงได้ทรงแสดงวิปัสสนาให้ฟัง แล้วให้เจริญตาม ไม่ช้าไม่นานเลยเทพบุตรตนนั้นก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันกลับไปเสวยความสุขในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ต่อไป

๔. คติทางไปนั้น ไปได้ ๒ ทางคือ ไปเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ เกิดเป็นเทวดาก็ได้

๕. เป็นกามาวจรกุศล มีผลท่องเที่ยวอยู่ในกามภูมิเท่านั้น เพราะยังไม่ได้ฌาน ถ้าได้ฌานจึงจะเป็นรูปาวจรกุศล

๖. เมื่อแตกตายทำลายขันธ์ไปสู่ปรโลกนั้น ผลของวิปัสสนาที่ตนได้สั่งสมอบรมไว้ ย่อมติดตามไปเป็นอุปนิสัยได้อย่างแน่นอน เช่น แม่ไก่ฟังพระสอนวิปัสสนาเป็นตัวอย่าง ความย่อว่า แม่ไก่ตัวหนึ่งได้ยินฟังพระสอนวิปัสสนากรรมฐานอยู่ ถูกเหยี่ยวโฉบลงมาฆ่าตาย แม่ไก่นั้นได้ไปเกิดเป็นพระราชธิดาของเจ้าแผ่นดิน นางได้เจริญสมถกรรมฐาน ได้ฌานแล้วไปเกิดพรหมโลก ต่อมาได้เจริญวิปัสสนาจนเป็นพระอรหันต์ เรื่องนี้เพียงแต่ได้ฟังเรื่องวิปัสสนาเท่านั้น ยังไม่ได้ลงมือเจริญเลย ซ้ำมิหนำยังเป็นสัตว์ดิรัจฉานอยู่ด้วย ถึงอย่างนั้นก็ยังเป็นอุปนิสัยติดเป็นสันดานไปจนได้เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ผลสุดท้ายก็ได้เจริญวิปัสสนาจนพ้นจากกองทุกข์ ดังนี้

๒๖. ถ. การกำหนดพอง ยุบ ที่ท้อง ถือว่าเป็นการเพ่งวิปัสสนากรรมฐานนั้น คือถือเอาอาการพอง และยุบที่ท้องซึ่งเป็นปรมัตถ์ เรียกว่า กายวิญญัติรูป คืออาการเคลื่อนไหวประกอบกายเป็นรูป เอาจิตพร้อมทั้งสติเพ่งอาการเกิดดับของรูปนาม ที่เกิดขึ้นดับลงที่ท้อง เป็นอุทยัพพยญาณซึ่งเป็นญาณที่เห็นความเกิดความดับของรูปนาม อันเป็นภาวนาวิปัสสนาญาณเบื้องต้น หรือญาณที่ ๔ ตามที่เห็นปรากฏอยู่ในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ อันเป็นวิสุทธิที่ ๖ ในวิสุทธิ ๗ ที่พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้เป็นพระโบราณาจารย์ ได้รจนาไว้ในวิสุทธิมรรค ซึ่งว่าด้วยเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานใช่หรือไม่ ?

ต. ใช่ การเข้าใจอย่างนี้ เป็นความเข้าใจที่เกิดขึ้นเพราะการปฏิบัติแท้ และถูกต้องดีทุกประการ ขออนุโมทนาสาธุการด้วย

๒๗. ถ. การบำเพ็ญภาวนาพระพุทธคุณ เป็นพุทธานุสสติ ซึ่งมีคำบริกรรมว่า "พุทฺโธ" ก็ดี หรือว่า "พุทฺโธ อรหํ" ก็ดี หรือว่า "อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ" ก็ดี หรือ

ว่า "สมฺมา อรหํ" ก็ดี หรือว่า "สมฺพุทฺโธ" ก็ดี เป็นสมถะ คือเป็นเพียงแต่ภาวนารำพึงถึงพระนามของพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่ง เพื่อให้เกิดศรัทธาปสาทะเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าว่า มีพระมหากรุณาธิคุณ และพระธรรมคุณเป็นประการใด เป็นภาวนาที่มีสมาธิเพียงแต่อุปจารสมาธิ ข่มเสียซึ่งนิวรณ์ ๕ อันเป็นกิเลสอย่างกลางให้สงบเป็นตทังคปหานเท่านั้น เมื่อกิเลสสงบจิตเข้าสู่วิเวกก็จะได้พิจารณาค้นหาให้พบเห็นพระพุทธคุณอันประกอบด้วยวิโมกขธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่เรียกว่าวิภาคธรรม เป็นธรรมประหารเสียซึ่งกิเลสละเอียด อันเป็นอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานต่อไปดังนี้ใช่หรือไม่ ? มิใช่เอาพระพุทธคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปภาวนาตั้งสมาธิให้เห็นนิมิตติดตา เช่น ให้เห็นพ่อแม่ที่ตายไป เห็นต้นไม้และภูเขา นรกสวรรค์ ซึ่งเป็นนิมิตที่จะพิสูจน์ให้เห็นเป็นของจริงไปได้ มีแต่จะทำให้ผู้เห็นสงสัยว่า นิมิตที่เห็นนี้จะเป็นของจริงหรือไม่หนอ ซึ่งเป็นตัววิจิกิจฉาอกุศลจริงหรือไม่ ?

ต. ปัญหานี้ผู้ถามๆ ยากมาก แต่ตอบง่ายๆ สั้นๆ ทั้ง ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ลงท้ายถามว่าใช่หรือไม่? ตอบว่าใช่

ตอนที่ ๒ ลงท้ายถามว่าจริงหรือไม่? ตอบว่าจริง

๒๘. ถ. การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ที่ดำเนินไปตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ธรรม ๓๗ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เป็นธรรมฝ่ายตรัสรู้ พระพุทธองค์เป็นผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง เพราะพุทธองค์ได้ทรงปฏิบัติมาโดยสมบูรณ์แล้ว จนได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วพระพุทธองค์จึงได้ทรงสั่งสอนให้พระสาวกปฏิบัติตามอย่างของพระองค์ เพื่อให้ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานตามพระพุทธองค์ไปแล้วเป็นอันมาก ดังนี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าปฏิบัติวิปัสสนาเป็นการปฏิบัติตามรอยพระพุทธบาท การปฏิบัติสมถะเป็นการปฏิบัติโดยรำพึงถึงพระพุทธคุณเท่านั้น ถ้าหากผู้ปฏิบัติมุ่งถึงพระนิพพานเป็นอารมณ์ไม่หยุดยั้ง เพียงแต่สมถะ เอาสมถกรรมฐานเป็นบาทของวิปัสสนาต่อไปดังนี้เป็นการถูกหรือไม่ ?

ต. เป็นการถูกต้องแล้ว

๒๙. ถ. "มีข้าวไม่มีคนกิน มีเรือนไม่มีคนอยู่" หมายความว่าอย่างไร ขอพระคุณเจ้าได้โปรดอธิบายให้กระผมฟังด้วย

ต. มีข้าวไม่มีคนกิน หมายความว่า มีธรรมอยู่แต่ไม่มีคนปฏิบัติตาม เช่น วิปัสสนากรรมฐานเป็นข้าว คืออาหารใจอย่างยอดเยี่ยมแต่ไม่มีคนกิน คือ ไม่มีผู้ปฏิบัติตามหรือมีก็เป็นเพียงส่วนน้อย

มีเรือนไม่มีคนอยู่ หมายความว่า ปริยัติ ท่านอุปมาเหมือนกับเรือน การลงมือปฏิบัติ อุปมาเหมือนกับการเข้าอยู่ในเรือน มีเรือน ได้แก่มีพระปริยัติธรรมอย่างสมบูรณ์ดีแล้ว ไม่มีคนอยู่ ได้แก่ไม่มีคนปฏิบัติตามนั่นเอง

๓๐. ถ. คนฆ่าไก่ ตายไปเกิดเป็นไก่ คนฆ่าควาย ตายไปเกิดเป็นควาย ฆ่าสัตว์ชนิดไหนตายไปก็ไปเกิดเป็นสัตว์ชนิดนั้น อยากทราบว่า ถ้าฆ่าเศรษฐีตายไปจะไปเกิดเป็นเศรษฐีหรือไม่ ?

ต. ไม่เกิดเป็นเศรษฐี ต้องไปเกิดเป็นสัตว์นรกอยู่ในนรกใหญ่ ๘ ขุม ขุมใดขุมหนึ่ง พ้นจากนั้นแล้วอาจจะได้มาเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานให้เขาฆ่ากิน พ้นจากสัตว์ดิรัจฉานแล้ว ถ้าบุญมีอาจจะได้มาเกิดเป็นคน และอาจจะได้เป็นคนจนที่สุดซึ่งเรียกว่ามหาทุคคตะ ทั้งโรคภัยไข้เจ็บก็จะเบียดเบียนออด ๆ แอด ๆ เพราะโทษแห่งปาณาติบาตนั่นเองตามมาสนอง

๓๑. ถ. ขอเรียนถามพระคุณเจ้าดังนี้ คือ

๑. พอถึงวันล่องวันเนาแล้วประชาชนพากันส่งเคราะห์ คือนำเอาส้มหวานผลไม้ต่าง ๆ ใส่ลงในภาชนะที่ทำไว้แล้วส่งไปทิศต่าง ๆ ทั้ง ๔ ทิศ เพื่อให้พ้นเคราะห์ คือให้มีความสวัสดีในปีต่อไป

อีกอย่างหนึ่ง ชนเหล่านี้ถือศรี ถือจัญไรจะไปไหนจะทำอะไรต้องหาวันดีวันร้าย ยามดี ยามร้าย เดือนดี เดือนร้าย จะซื้อวัว ควายก็ต้องดูตำหนิว่าดี ว่าร้ายหลายอย่าง

๒. พอถึงวันพระ วันปี ประชาชนพากันทำบุญให้ทาน รักษาศีล ๕ ศีล ๘ และตั้งอยู่ในธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ไหว้พระ สวดมนต์ เจริญสมถะ และวิปัสสนาเป็นหลักโดยถือว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

อยากทราบว่า จะไม่ถือตามข้อที่ ๑ จะถือตามข้อที่ ๒ จะได้หรือไม่ คือจะถูกหรือไม่ถูก ?

ต. ให้ถือตามข้อที่ ๒ นั่นแหละถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแท้ เพราะเราชาวพุทธก็ควรถือตามพุทธ ส่วนข้อต้นนั้นเป็นของพราหมณ์ ผู้หนักแน่นในพุทธไม่สมควรถือเลย

๓๒. ถ. คนเราตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด? นรกสวรรค์มีหรือไม่มี?

ต. ถ้ายังมีกิเลส คือ โลภ โกรธ หลงอยู่ ตายแล้วเกิด ถ้ากิเลสหมดแล้วไม่เกิด

นรกมีจริง มีอยู่ถึง ๔๕๗ ขุม คือนรกขุมใหญ่ ๆ มีอยู่ ๙ ขุม ขุมเล็ก ๆ มี ๔๔๘ ขุม รวมเป็น ๔๕๗ ขุม

สวรรค์ ก็มีจริง คือสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น ชั้นรูปาวจร ๑๖ ชั้น ชั้นอรูปาวจร ๔ ชั้น รวมเป็น ๒๖ ชั้น

๓๓. ถ. กระผมมีความสงสัยในการปฏิบัติธรรมของชาวพุทธ คือบางสำนักก็ภาวนาว่า "พองหนอ ยุบหนอ" บางสำนักก็ว่า "พระพุทโธ พระธัมโม พระสังโฆ" แล้วพรรณนาถึงแม่พระธรณีมากมาย ทั้ง ๒ สำนักนี้ต่างกันอย่างไร ? มีผลและอานิสงส์แค่ไหน? บางสำนัก "พุทโธ" เห็นนรกสวรรค์จริงหรือ? การเห็นเช่นนั้นจะจัดเป็นธรรมจักษุ คือ ดวงตาเห็นธรรมแล้วหรือยัง ? ทั้ง ๒ สำนักนี้มีที่มาที่ไปและหลักฐานอย่างไร ขอให้ยกหลักฐานในที่นั้นประกอบด้วย ?

ต. ปัญหาข้อนี้ ถามหลายตอน หลายประเด็น จะขอตอบย่อ ๆ ดังนี้ คือ :–

๑. การภาวนาว่า "พองหนอ ยุบหนอ" เป็นวิปัสสนากรรมฐาน เพราะทำตามสติปัฏฐาน ๔

๒. ภาวนาว่า "พระพุทโธ พระธัมโม พระสังโฆ" เป็นสมถฐาน เรียกว่า พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ

ส่วนการพรรณนา ถึงแม่พระธรณีและพระคงคาอะไรต่างๆนั้น เป็นศาสนาพราหมณ์ ถ้าว่า พระพุทฺโธ พระธมฺโม พระสงฺโฆ แล้วพรรณนาถึงแม่พระธรณีเป็นต้น ก็ชื่อว่า เอาพุทธมาขึ้นต้น แล้วเอาศาสนาพราหมณ์ต่อท้าย ยังไม่ถูกดีแท้ ควรจะเอาเฉพาะพุทธล้วนๆ จึงจะถูก เพราะเราเป็นชาวพุทธ แต่ทั้งนี้ก็แล้วแต่อัธยาศัยใครจะชอบอย่างไหน ก็ทำอย่างนั้น สุดแท้แต่ผู้ทำ สุดแท้แต่สติปัญญาที่ตนได้ศึกษามา

๓. ทั้ง ๒ สำนักนี้ต่างกันอย่างนี้ คือ สำนักต้นเป็นวิปัสสนา สำนักที่ ๒ เป็นสมถะปนกับพราหมณ์

๔. สำนักต้น ถ้าได้ผลจริงๆมีอานิสงส์ให้ได้เห็นรูปนาม เห็นพระไตร-ลักษณ์ให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

สำนักที่ ๒ ถ้าได้ผลจริงๆ คือ ถึงอุปจารสมาธิก็มีอานิสงส์ให้มาเกิดเป็นมนุษย์ เทวดา ส่วนการพรรณนาถึงแม่พระธรณี แม่พระคงคานั้นเป็นศาสนาพราหมณ์ ถ้าอยากทราบอานิสงส์ให้ไปถามพวกพราหมณ์ดู ส่วนทางศาสนาพุทธ ถือว่าการทำเช่นนั้นมีประโยชน์น้อยหรือไม่มีประโยชน์เสียเลย

๕. ทางสำนัก พุทโธ เห็นนรก สวรรค์จริงหรือไม่? ตอบ คำว่าจริงนั้นมีอยู่ ๒ อย่างคือ จริงๆอย่างหนึ่ง จริงหลอกๆ คือจริงไม่จริงอย่างหนึ่ง การเห็นนรก สวรรค์ตามที่ว่านี้เป็นจริงหลอกๆ คือ จริงไม่จริง เพราะเป็นสมถกรรมฐาน เป็นจินตาญาณ สำเร็จมาจากการคิดนึกเอาเองตามอำนาจของจิต ลืมตาขึ้นก็ไม่มีอะไรเลย

๖. การเห็นด้วยจินตาญาณอย่างนี้ไม่ใช่เป็นธรรมจักษุ ธรรมจักษุคือดวงตาเห็นนั้น หมายเอาท่านผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงมรรคญาณ ผลญาณแล้ว นับ

ตั้งแต่โสดาปัตติมรรคเป็นต้นไป จนถึงอรหัตมรรคอรหัตผลเป็นปริโยสานจึงจะได้ชื่อว่า ธรรมจักษุอย่างถูกต้องแท้จริง

๗. สำนักที่ ๑ มีหลักฐานอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ตามมหาสติปัฏฐานสูตร สำนักที่ ๒ ตอน "พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ" นั้นมีหลักฐานอยู่ในวิสุทธิมรรค ปฐมภาค หน้า ๒๕๐ ส่วนการพรรณนาถึงแม่พระธรณี แม่พระคงคา เป็นต้นนั้นไม่มีหลักฐานในพระพุทธศาสนาเลย

๓๔. ถ. พวกสมถะเขาอ้างแม่ธรณีว่า พระพุทธเจ้ายังพึ่ง ข้อนี้จะถูกหรือไม่?

ต. พระพุทธเจ้าไม่ได้พึ่งแม่ธรณี แต่พระพุทธองค์ทรงพึ่งพระบารมี ๑๐ ทัศ ทรงพึ่งพระธรรม ได้ตรัสรู้พระธรรม

๓๕. ถ. ผู้ที่เข้าสมถกรรมฐาน เรียกตัวเองว่า "สัมมาปฏิบัติ" แล้วมีการยกย่องอาจารย์ตัวเองว่าดีวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ มีฤทธิ์เดช อย่างนี้จะมีทางสำเร็จมรรคผล นิพพานได้หรือไม่ จะไม่เป็นการติดบุคคลไปหรือ การทำอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญหรือไม่?

ต. การเข้าเจริญสมถกรรมฐาน ก็เป็นการปฏิบัติชอบในพระพุทธศาสนา เรียกว่า สัมมาปฏิบัติได้อยู่ เพราะสัมมาปฏิบัตินั้นมีถึง ๖ อย่าง ส่วนการยกย่องอาจารย์ตัวเองว่า ดีวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ มีฤทธิ์ มีเดช นั้นวินิจฉัยได้ ๒ ทางคือ

๑. ถ้าท่านอาจารย์นั้นวิเศษจริง ดีจริง ทรงคุณธรรมอย่างนั้นจริง จะยกย่องสรรเสริญอย่างไรก็ควร

๒. ถ้าไม่ดีจริง แต่ยกย่องเฉยๆ เพื่อลัทธิการเมือง ลัทธิหาเมืองขึ้นก็ดูจะไม่เหมาะ จะเข้าตำราโบราณท่านว่า "ปี๊บเปล่าตีดัง ปี๊บเต็มตีไม่ดัง" ไปเสียกระมัง

ส่วนการสำเร็จมรรค ผล นิพพานนั้นไม่เกี่ยวกับการยกย่องสรรเสริญ ขึ้น

อยู่กับการเจริญวิปัสสนาให้ได้ปัจจุบันธรรม แล้วเกิดวิปัสสนาญาณขึ้นมาโดยลำดับๆ คือ เห็นรูปนาม เห็นพระไตรลักษณ์ ตลอดจนได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน

การติดบุคคลนั้น ถ้าติดเป็นก็ให้คุณ เช่น ติดเพื่อถ่ายทอดธรรมทั้งปริยัติ ปฏิบัติปฏิเวธจากท่าน ติดอย่างนี้ได้บุญได้กุศล เช่น พระราหุลติดตามพระพุทธเจ้าออกบวช พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะติดตามพระพุทธเจ้า ภรรยาของพราหมณ์ภารทวาชโคตร เป็นต้น การติดอย่างนี้พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญ

ถ้าติดเพราะอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ เป็นต้น แล้วเป็นของไม่ดี การติดอย่างนี้พระพุทธองค์ทรงติเตียนเป็นแน่ๆ

๓๖. ถ. การนั่งภาวนามีหลายแบบด้วยกัน คือ นั่งขัดสมาธิ ๑ นั่งพับพะแนวเชิง ๑ นั่งบนเก้าอี้ ๑ การนั่งเหล่านั้น แบบไหนดีกว่ากัน?

ต. ดีทุกแบบ ข้อนี้สำคัญอยู่ที่ผู้นั่ง ถ้าผู้นั่งชอบแบบไหน แบบนั้นแหละดีเพราะถูกอัธยาศัย เมื่อถูกอัธยาศัยตัวเองแล้วสมาธิก็ย่อมเกิดได้เร็วดี แต่เท่าที่ปฏิบัติมานั่งขัดสมาธิเป็นส่วนมาก

๓๗. ถ. การตรวจน้ำ จะว่าแต่บาลีไม่ว่าคำแปลจะได้หรือไม่?

ต. ได้

๓๘. ถ. ในเวลาวิกาลแล้วไปจะถวายข้าวแก่พระสงฆ์ ที่ยังไม่ได้ฉันเพล จะได้กุศลหรือไม่ เพราะเหตุไร?

ต. ได้อกุศล คือ บาป เพราะทำให้พระศีลขาด ทำให้พระต้องอาบัติ

๓๙. ถ. เมื่อจะนั่งภาวนาว่า "นั่งหนอๆ" ให้รู้สึกที่ไหนไปถึงไหนก่อนจึงจะเป็นวิปัสสนา?

ต. ให้รู้สึกที่อาการเคลื่อนไหวก่อน คือส่วนใดเคลื่อนไหวก่อน ให้รู้สึกส่วนนั้น ให้ใช้สติกำหนดส่วนนั้น แม้จะกำหนดทั้งตัวก็ได้ เพราะเป็นรูปเป็นนามหมดทั้งตัวอยู่แล้ว อุปมาง่ายๆ เช่นเรามีเสาอยู่ต้นหนึ่ง เราจะจับทางไหน ด้าน

ไหนก็ถูกเสาต้นนั้นได้ ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เราจะกำหนดภายในตัวของเราตรงไหนก็ได้ ขออย่าให้สติออกจากกายเป็นใช้ได้

๔๐. ถ. เมื่อเวลารับประทานต้องกำหนดทุกคำข้าวไปจนอิ่มหรือ ๆ ว่ากำหนดทีเดียว

ต. ถ้ากำหนดได้ติดต่อกันทุกคำข้าวก็ยิ่งได้ผลเร็ว ยิ่งเป็นการดี ถ้ากำหนดไม่ได้เช่นนั้นก็ไม่จำเป็น เวลารับประทานเราไม่ได้กำหนด ก็ต้องไปกำหนดในเวลาอื่นให้มากขึ้นอีก เช่น เวลานอน เวลานั่ง เป็นต้น

๔๑. ถ. มีคนอยู่ ๒ คน คนหนึ่งได้ปริยัติธรรม แต่คนหนึ่งไม่ได้เรียน แล้วมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเหมือนกัน จะต่างกันอย่างไรบ้าง ขอให้พระคุณเจ้าอธิบายให้แจ่มแจ้งด้วย

ต. ต่างกันอย่างนี้ คือ

ก. คนที่เรียนปริยัติธรรม ย่อมมีความรู้ ความเข้าใจในขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ อันเป็นภูมิแห่งวิปัสสนาได้ดีกว่าผู้ไม่ได้เรียนมาเป็นแน่นอน เวลาท่านผู้นี้ปฏิบัติได้ผลดีแล้ว ย่อมจะเป็นประโยชน์มาก คือจะได้แนะนำสั่งสอนผู้อื่นได้ดี มีหลักฐาน เหตุผลดีและตนเองก็จะเปรื่องปราชญ์ฉลาดรู้ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ แต่ในเวลากำลังปฏิบัติอยู่นั้นภูมิรู้ปริยัติที่เรียนมาต้องงดไว้ก่อน อย่านำมาวิจารณ์ ถ้านำเข้ามาวิจารณ์ในห้องกรรมฐานแล้วจะได้ผลช้า เช่น พระสารีบุตรได้ผลช้ากว่าพระโมคคัลลานะเป็นตัวอย่าง

ส่วนคนที่ไม่ได้เรียนปริยัตินั้น ย่อมไม่มีความรู้ในวิปัสสนาภูมิมาก่อนเลย แต่ถึงกระนั้นก็สามารถเรียนปฏิบัติได้ดีอยู่ และอาจจะได้ผลเร็วกว่าผู้เรียนปริยัติก็ได้ เพราะเชื่อง่าย สอนอย่างไรก็ทำตามอย่างนั้น ไม่มีจินตามยญาณมารบกวน เวลาปฏิบัติดีแล้วความรู้ในด้านปริยัติไม่กว้างขวาง แนะนำคนอื่นไม่ได้ หรือได้ก็ไม่เต็ม

ที่ เพราะขาดหลักปริยัติ ในเมื่อผู้ปฏิบัติต้องการรู้หลักฐาน เหตุผลที่ ที่อ้างอิงในคัมภีร์ต่าง ๆ ก็ย่อมจะจำนนได้

สำหรับผลที่จะเกิดคือ วิปัสสนาญาณ ๑๖ นั้น สามารถปฏิบัติให้เกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน จะต่างกันแต่ช้าหรือเร็ว เป็นมันทบุคคล หรือติกขบุคคลเท่านั้น และสามารถละกิเลสได้เท่ากัน

๔๒. ถ. ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นได้เห็นพระพุทธเจ้า ถ้าผู้ใดไม่เห็นธรรมผู้นั้นไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้า แต่ผมไปวัดได้เห็นธรรมเป็นใบลานก็มี เป็นหนังสือเล่มก็มี แต่มองหาพระพุทธเจ้าไม่เห็น เห็นแต่พระพุทธเจ้าที่ทำด้วยอิฐด้วยปูนเท่านั้น ข้อนี้เป็นอย่างไร ขอจงอธิบายให้ละเอียด ?

ต. มีพระบาลีอยู่ว่า "โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ โย มิ ปสฺสติ โส ธมฺมํ ปสฺสติ" ดูก่อนวักกลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม" ดังนี้

คำว่า "ธรรม" มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ปริยัติธรรม ๑ ปฏิบัติธรรม ๑ ปฏิเวธธรรม ๑ ในที่นี้ท่านหมายเอาปฏิเวธธรรม ๆ นั้นมี ๙ คือ โลกุตรธรรม ๙ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ผู้ที่จะเห็นธรรมนี้ได้ต้องมีตาดี คือต้องมีปัญญาจึงจะเห็นได้ ถ้าใครตาบอดแม้จะนอนกอดพระไตรปิฎกอยู่ก็ไม่สามารถจะเห็นธรรมได้

๔๓. ถ. คนในโลกนี้ไม่เสมอกัน มั่งมีบ้าง จนบ้าง ขอทานกินบ้าง ร่างกายคนเราก็ไม่เสมอกัน เช่นบางคนหูหนวก ตาบอด เป็นต้น เป็นเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ขอพระคุณเจ้าได้โปรดอธิบาย ?

ต. เป็นเพราะกรรม คือการกระทำของแต่ละบุคคลนั้นเองเป็นต้นเหตุ ดังที่องค์สมเด็จพระบรมโลกเชษฐ์ได้ตรัสไว้ว่า "กมฺมํ สตฺเต วิภชติ" กรรมย่อมจำแนกแจกสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปต่าง ๆ กัน ดังนี้

๑. คนที่มั่งมี เพราะเป็นคนขยันทำการงานและมีศรัทธา ได้ทำบุญทำ

ทานไว้ในปางก่อน มาเกิดชาตินี้บุญเก่าก็ตามสนองให้เป็นคนขยัน และมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยมนุษยสมบัติทุกอย่าง

๒. คนที่ยากจน เพราะไม่ได้ทำบุญทำทานไว้ในปางก่อน ทั้งเป็นคนเกียจคร้าน ไม่ขยันทำ ไม่ขยันเก็บ ไม่ขยันรักษาอีกด้วย

๓. คนที่ขอทานกิน ก็เพราะตนไม่มีศรัทธา ไม่ได้ทำบุญไว้ในชาติก่อน ไม่รู้จักวัดวาศาสนา ทั้งชาตินี้ก็มีแต่ความเกียจคร้าน มีแต่มั่วสุมอยู่แต่การพนัน ไม่รู้จักสร้างตัวเอง ไม่รู้จักประหยัด ผลสุดท้ายก็ต้องขอทานผู้อื่น เป็นอยู่เป็นวันๆ เท่านั้น

๔. คนที่หูหนวก ตาบอด ก็เพราะตนทำบุญไว้น้อยไป กุศลวิบาก-อุเบกขาสันตีรณจิตนำมาปฏิสนธิ จึงเป็นเช่นนั้น

เมื่อสรุปความแล้ว ก็เป็นเพราะกรรม คือการกระทำดีและกระทำชั่วของแต่ละบุคคลนั่นเองเป็นต้นเหตุ

๔๔. ถ. ขอนิมนต์พระคุณเจ้าอธิบาย มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ให้ข้าพเจ้ารู้โดยแจ่มแจ้ง?

ต. มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ นั้น ไม่ใช่เป็นของที่จะพึงรู้ได้ด้วยการอธิบาย จะรู้ได้ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานอย่างเดียวเท่านั้น ถึงจะอธิบายอย่างไรก็จะไม่เข้าใจในเมื่อยังไม่ได้ปฏิบัติ อุปมาดุจบุคคลผู้ตาบอดมาแต่กำเนิด ยังไม่เคยเห็นผ้าขาวมาแต่กำเนิด ถึงจะมีผู้อธิบายว่า ผ้าขาวเหมือนนุ่น เหมือนสำลี เหมือนกระดาษ เหมือนนกยาง เหมือนท้องฟ้า ก็จะไม่เข้าใจได้ ฉะนั้น ถึงอย่างนั้นก็จะได้อธิบายให้ฟังพอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาสืบต่อไป

มรรค ๔ นั้น คือ โสดาปัตติมรรค ๑ สกิทาคามิมรรค ๑ อนาคามิมรรค ๑ อรหัตตมรรค ๑ มรรคเหล่านี้จะเกิดต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐานผ่านญาณที่ ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐-๑๑-๑๒-๑๓ มาโดยลำดับ หลังจากญาณที่ ๑๓ เกิด

แล้ว ญาณที่ ๑๔ คือมรรคญาณก็จะเกิดขึ้น มรรคญาณเกิดขึ้นครั้งแรกเป็นโสดาปัตติมรรค เกิดขึ้นครั้งที่ ๒ เป็นสกิทาคามิมรรค เกิดขึ้นครั้งที่ ๓ เป็นอนาคามิมรรค เกิดขึ้นครั้งที่ ๔ เป็นอรหัตตมรรค

ผล ๔ นั้น คือ โสดาปัตติผล ๑ สกิทาคามิผล ๑ อนาคามิผล ๑ อรหัตตผล ๑ ผลเหล่านี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะการเจริญวิปัสสนาทั้งสิ้น เกิดเป็นผลของมรรค ๔ นั้นเอง พอมรรคญาณครั้งที่ ๑ เกิดขึ้นแล้ว ผลญาณครั้งที่ ๑ ก็เกิดขึ้นติดต่อกัน ในวิถีจิตอันเดียวกัน แต่เป็นญาณที่ ๑๕ อย่างนี้เรียกว่า โสดาปัตติผล ผลญาณครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นเรียกว่า สกทาคามิผล ผลญาณครั้งที่ ๓ เกิดขึ้นเรียกว่า อนาคามิผล ผลญาณครั้งที่ ๔ เกิดขึ้นเรียกว่า อรหัตตผล

ส่วนนิพพานนั้น เริ่มถึงมาตั้งแต่ญาณที่ ๑๓ เรียกว่า โคตรภูญาณ ยึดนิพพานเป็นอารมณ์ ส่วนญาณที่ ๑๔-๑๕ มีนิพพานเป็นอารมณ์โดยส่วนเดียวแท้ ส่วนอมตมหานิพพานนั้น หมายเอาเฉพาะผู้ที่ได้บรรลุอรหัตตมรรค อรหัตตผลแล้วเท่านั้น

นิพพานนั้น แปลว่า ดับกิเลส คือดับราคะ โทสะ โมหะนั่นเอง กิเลสเหล่านี้ดับไปในที่ใด ที่นั่นแหละท่านเรียกว่า นิพพาน

๔๕. ถ. มีคนอยู่ ๓ จำพวก จำพวกหนึ่งปฏิบัติวิปัสสนา จำพวกหนึ่งปฏิบัติสมถะ จำพวกหนึ่งไม่ปฏิบัติทั้ง ๒ อย่าง เพียงแต่รักษาศีล ๕ เท่านั้น แต่คนสามจำพวกนี้ มาถกเถียงกันว่าฝ่ายนี้ถูก ฝ่ายนั้นผิด ดังนี้ จะตัดสินอย่างไร ?

ต. ตัดสินว่า ถูกด้วยกันทั้ง ๓ จำพวก อุปมาเหมือนคนถูกลอตเตอรี่รางวัลที่ ๑ รางวัลที่ ๒ รางวัลที่ ๕ ฉะนั้น อันที่จริงก็ถูกด้วยกันทั้งนั้น ได้เงินรางวัลด้วยกันทั้งนั้น แต่คนที่ ๑ ได้มากกว่า คนที่ ๒ ได้ลดลงมาอีก คนที่ ๓ ได้น้อยกว่าคนที่ ๑ และคนที่ ๒

จำพวกเจริญวิปัสสนา ถ้าได้สำเร็จมรรคผลตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ก็เข้าสู่พระนิพพาน

จำพวกเจริญสมถะ ถ้าได้สำเร็จฌาน ก็เข้าสู่พรหมโลก

จำพวกรักษาศีล ๕ ถ้ารักษาได้ดี ก็ไปเกิดเป็นมนุษย์ และไปเกิดในสวรรค์ได้

๔๖. ถ. เมื่อสาธุชนจะเจริญวิปัสสนา พึงศึกษาให้รู้จักธรรมกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ?

ต. พึงศึกษาให้รู้จักภูมิวิปัสสนา ๖ อย่าง คือ

๑. ขันธ์ ๕	ย่อให้สั้นได้แก่รูปกับนาม
๒. อายตนะ ๑๒	,, ,,
๓. ธาตุ ๑๘	,, ,,
๔. อินทรีย์ ๒๒	,, ,,
๕. อริยสัจ ๔	,, ,,
๖. ปฏิจจสมุปบาท ๑๒	,, ,,

๔๗. ถ. อะไรเป็นภูมิ เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ?

ต. รูปกับนาม เป็นภูมิเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

๔๘. ถ. บุคคลเช่นไร ควรเจริญวิปัสสนาได้ ? อธิบาย ?

ต. เจริญได้ทุกคน ไม่มีการเลือกชาติ ชั้น วรรณะ วัย เลย

อธิบายว่า พระ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาประชาชนทุกชาติก็เจริญได้ทั้งนั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากลเชิญให้บุคคลพิสูจน์ ทดลองได้ไม่มีการบังคับ ส่วนว่าใครจะได้ผลมากน้อยแค่ไหนนั้นสุดแท้แต่การกระทำของผู้นั้น ถ้าตั้งใจทำจริงก็ได้ผลแน่นอนจริง ถ้าไม่ทำจริง ทำสักแต่ว่าทำผลก็อาจจะได้น้อยหรือไม่ได้เลย

๔๙. ถ. อะไรเป็นรากเง่าเป็นเหตุเกิดขึ้นตั้งอยู่ของ วิปัสสนา ผู้เจริญวิปัสสนาต้องมีความบริสุทธิ์อย่างไร จึงจะเจริญวิปัสสนาได้

ต. สีลวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งศีล ๑ จิตตวิสุทธิความบริสุทธิ์แห่งจิต ๑ เป็นรากเง่าเป็นเหตุเกิดขึ้น ตั้งอยู่ของวิปัสสนา ผู้เจริญวิปัสสนาต้องมีความบริสุทธิ์ทั้ง ๒ อย่างกล่าวมานี้ จึงจะเจริญวิปัสสนาได้

๕๐. ถ. คนเช่นไรเป็นผู้อาภัพ ไม่ควรเจริญวิปัสสนาได้

ต. ข้อนี้ตอบได้เป็น ๒ ประเด็น คือ

๑. ถ้าจะตอบอย่างสำนวนนักเทศน์ก็ต้องตอบว่า คนที่ขี้เกียจเป็นคนอาภัพ

๒. ถ้าจะตอบอย่างสำนวนนักธรรมก็ต้องตอบว่าคนที่ทำอนันตริยกรรมทั้ง ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ฆ่าพ่อ ฆ่าแม่ ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนยังพระโลหิตให้ห้อ ทำสงฆ์ให้แตกกัน และพระที่ต้องอาบัติปาราชิก เช่น ฆ่ามนุษย์เป็นต้น จัดว่าเป็นคนอาภัพ

๕๑. ถ. ผู้เจริญวิปัสสนาอย่างไร จึงเป็นผู้ถึงซึ่งยอดแห่งวิปัสสนา

ต. ผู้ที่เจริญวิปัสสนามาโดยลำดับ ๆ จนเกิดวิปัสสนาญาณมาตั้งแต่ญาณที่ ๑ คือ นามรูปปริจเฉทญาณจนถึงญาณที่ ๑๑ คือ สังขารุเปกขาญาณ ตรงญาณที่ ๑๑ อย่างแก่ คือ ครบองค์ ๖ ดังต่อไปนี้

๑. ละความกลัว ความยินดี แล้ววางเฉยในรูปนาม

๒. ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ วางเฉยในรูปนาม แต่มีสติสัมปชัญญะอยู่

๓. จำง่าย ไม่ต้องขะมักเขม้นก็มีจิตตั้งมั่นอยู่ด้วยอำนาจอนุปัสสนา ๓ คือ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา อนัตตานุปัสสนา เห็นความเกิดดับของรูปนามติดต่อกันได้ดี

๔. แน่วแน่ไปได้นาน ๆ ไม่ค่อยเผลอ เวทนาไม่รบกวน ใจเป็นสมาธิได้ดีและได้นาน ๆ

๕. ยิ่งนานยิ่งละเอียดสุขุม ดุจคนร่อนแป้งฉะนั้น

๖. ไม่มีความฟุ้งซ่าน มีใจสงบ เป็นสมาธิ วางเฉยอยู่กับรูปนาม

ผู้ที่เจริญวิปัสสนาถึงสังขารุเปกขาญาณนี้อย่างเต็มที่แล้ว ชื่อว่าถึงยอดแห่งวิปัสสนา

๕๒. ถ. อะไรเป็นลักษณะเครื่องหมายให้รู้จักตัววิปัสสนา และอะไรเป็นกิจ เป็นผล เป็นเหตุใกล้ชิดของปัสสนา

ต. ความเห็นถูก เป็นลักษณะเครื่องหมายให้รู้จักตัววิปัสสนา

การประกาศความจริง บอกความจริง ชี้ความจริง คือประกาศปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน และการยังอริยสัจ ๔ ให้แจ่มแจ้ง เป็นกิจ เป็นหน้าที่ของวิปัสสนา

การกำจัดความมืดคืออวิชชา เป็นผล เป็นคุณของวิปัสสนา

สมาธิเป็นเหตุใกล้ชิดที่จะให้วิปัสสนาเกิด

๕๓. ถ. อะไรเป็นผลอันสูงสุดของวิปัสสนา วิปัสสนาอาศัยอะไรจึงเกิดขึ้นตั้งอยู่ได้ เพราะเหตุไร ?

ต. อรหัตตมรรค อรหัตตผล เป็นผลอันสูงสุดของวิปัสสนา

วิปัสสนาอาศัยวิปัสสนาภูมิ และวิสุทธิ ๒ จึงจะเกิดขึ้นตั้งอยู่ได้ เพราะวิปัสสนาปัญญาจะเกิดต้องมีที่ตั้ง ที่อาศัยคือขันธ์ทั้ง ๕ ย่อลงมาคือรูปกับนาม เมื่อได้รูปนามเป็นอารมณ์แล้ว ศีลวิสุทธิ ความบริสุทธิ์ของศีลก็เกิดขึ้น เมื่อศีลบริสุทธิ์จิตก็บริสุทธิ์เป็นสมาธิ สมาธิจึงเป็นเหตุใกล้ชิดที่จะให้วิปัสสนาปัญญาเกิดขึ้น

๕๔. ถ. คำว่า ชาวพุทธมีกี่ชั้น คืออะไรบ้าง ?

ต. มี ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นกลาง ชั้นสูง

๑. ชั้นต้น ได้แก่ผู้ปฏิญาณตนเข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ตามธรรมดาสามัญ เช่นเวลารับศีลก็เปล่งวาจาว่า "พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ" แปลว่าข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ดังนี้เป็นต้น

๒. ชั้นกลาง ได้แก่ผู้ที่มีความเชื่อความเลื่อมใสสูงส่งขึ้นไปกว่านั้น จนถึงกับได้สมาทานศีล ๕-๘-๑๐-๒๒๗ และได้เจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌาน

๓. ชั้นสูง ได้แก่ผู้ที่มีความเชื่อความเลื่อมใสเป็นอจลสัทธาคือไม่หวั่นไหว เพราะตนได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานผ่านการปฏิบัติไปดีแล้ว นับตั้งแต่พระอริยบุคคลผู้เป็นโสดาบันเป็นต้นไป จนถึงพระอรหันต์

๙๕. ถ. ผู้ปฏิบัติธรรมฝ่ายคันถธุระ กับผู้ปฏิบัติธรรมฝ่ายวิปัสสนาธุระ อย่างไหนประเสริฐกว่ากัน ? และประเสริฐอย่างไร ?

ต. ประเสริฐด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะสัทธรรม ๓ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ปริยัติบอกให้รู้แนวทางแห่งการปฏิบัติ เช่น ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธองค์ตรัสบอกวิธีปฏิบัติไว้โดยละเอียดละออถี่ถ้วนทุกประการ และในวิสุทธิมรรค ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ก็ได้บรรยายความ แนะวิธีไว้อย่างพิสดาร เพื่อชี้ช่องบอกแนวทางให้เราได้ปฏิบัติตามโดยถูกต้อง เมื่อลงมือปฏิบัติตามจึงจะเกิดผลอันเป็นส่วนปฏิเวธ

พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรือง ก็เพราะคันถธุระกับวิปัสสนาธุระนี้เจริญเป็นคู่กันไปทั้ง ๒ ฝ่าย จะปราศจากกัน แยกกันเสียมิได้

การที่พุทธบริษัทพากันเรียนพระพุทธพจน์ได้เข้าใจ ก็เพื่อจะได้นำมาใช้ปฏิบัติวิปัสสนานั่นเอง ถ้าผู้ใดเรียนรู้พระปริยัติดีแล้ว ท่านผู้นั้นได้ลงมือปฏิบัติวิปัสสนาต่อไปไม่ยอมหยุดอยู่แค่ปริยัติเท่านั้นจะดีมาก งามมาก เรียกว่างามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ถูกต้องตามหลักธรรมในพระไตรปิฎกแท้ เปรียบเหมือนผู้ที่ได้เรียนแผนที่ได้อย่างละเอียดละออแล้วเดินตามแผนที่นั้น ไปจนถึงจุดหมายปลายทาง ผู้ที่เรียนแผนที่เพียงภาคทฤษฎีแต่ไม่ได้เดินทางไปตามแผนที่นั้น กับผู้ที่เรียนภาคทฤษฎีด้วย ได้เดินทางไปตามที่ได้เรียนมานั้นด้วย จะต้องมีความรู้ความเข้าใจแตกต่างกันมาก ข้อนี้ฉันใด การปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาก็ฉันนั้น ขอให้ดูตัวอย่างหลักฐาน เหตุผล ประกอบดังต่อไปนี้แล้วตัดสินเอาเองว่า ใครจะประเสริฐกว่ากัน

๑. เรื่องภิกษุผู้เป็นสหายกัน ๒ รูป (จากธรรมบทภาค ๑)

กุลบุตร ๒ คนอยู่เมืองสาวัตถีเป็นสหายกันฟังธรรมของพระศาสดาแล้วพากันออกบวชทูลถามพระศาสดาว่า ธุระในพระพุทธศาสนามีเท่าไรพระพุทธเจ้าข้า ฯ พระพุทธองค์ตรัสบอกว่ามี ๒ อย่างคือ คันถธุระ ๑ วิปัสสนาธุระ ๑ องค์หนึ่งเรียนคันถธุระจนจบพระไตรปิฎก มีศิษยานุศิษย์เป็นจำนวนมาก อีกองค์หนึ่งเรียนเฉพาะกรรมฐานเพื่อปฏิบัติอย่างเดียว ท่านตั้งใจปฏิบัติจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ วันหนึ่งท่านเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วเลยแวะไปหาเพื่อนรูปที่บวชพร้อมกัน เพื่อนก็ตั้งใจจะถามปัญหาต่าง ๆ กะท่านแต่พระพุทธองค์เสด็จไปสู่ที่นั้นเสียก่อน แล้วตรัสถามเรื่องปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และแสดงโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล จนถึงอรหัตตมรรค อรหัตตผล กะภิกษุผู้ทรงคันถธุระ ท่านตอบไม่ได้ พระพุทธองค์จึงตรัสถามรูปที่เรียนกรรมฐาน ท่านแก้ได้ทุก ๆ อย่างพระศาสดาประทานสาธุการแก่ท่านถึง ๔ ครั้ง แม้เทวดาทั้งหมดนับตั้งแต่ภูมเทวดาเป็นต้นไป จนกระทั่งถึงพรหมโลก และนาคครุฑต่างก็พากันให้สาธุการแก่ท่าน พวกอันเตวาสิก สิทธิวิหาริกของพระฝ่ายคันถธุระกับยกโทษพระบรมศาสดาหาว่าให้สาธุการแก่หลวงตา ไม่ให้สาธุการแก่อาจารย์ผู้ทรงไว้ซึ่งปริยัติทั้งปวง พระพุทธองค์ตรัสถามทราบเหตุนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

ภิกฺขเว ตุมฺหากํ อาจริโย มม สาสเน ภติยา คาโว สกฺขนสทิโส มยฺหํ ปน ปุตฺโต ยถารุจิยา ปญฺจโครเส ปริภุญฺชนสทิโส

ดูกรท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย อาจารย์ของพวกเธอ เป็นเช่นกับบุคคลผู้รักษาโคเพื่อค่าจ้างในศาสนาของเรา ส่วนบุตรของเราเป็นเช่นกับเจ้าของผู้บริโภคปัญจโครสตามความชอบใจฉะนั้น

๒. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ (ธรรมบทภาค ๖)

เหลือเวลาอีก ๔ เดือน พระพุทธองค์ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่าจะปรินิพพาน ภิกษุปุถุชน ๗๐๐ รูปเกิดสังเวชสลดใจไม่พากันละสำนักพระศาสดาเลยเที่ยวปรึกษา

กันว่า เราจักทำอย่างไร ? ส่วนพระอัตตทัตถเถระ คิดว่าตัวเองยังไม่ปราศจากราคะ จึงตั้งใจปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อให้ได้เป็นพระอรหันต์ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพานอย่างเต็มที่ ไม่ไปปรึกษากับใคร ๆ ไม่ไปมาหาสู่กับใคร ๆ ทั้งสิ้น พวกภิกษุเหล่านั้นจึงนำท่านไปสู่สำนักของพระพุทธองค์ กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ เมื่อพระองค์ทรงทราบแล้ว ได้ประทานสาธุการแก่ท่านว่า

"ภิกฺขเว ยสฺส มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน อตฺตทตฺเถน วิย ภวิตุํ วฏฺฏติ นหิ คนฺธาทีหิ ปูเชนฺตา มํ ปูเชนฺติ ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา ปน มํ ปูเชนฺติ ตสฺมา อญฺเญนปิ อตฺตทตฺถสทิเสเนว ภวิตพฺพํ"

ดูกรท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ผู้ใดมีความจงรักภักดีในเรา ผู้นั้นจงเป็นเช่นกับพระอัตตทัตถะเถิด (คือจงเจริญกรรมฐานเช่นเดียวกันกับท่าน) เพราะว่าผู้ที่บูชาเราด้วยของหอมเป็นต้น ยังไม่ชื่อว่าได้บูชาเราอย่างแท้จริง ส่วนผู้ที่ชื่อว่าได้บูชาเราอย่างแท้จริง ก็เพราะได้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (คือได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานสมควรแก่โลกุตตรธรรมนี้) เพราะฉะนั้น ภิกษุรูปอื่น ๆ ก็จะเป็นเช่นกับพระอัตตทัตถะนั้นเถิด (คือจงเจริญกรรมฐานเช่นเดียวกันกับท่านอัตตทัตถะนั่น)

๙๕. ถ. บุคคลผู้มีสุขภาพพลานามัยไม่แข็งแรง จะปฏิบัติวิปัสสนาธุระได้หรือไม่ เพราะเหตุไร ?

ต. ปฏิบัติได้ เพราะเหตุว่าการปฏิบัติวิปัสสนาธุระเป็นการบำเพ็ญบุญ คนที่มีสุขภาพพลานามัยไม่แข็งแรง ก็เพราะผลแห่งกรรมเก่าคือผลกรรมตามสนองมีบุญน้อยไป ถ้ามีบุญมากจะไม่เป็นอย่างนี้ จะมีสุขภาพพลานามัยดีไม่เจ็บไม่ป่วย เช่นพระพากุละเป็นตัวอย่าง เมื่อรู้ว่าตนมีบุญน้อยก็ไม่ควรนอนใจ ควรจะรีบตั้งอกตั้งใจปฏิบัติอย่าชักช้า เพื่อให้บุญมีมากขึ้นๆ ไปโดยลำดับ ๆ ตายแล้วจะได้สบาย จะได้สุขโรคจะไม่ได้เบียดเบียน สุขภาพจะได้แข็งแรง ถึงจะตายในเวลาปฏิบัติก็นับว่าตายอย่างเลือดนักรบแท้ จะมีแต่คนอนุโมทนาสาธุการโดยส่วนเดียว

การปฏิบัติธรรมนี้ ไม่เลือกบุคคล จะเป็นข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ทหาร ตำรวจ นักเรียน ครู แพทย์ พระ สามเณร เด็ก นักโทษ คนตาบอดแต่หูดี หรือคนตาดีหูหนวกอ่านหนังสือออกก็สามารถเรียนได้ เรื่องเหล่านี้ได้เคยมีมาแล้วทั้งนั้น เช่นคนหูหนวกแต่อ่านหนังสือได้ เราก็ใช้วิธีเขียนหนังสือให้อ่าน แล้วให้ปฏิบัติตามก็สามารถได้ผลดีเหมือนกัน

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า บุคคลทุก ๆ คนสามารถปฏิบัติได้ ส่วนการได้ผลหรือไม่ได้ผล ได้ผลมากหรือน้อยนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่รับรองได้แน่นอนว่าต้องได้ปฏิบัติ เว้นไว้แต่ขี้เกียจเท่านั้น

๕๖. ถ. มีบุคคลกล่าวว่า "คนไทยส่วนมาก นับถือพระพุทธศาสนาทุกวันนี้ เชื่อแบบเชน" ดังนี้จะจริงหรือไม่ ? ขอฟังเหตุผล ?

ต. เรื่องนี้เข้าใจว่าไม่จริง มีเหตุผลอยู่ว่าเราเป็นชาวพุทธเราก็ต้องถือพุทธเพราะเรารู้ดีแล้วว่า "พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ดีเลิศประเสริฐสุดกว่าศาสนาอื่น ๆ" สมมติว่า มีของอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งราคาแพง อย่างหนึ่งราคาถูก ถ้ามีผู้มาบอกให้เราเลือกเอาตามชอบใจ ลองทายในใจดูซิว่า จะเอาอย่างไหน ? เพราะมีเหตุผลดังนี้ จึงตอบปัญหาข้อนี้ว่า "ไม่จริง"

๕๗. ถ. ในทางพระศาสนาคนเราจะดีหรือชั่วเพราะบุคคลประกอบกรรมทั้งสองอย่างมิใช่หรือ แต่ในทางวิทยาศาสตร์ กล่าวชัดแจ้งว่าไม่ใช่กรรม เพราะอาศัยกฎเมนเดล (พันธุกรรม) เป็นผู้ถ่ายทอดต่างหาก อยากทราบว่าจะเป็นความจริงหรือไม่ ขอฟังความเห็นทางทฤษฎี ?

ต. ปัญหามีอยู่ ๒ ประเด็น ขอตอบดังนี้ –

๑. คนเราจะดีก็เพราะประกอบกรรมดี คนเราจะชั่วก็เพราะประกอบกรรมชั่ว ความเข้าใจอย่างนี้ถูกต้องแล้ว

๒. ในทางวิทยาศาสตร์ ก็มิได้กล่าวขัดแย้งเลยกลับกล่าวส่งเสริมสอดคล้องต้องกันเสียอีก เป็นแต่ความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์นั้นยังไม่สมบูรณ์ดีเท่านั้นเอง เช่นกฎเมนเดลในเรื่อง *พันธุกรรม (Heredity)* นั้น ก็มีความหมายเพียงว่า

สิ่งที่ลูกได้รับถ่ายทอดจากพ่อแม่โดยผ่านทางพันธุกรรม ก็มีเฉพาะลักษณะทางกายเท่านั้น ดังผลของการวิจัยทางการแพทย์ ทางจิตวิทยา และทางมนุษย์วิทยา (Anthropology) เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าลักษณะต่อไปนี้เป็นสิ่งที่คนเราได้รับถ่ายทอดมาทางพันธุกรรมโดยเฉพาะคือ

(๑) เพศ เชื่อกันว่าไม่มีอำนาจของสิ่งแวดล้อมใด ๆ สามารถเปลี่ยนแปลงเพศของคนได้ เพศหญิงและเพศชายเป็นอำนาจของพันธุกรรมโดยตรง

(๒) ความบกพร่องของร่างกายบางอย่าง เช่น บอดสีหรือศีรษะล้านเป็นต้น ลักษณะดังกล่าวนี้ถ่ายทอดมาทางพันธุกรรมโดยตรง บอดสี เป็นลักษณะที่ถ่ายทอดมาทางฝ่ายแม่ ส่วนศีรษะล้านนั้นได้รับถ่ายทอดมาทางฝ่ายพ่อ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่ามีเฉพาะชายเท่านั้นที่ศีรษะล้าน

(๓) ชนิดของโลหิต เป็นลักษณะที่ถ่ายทอดมาทางพันธุกรรม บุตรที่เกิดมาย่อมจะต้องมีชนิดโลหิตเหมือนกับพ่อแม่

(๔) สีของตาและผม เป็นลักษณะที่ถ่ายทอดมาทางพันธุกรรมตามลักษณะของเชื้อชาติ เช่นเด็กที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นไทยทั้งคู่ ย่อมจะมีสีของผมและตาเป็นเหมือนคนไทย จะแตกต่างจากพ่อแม่ไปจนมีนัยน์ตาสีฟ้าและผมสีทองอย่างฝรั่งเป็นไปไม่ได้เป็นอันขาด

(๕) รูปร่างหน้าตา เป็นลักษณะที่ถ่ายทอดมาทางพันธุกรรม ลูก ๆ ย่อมจะมีรูปร่างหน้าตาเหมือนกับพ่อแม่ (Like begets like) เป็นส่วนมาก

เรื่องของพันธุกรรมมีเพียงเท่านี้ และลักษณะ ๕ ประการดังกล่าวนี้ก็เป็นกรรมชนิดหนึ่ง คือกรรมที่ได้รับถ่ายทอดมาจากพ่อแม่โดยผ่านทางพันธุกรรม ซึ่งทางพุทธศาสนาก็รับรองว่าเป็นความจริง ไม่ได้ปฏิเสธเลย แต่คุณลักษณะ ๕ ประการนั้นเป็นเพียงสิ่งภายนอก คนเราจะดีจะชั่วมิใช่ขึ้นอยู่กับพันธุกรรมเท่านั้น เช่น พ่อเป็นนักปราชญ์ ลูกเป็นโจรก็มี พ่อเป็นโจร ลูกเป็นพระก็มี แม่เก่งการ

บ้านการเรือน ลูกสาวทำการบ้านการเรือนไม่เป็นเลยก็มี พ่อแม่เฉลียวฉลาด แต่ลูกกลับเป็นคนโง่ก็มีถมไป ฉะนั้นคนจะดีหรือจะชั่ว ต้องแล้วแต่กรรม คือการกระทำของเขาเองเป็นสำคัญ ไม่ใช่เป็นเพราะพันธุกรรม ถ้าจะประมวลทฤษฎีทางพุทธศาสนาแล้ว ก็จะได้ความว่าคนจะดีหรือจะชั่วย่อมขึ้นอยู่กับสิ่ง ๔ ประการ คือ

(๑) คุณลักษณะที่ได้รับถ่ายทอดมาทางปฏิสนธิวิญญาณ คือวิญญาณที่มาเกิด (กรรมในอดีต)

(๒) คุณลักษณะทางศักยภาพบางประการที่ได้รับถ่ายทอดมาทางพันธุกรรม

(๓) สิ่งแวดล้อมในสังคมที่คนเราร่วมสังกัดอยู่โดยได้รับประสบการณ์ด้วยตนเองอยู่เสมอ ๆ

(๔) การกระทำของคนเราเอง (กรรมปัจจุบัน)

ตามที่กล่าวชี้แจงมานี้ จะเห็นได้แล้วว่าทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาสมบูรณ์กว่าทางวิทยาศาสตร์ เพราะพุทธศาสนาได้ครอบคลุมเรื่องพันธุกรรม สิ่งแวดล้อมและกรรมเก่ากรรมใหม่ไว้เสร็จ เหตุที่ท่านใช้คำว่า "กรรม" คำเดียว ก็เพราะคำว่า "กรรม" นี้มีความหมายกว้างขวางพิสดารมาก สามารถอมความหมายไว้ได้อย่างสมบูรณ์ดังในเรื่องจูฬกัมมวิภังคสูตร มีสุภมาณพไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรทำให้คนแตกต่างกัน เช่นบางคนเป็นคนดี บางคนเป็นคนชั่ว บางคนรูปสวย บางคนขี้เหร่ บางคนสูงศักดิ์ บางคนต่ำศักดิ์ บางคนฉลาด บางคนโง่ เป็นต้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า เป็นเพราะ "กรรม" ของเขาเองใครทำกรรมไว้อย่างใด ก็ย่อมได้รับผลอย่างนั้น เหมือนปลูกพืชชนิดใดลงไป ก็ย่อมต้องเก็บเกี่ยวผลชนิดนั้น นี่แหละท่านทั้งหลายโปรดพิจารณาให้ดี อย่าได้ด่วนตัดสินใจลงไปว่า อะไรผิดอะไรถูกในเมื่อยังไม่เข้าใจเรื่องนั้นจริง ๆ ด้วยตนเองก่อน โดยเฉพาะเรื่องพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ถ้าเข้าใจไม่ดีจริงก็เห็นว่าขัดแย้งกัน แต่ถ้าเข้าใจเรื่องดีทั้งในทฤษฎีทางพุทธศาสนาและทางวิทยาศาสตร์แล้ว ก็จะเห็นได้ชัดว่าไม่มีอะไรขัดแย้งกัน จะแตกต่างกันก็เฉพาะความสมบูรณ์และไม่สมบูรณ์กว่ากันเท่านั้น.

เทศน์

อริยสัจ ๒ ธรรมาสน์

โดย

พระอุดมวิชาญาณเถร (โชดก ป. ๙) เป็นผู้ปุจฉา
พระครูธรรมบาล (สังเวียร ญาณเสวี) เป็นผู้วิสัชนา

ณ พระอุโบสถ วัดมหาธาตุฯ จังหวัดพระนคร
๑๒ ตุลาคม ๒๔๙๙

พระครูธรรมบาล บอกศักราช อารัมภบท และสมมติ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ จบ)

"จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรโธ อริยสจฺจํ ทุกฺขนิโรธคามินี อริยสจฺจนฺติ

ขอความนอบน้อมแด่สมเด็จพระชินสีห์สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรมปฐมาจารย์ ตลอดทั้งพระธรรมเจ้า และพระสงฆเจ้า ผู้นำสาสนธรรมคำสั่งสอนมาให้แก่ปวงพุทธเวไนยนิกร ได้ประพฤติปฏิบัติโดยสัจจเคารพ และขอให้ท่านทั้งหลายจงเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณทุกประการ "วิปัสฺสนาญาเณน" ขอตบะเดชะอานุภาพแห่งวิปัสสนาญาณ จงดลบันดาลให้ท่านทั้งหลายปราศจากสรรพทุกข์ สรรพโศก สรรพโรค สรรพภัย สรรพเสนียดจัญไรก็อย่าพึงมี ท่านทั้งหลายจงสุขเกษมเปรมปรีในธรรมของพระพุทธองค์

โอกาสบัดนี้ อาตมาภาพจะได้สังวรรณนาพระธรรมีกถาหัวข้อแห่งอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ประการ ดำเนินความตามวาระพระบาลีที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า "สจฺจานิ อริยสจฺจานิ" ดังนี้เป็นอาทิ สตฺถา อันว่าองค์สมเด็จพระบรมศาสดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงเสด็จไปโปรดพุทธเวไนยสัตว์ให้บรรลุมรรค ผล

นฤพาน เป็นเอนกประการ เมื่อพรรษาที่ ๗ พระองค์ทรงเทศนาพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาในเทวโลก ยังเทพเจ้าทั้งหลายให้บรรลุมรรค ผล นิพพานเป็นเอนกประการ

มาตรํ ปมุขํ กตฺวา ตสฺสา ปญฺญาย เตชสา
อภิธมฺมกถามคฺคํ เทวานํ สมฺปวตฺตยิ

สมเด็จพระพุทธชินสีห์ ทรงกระทำพระพุทธมารดาให้เป็นประธานแก่เทพเจ้าแล้ว ทรงแสดงอภิธรรมกถามรรคโปรดแก่เทพเจ้า ด้วยเดชแห่งพระสัพ-พัญญุตญาณของพระองค์ ให้บรรลุมรรคผลเป็นเอนกประการ ดังนี้ ต่อจากลำดับนั้นมา พระองค์ก็เสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์มหานครบวรราชธานี เพื่อโปรดพระประ-ยูรญาติมีพุทธบิดาเป็นต้น ในขณะนั้นเจ้าสากยวงศ์ทั้งหลายมีพระเจ้าสิริสุทโธทนะเป็นองค์ประธาน ได้เสด็จคมนาการมาต้อนรับพระองค์โดยด่วน แต่สากยวงศ์ทั้งหลายหาเคารพนบนอบแด่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ พระองค์จึงมารำพึงถึงว่า บัดนี้สมควรแล้วที่ตถาคตเจ้าจะทรมานสากยวงศ์ทั้งหลายให้คลายจากทิฐิมานะมากระทำการเคารพสักการะแก่พระองค์ให้ได้ จึงยังฝนโบกขรพัสให้ตกลงมาเหนือเศียรของเจ้าสากยะ เจ้าสากยะทั้งหลายเห็นความอัศจรรย์ในอิทธิฤทธิ์ของพระองค์ท่าน จึงยอมถวายอัญชลีกรแก่พระองค์ในขณะนั้น บรรดาพวกภิกษุทั้งหลายจึงมาโจทนากันว่า น่าอัศจรรย์ พระองค์ยังฝนโบกขรพัสให้ตกลงเหนือเศียรเจ้าสากยทั้งหลาย เจ้าสากยะทั้งหลายจึงทำความเคารพสักการะได้ ข้อนี้เป็นอัศจรรย์อันยิ่งใหญ่องค์สมเด็จพระจอมไตรเจ้าตรัสว่า

ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้นหามิได้ แม้แต่ในอดีตชาติปางก่อนโน้น พระตถาคตเจ้ายังเป็นคนมีกิเลส ยังอาจสามารถให้พวกสากยะทั้งหลายเหล่านี้เคารพสักการะได้ พระองค์จึงยกเรื่องพระเวสสันดรชาดกมาเทศน์โปรดภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระองค์ทรงเทศนาเรื่องเวสสันดรชาดกจบลงแล้ว จึงสรุปลงในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ประการ ท่านทั้งหลายได้ฟังแล้วซึ่งเรื่องเวสสันดรชาดก

เริ่มต้นตั้งแต่กัณฑ์ทศพร จนถึงกัณฑ์นครกัณฑ์ บัดนี้ท่านหยุดอยู่เพื่อจะสดับธรรมีกถา คืออริยสัจ ซึ่งประมวลข้อความของพระเวสสันดรชาดกนั้น อาตมภาพทั้งสองจะได้ทำการแก้ไขวิสัชนาต่อไป เพื่อโสดสรงองคศรัทธาของท่านทั้งหลาย ให้ทราบความจริงแห่งทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ว่ามีความสำคัญแก่ผู้ปฏิบัติอย่างไร? ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ย่อมสัญจรไปในกามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิได้หรือไม่? หรือมีเฉพาะแต่ในโลกุตรภูมิเท่านั้นว่าพระศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะมีความสำคัญอันใดที่ยิ่งไปกว่าอริยสัจธรรมทั้ง ๔ องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงประกาศแล้วซึ่งพระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ที่เป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ที่นอกเหนือไปจากอริยสัจ ๔ ประการนั้นมีหรือไม่? หรือว่าอริยสัจธรรมทั้ง ๔ นั้นจะมีแก่เราหรือเปล่า? พระองค์ทรงกล่าวว่าบุคคลใดเกิดมามีขันธ์ ผู้นั้นก็มีอริยสัจธรรมทั้ง ๔ เราเกิดมามีขันธ์ ๕ ขันธ์ ๕ นี้แหละเป็นแดนเกิดแห่งอริยสัจธรรมทั้ง ๔ เหตุไฉนเล่าเราจึงไม่เป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ จึงได้แต่เป็นที่ตั้งของอุปาทาน ตัณหาและกิเลสทั้งหลายเล่า อันนี้ท่านจะทราบข้อความให้ชัดแจ้งได้ในเรื่องอริยสัจ ๔ แต่อาตมาภาพทั้งสองในฐานะที่เป็นศิษย์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศาสนธรรมนั้นก็ล้ำลึกสุขุมคัมภีรภาพ ที่ยังไม่ได้เล่าเรียนศึกษาก็มีตั้งเยอะแยะ อาตมาจะเทศน์แต่ที่อาตมารู้ ที่อาตมาไม่รู้ก็หมายความว่าจะไม่เทศน์ เพราะเหตุอันใด เพราะว่าสาสนธรรมคำสั่งสอนนั้นมีมาก

อิโต ปรํ เบื้องหน้าต่อจากนี้ไป ขอท่านทั้งหลายจงตั้งโสตประสาทประดุจหนึ่งว่าภาชนะทองคอยรองรับรสพระพุทธพจน์ พระสัทธรรมเทศนานัยแห่งอริสัจธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งอาตมาภาพทั้งสองจะได้นำมาแสดงให้แก่ท่านทั้งหลาย ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงไว้แล้วนั้น “ปุรโต ธมฺมาสเน สนฺนิสนฺนํ สมนุนามิ” ต่อจากลำดับนี้ไป จึงขออาราธนาพระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระอุดมวิชาญาณเถร อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระทั่วพระราชอาณาจักรไทย ซึ่งนั่งอยู่ธรรมาสน์เบื้องหน้าของอาตมานี้ ให้พระคุณเจ้ารับตำแหน่งที่พระสกวาทยา-

จารย์ มีพนักงานในการที่จะได่สวนทวนถามอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ประการ "สยเมวาหํ อตฺตานํ สมฺมนามิ" ส่วนอาตมาภาพนี้จะขอฉลองโอฐองค์ตำแหน่งแห่งพระปรวาท-จารย์ มีหน้าที่ในการที่จะวิสัชนาแก้ไข เพื่อส่งเสริมเติมต่อบัญญาบารมี

ดสฺมา สาธโว เพราะเหตุฉะนั้นไซร้ ขอท่านสาธุชนทั้งหลาย จงตั้งสมันนาหารจิตคอยสดับธรรมภาษิต ซึ่งพระคุณเจ้าธรรมาสน์โน้น ผู้ได้รับตำแหน่งแห่งที่ฉลองโอฐองค์พระสกวาทีอาจารย์ จะได้เริ่มเนื้อความตามบุรพประโยคก็มี ณ กาลบัดนี้.

คติพจน์

๑. การศึกษา ทำคนให้เป็นคน
๒. การศึกษา ทำคนให้ดีกว่าคน
๓. การศึกษา ทำคนให้เด่นกว่าคน
๔. การศึกษา ทำคนให้สูงกว่าคน
๕. การศึกษา ทำคนให้เลิศกว่าคน
๖. การศึกษา ทำคนให้ประเสริฐกว่าคน
๗. การศึกษา ทำคนให้เป็นพระ
๘. แต่การศึกษานั้น ถ้าไร้การปฏิบัติแล้วก็เสมือนใบลานเปล่า

พระอุดมวิชาญาณเถร

อารัมภบทตำแหน่งพระสกวาทยาจารย์

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ จบ)

"สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ
สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ
สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ
ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาตีติ"

ณ โอกาสบัดนี้ อาตมภาพผู้ได้รับสัมมติกรรมคำสมมติจากเจ้าพระคุณสังฆชินบุตรพุทธชิโนรส ปรากฏนามว่า ท่านพระครูธรรมบาล ท่านได้สมมติและอาราธนาให้อาตมภาพรับตำแหน่งแห่งพระสกวาทยาจารย์ มีพนักงานในการที่จะซักไซร้ไต่ถาม ซึ่งพระอริยสัจจธรรมสืบต่อไป ต่อแต่นี้ไปจะได้ชี้แจงแสดงไขใจความตามนัยพุทธภาษิตที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นนิเขกปบทเบื้องต้นนั้นสืบต่อไปก่อน เพื่อให้โอกาสแก่พระคุณเจ้าธรรมาสน์โน้นได้พักผ่อนไปตามกาลเวลา เนื่องจากว่าวัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นพระอารามหลวง เป็นวัดที่ใหญ่โตรโหฐาน ตั้งอยู่ในที่กึ่งกลางแห่งพระนครหลวง มีพระภิกษุสามเณรผู้สัญจรไปมาศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นจำนวนปีละมาก ๆ ทุก ๆ ปี เช่นปีนี้มีพระและสามเณร ๖๐๐ หย่อน ซึ่งแสดงถึงความก้าวหน้าแห่งพระพุทธศาสนา ในด้านการศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัติ แต่การศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัตินั้น จะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยกำลังทรัพย์ กำลังศรัทธาจากญาติโยมทั้งหลาย เป็นผู้ค้ำจุนอุดหนุนอุปถัมภ์บำรุง จึงจะเป็นไปได้ เพราะเหตุใด ๆ เพราะว่าพระภิกษุสงฆ์มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามแล้วน้อมนำเอาพระธรรมอันประเสริฐนั้น มาสั่งสอนญาติโยมให้รู้แจ้งเห็นจริงในข้อวัตรปฏิบัติและให้รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ดำเนินวิถีทางแห่งชีวิตให้หลุดพ้นจาก

ความโลภ ความโกรธ และความหลง ตามสมควรแก่วาสนาบารมีของตน ๆ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ซึ่งให้ความปกป้องรักษาศิษยานุศิษย์ผู้เป็นลูก ต่างก็พากันได้พึ่งพาอาศัยอยู่ในภายใต้บารมีธรรมของท่าน ท่านเป็นพ่อที่ดีที่สุดของลูก มุ่งหวังที่จะปลูกฝังลูกให้ได้รับการศึกษาและการปฏิบัติเป็นคู่กันไป พร้อมทั้งให้ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงอันเป็นปัจจัยสำคัญอีกโสดหนึ่งด้วย มุ่งหวังที่จะเชิดชูและส่งเสริมจรรโลงพระพุทธศาสนาได้ดำรงเสถียรภาพอยู่ตลอดกาลนาน ด้วยอุดมการณ์ทั้ง ๓ ประการดังกล่าวมานั้น คือด้านการศึกษา การปฏิบัติ และการอุปถัมภ์บำรุง ฉะนั้น จึงได้กำหนดให้มีการบำเพ็ญกุศลตามตันติประเพณี คือทำบุญมหาชาติ เริ่มตั้งแต่วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๔๙๙ เป็นต้นมาจนถึงวันนี้ เพื่อให้สาธุชนพุทธบริษัทได้มีโอกาสพากันมาสดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนา เมื่อมีปสาทศรัทธาอันแรงกล้า ก็จะได้พากันสละจตุปัจจัยไทยทานบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญวัฒนาสถาพรยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในวาระสุดท้ายก็จะได้สดับพระธรรมเทศนาเรื่อง "จตุราริยสัจ" เป็นการโสดสรงองค์ศรัทธาอีกต่อหนึ่ง เป็นอันว่าท่านผู้ที่เป็นประมุขก็ดี ญาติโยมก็ดี ต่างฝ่ายต่างก็ได้ช่วยกันสนับสนุนทำนุบำรุงประคับประคองปกป้องยกย่องเชิดชูพระพุทธศาสนาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนกัลปาวสาน แม้พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณผู้เป็นประมุขในวัดนี้ ท่านก็ได้ให้คติไว้แล้วว่า วัดของเราจะดีจะสวย บ้านของเราจะดีจะงาม ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกันทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งชาวบ้านและชาววัด ช่วยกันประคับประคอง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

"วัดจะดี มีหลักฐาน เพราะบ้านช่วย
บ้านจะสวย เพราะมีวัด ดัดนิสัย
บ้านกับวัด ผลัดกันช่วย ยิ่งอวยชัย
ถ้าขัดกัน ก็บรรลัย ทั้งสองทาง" ดังนี้

ตามภาษิตนี้ก็หมายความว่า พระพุทธศาสนา วัดวาอารามจะเจริญก้าวหน้าขึ้นได้ ก็เพราะอาศัยญาติโยมช่วยกันสร้างเสริมเติมต่อด้วย แม้ทางฝ่ายพระภิกษุสงฆ์

เมื่อได้รับทำนุบำรุงส่งเสริมเติมต่อเช่นนั้นแล้ว ก็จะได้ช่วยกันเสก ช่วยกันสรร ช่วยกันปั้น ช่วยกันปรุง ช่วยกันแต่ง และช่วยกันศึกษาเล่าเรียน ช่วยกันแนะนำพร่ำสอนพุทธบริษัทให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในอรรถธรรม และได้ให้เป็นผู้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ กอปรด้วยสัมมาปฏิบัติ งามด้วยจริยาวัตรด้วยอุบายอย่างนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ประเทศชาติ ศาสนา วัดวาอาราม ก็จะได้เจริญวัฒนาสถาพร อุดมสมบูรณ์ไปด้วยบุคคลผู้ที่มีปัญญา อุดมสมบูรณ์ไปด้วยบุคคลผู้ที่มีศีลธรรมวัฒนธรรมอันดีงาม นี้ก็ส่อแสดงให้เห็นเหตุอันสำคัญข้อหนึ่งคือ กำลังศรัทธาอันแรงกล้าของปวงพุทธศาสนิกชน ในการที่จะช่วยกันจรรโลงพระบวรพุทธศาสนาให้ดำรงมั่นคงอยู่ตลอดกาลนาน การที่ท่านทั้งหลาย ได้พากันมาสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาก็ดี ได้พากันบริจาคทรัพย์สมบัติของตน ๆ ออกมาบำรุงพระพุทธศาสนาวัดวาอารามก็ดี ได้ชื่อว่าพากันสร้างสรรที่พึ่งที่พำนักแก่ตนเอง อันเป็นบุญเป็นกุศลชนิดหนึ่งเรียกว่าทานมัย สมเด็จพระจอมไตรจึงได้ตรัสไว้ว่า

"ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ" "บุญกุศลเป็นที่พึ่งอาศัยของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า" ดังนี้

อนึ่ง การที่เราได้สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนานี้ก็นับว่าเป็นอานิสงส์อันแรง เป็นอานิสงส์อันสูง จูงใจของเราและผู้อื่นให้หนักแน่นมั่นคง ในพระรัตน-ตรัยเป็นทวีคูณ ทั้งผู้ที่แสดงทั้งผู้ที่ฟัง ดังพระพุทธภาษิตที่สมเด็จพระธรรมสามิสร์ได้ตรัสไว้ว่า

"สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ"

"การให้พระธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทุกอย่าง"

ถ้าญาติโยมไม่มาฟัง อาตมาผู้เทศน์ก็เทศน์ไม่ได้ ถ้ามีแต่ฝ่ายญาติโยมไม่มีพระผู้เทศน์ก็ไม่ได้ฟังเช่นกัน ทั้งสองฝ่ายนี้ต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงจะเป็นไปได้

สรุปความว่า ญาติโยมก็ได้ชื่อว่าได้ให้ธรรมเป็นทานด้วย พระผู้เทศน์ก็

ชื่อว่าได้ให้ธรรมเป็นทานเช่นกัน เข้าในหลักที่ว่า การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทุกอย่าง

"สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ"

"รสพระธรรม ชนะรสทุกอย่าง"

อธิบายว่า บรรดารสทั้งหลายในโลกนี้ มีรสอันเกิดจากขันธ์ รสอันเกิดจากลำต้น และรสอันเกิดจากผลหมากรากไม้ต่างๆเป็นต้น สู้รสแห่งพระธรรมของพระพุทธองค์ไม่ได้ มีคำถามสอดเข้ามาว่า "เพราะอะไรจึงสู้รสพระธรรมไม่ได้" ตอบว่า รสทางโลกนั้น เมื่อเรารับประทานเข้าไปแล้ว ถ้ามากเกินไปก็เป็นเหตุให้เราเดือดร้อน ถ้าน้อยเกินไปก็เป็นเหตุให้เราหิว และถ้าอร่อยก็เป็นเหตุให้สรรพ-สัตว์หลงติดอยู่ เป็นเหตุให้วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏฏ์ เป็นเหตุให้จมอยู่ในห้วงมหรรณพภพสงสาร ส่วนรสของพระธรรมนั้น สามารถที่จะชำระจิตให้สะอาดปราศจากมลทินคือกิเลสได้ สามารถที่จะยังจิตใจของเวไนยนิกรให้ชุ่มชื่นเยือกเย็นอยู่ในรสพระธรรมนั้นตลอดกาลเป็นนิตย์ ทั้งยังผู้ที่ได้ประพฤติปฏิบัติจนได้ดื่มรสพระธรรม ให้พ้นจากอบายภูมิ พ้นจากห้วงมหรรณพภพสงสาร ให้ได้ถึงมรรค ผล นิพพาน อันเป็นเอกันตบรมสุขอย่างแท้จริง จึงได้ในหลักว่า "รสพระธรรมชนะรสทุกอย่าง"

"สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ"

"ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทุกอย่าง"

อธิบายว่า ความยินดีทั้งหลาย มีความยินดีในลูก ยินดีในทรัพย์สมบัติ ยินดีในข้าวของเงินทอง ในวิชาความรู้ทางคดีโลกเป็นต้น ความยินดีเหล่านั้นสามารถที่จะทำให้บุคคลเวียนวนแหวกว่ายอยู่ในโอฆสงสาร อันหาประมาณ หาที่สิ้นสุดยุติมิได้ถ่ายเดียว ส่วนความยินดีในพระธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อน้อมนำไปประพฤติดีแล้ว สามารถจะรู้แจ้งเห็นจริงในข้ออรรถธรรมนั้นๆ

ตนเองก็จะได้พ้นจากกิเลสและกองทุกข์ มีชาติทุกข์ ชราทุกข์เป็นต้น ดังนั้น ความยินดีในพระธรรมจึงชนะความยินดีทุกอย่างในโลกนี้และโลกหน้า

"ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาติ"

"ความสิ้นตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง"

อธิบายว่า เมื่อใดได้ลงมือเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า จนได้ดวงตาเห็นธรรม รู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคแล้ว ในขั้นต่ำก็จะได้เป็นพระอริยบุคคล คือ เป็นพระโสดาบัน ในขั้นที่ ๒ ก็จะได้เป็นพระสกิทาคามี ในขั้นที่ ๓ ก็จะได้เป็นพระอนาคามี ในขั้นที่ ๔ ก็จะได้เป็นผู้ตัดกิเลสตาย คลายกิเลสออก สำรอกกิเลสหลุด ผุดเป็นวิสุทธิสงฆ์องค์พระอรหันต์ ชื่อว่าผู้นั้นเป็นผู้สิ้นอาสวกิเลส เมื่อสิ้นอาสวกิเลสแล้วก็ชื่อว่าเป็นผู้ชนะทุกข์ทั้งปวง

การที่ท่านทั้งหลายได้พากันมีสมัครนาหารจิต ใคร่ที่จะสดับธรรมภาษิตขององค์สมเด็จพระธรรมสามิสร์ ชื่อว่าเป็นมหากุศลมีผลอันยิ่งใหญ่ไพศาล จะได้รับแต่ความสุขสำราญเป็นเบื้องหน้า ต่อแต่นี้ไปอาตมภาพทั้งสองจะได้ช่วยกันประคับประคองชี้แจงแสดงพระสัทธรรมเทศนา ตามสมควรแก่กาลเวลา ขอท่านสาธุชนพุทธบริษัทจงตั้งโสตประสาทให้เป็นดุจภาชนะทอง คอยรองรับรสพระธรรมเทศนาโดยสัจจเคารพ เทอญ

ปรวาทาจริย ข้าแต่ท่านพระปรวาทยาจารย์ กระผมจะไม่ดำเนินเค้าสำเนาความอย่างอื่นอีกให้เสียเวลา จะรวบรัดตัดใจความ ซักไซ้ไล่เลียงไต่ถามพระคุณเจ้าในเรื่องอริยสัจธรรมทั้ง ๔ สืบต่อไปเลย เพราะเวลาก็เป็นอัจจายิกสมัย ทั้งพระสุริโยทัยก็ถึงความอัสดงคตลดลงไปทุก ๆ วินาทีไม่คอยท่า ดังนั้นกระผมจึงขอโอกาสขออนุมัติจากพระคุณเจ้า เพื่อถามปัญหาข้อข้องใจสงสัยต่อไป หากพระคุณเจ้าไม่ขัดข้องแต่ประการใด ขอพระคุณเจ้าจงให้อภัยให้โอกาส อนุญาตแก่กระผม ณ โอกาสบัดนี้ด้วย เทอญ.

พระครูธรรมบาล

ดำเนินความพระปรวาทยาจารย์

สกวาทาจริย ข้าแต่พระคุณเจ้าพระสกวาทยาจารย์ผู้เจริญ เมื่อพระคุณเจ้าได้มีโอกาสออกเอ่ยเผยวาจา เพื่อจะสนทนาในอริยสัจจกถา อนุโมทามิ ภนฺเต กระผมขออนุโมทนาในกุศลจิตของพระคุณเจ้า เมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่กระผมได้เล่าเรียนศึกษามา ก็จะขอถวายวิสัชนาให้พระเดชพระคุณทราบ เมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเหลือวิสัยแล้ว กระผมก็อยากจะปรึกษาหารือกับพระเดชพระคุณ โอกาสนี้เป็นกาลอันสมควรแล้ว ถ้าพระเดชพระคุณมีความสงสัยข้องใจอันใด ขอพระคุณเจ้าได้ออกเอ่ยเผยวาจาถามได้นะพระคุณเจ้าผู้เจริญ ?

ส.[๑] สาธุ สาธุ อนุโมทามิ กระผมขออนุโมทนาและขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงขอโอกาสถามพระคุณเจ้าต่อไปเลยว่า

วันนี้ ทางวัดเราได้มีการแสดงพระธรรมเทศนาในเรื่อง "อริยสัจ ๔" ต่อจากเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งได้เทศน์จบมาแล้วในวันวานนี้ จึงขอถามเจ้าพระคุณว่าเพราะปรารภเหตุอะไรหนอ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงเวสสันดรชาดกจบลงแล้ว จึงจำเป็นต้องแสดงอริยสัจต่อท้ายทุกครั้งไป แม้ประชาชนชาวไทยก็เหมือนกันครั้นมีเทศน์มหาชาติจบลงแล้ว จำต้องมีเทศน์อริยสัจต่อท้ายเสมอไป เพราะฉะนั้น ขอพระคุณเจ้าจงอธิบายในเรื่องนี้ให้กระจ่างแจ่มแจ้งด้วย เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาความรู้ความเข้าใจแก่พุทธเวไนยสืบต่อไป ?

ป.[๒] สาธุ ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อเทศน์เรื่องชาดกทุก ๆ ชาดกจบแล้ว ท้ายชาดกนั้นย่อมจะมีเรื่องอริยสัจต่อท้าย

---

๑. ส. อักษรย่อ หมายถึงพระสกวาที ทุกแห่ง ๆ

๒. ป. อักษรย่อ หมายถึงพระปรวาที ทุกแห่ง ๆ

เรื่อง แต่ในเรื่องเวสสันดรชาดกนี้ก็เป็นเช่นเดียวกัน คือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ตรัสเรื่องเวสสันดรชาดกจบลงแล้ว ก็ย่อมตรัสเรื่องอริยสัจทั้ง ๔ ประการ ในข้อความตอนนี้เป็นนิมิตเครื่องหมายธรรมของพระพุทธองค์ว่า พระพุทธองค์ได้เทศน์ธรรมอันใดแล้ว ต้องมีอริยสัจทั้ง ๔ เป็นข้อสรุปใจความของชาดกนั้น ๆ ทั้งหมด แท้ที่จริงธรรมนั้น มีหลายท่านที่กล่าวเป็นภาษิตเข้าไว้เช่นเทวดาภาษิต อิสี-ภาษิต สาวกภาษิต หรือเดียรถีย์ภาษิต พวกภาษิตทั้งหลายเหล่านี้ ไม่อาจสามารถจะขมวดชาดกเป็นตัวอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ประการได้ แต่พระพุทธเจ้าของเราเทศน์ชาดกแล้ว ต้องสรุปเข้าในอริยสัจ อันเป็นสัญญลักษณ์พุทธภาษิต ถ้าจะอุปมาประดุจหนึ่งว่าหนังสือราชการที่ออกจากกระทรวงทะบวงกรมต่าง ๆ ต้องมีตราประทับประจำไปด้วย ก็อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นี้เป็นตราประจำตำแหน่งของพระพุทธเจ้า เรียกว่าพระพุทธลัญจกร ตราตำแหน่งของพระพุทธเจ้าโดยตรง ซึ่งเป็นธรรมที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์จริงๆเพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าของเราเทศน์ชาดกจบแล้วย่อมจะประมวลชาดกว่า นี้เป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพื่อให้สรรพสัตว์ทราบความจริงของสังสารวัฏฏ์ มีจุดหมายปลายทางเป็นเช่นนี้นะ ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. สาธุ ปรวาทาจริย ข้าแต่พระคุณเจ้าปรวาทยาจารย์ เป็นอันได้ความว่าอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นี้คล้าย ๆ กับดวงตราประทับที่เรียกว่า "พระราชลัญจกร" ของพระราชา ใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. ถ้าหากไม่มีอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ต่อท้ายชาดกนั้น ๆ จะเป็นอันใช้ได้หรือไม่ ?

ป. ถ้ามาตรแม้นไม่มีอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ต่อท้ายนั้น หมายความว่า นั้นไม่ใช่ธรรมที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เองทีเดียวนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังจัดว่าเป็นธรรมอยู่เหมือนกันใช่ไหม ?

ป. เป็นธรรมอันหนึ่งเหมือนกัน แต่ว่าอาจจะเป็นเทวดากล่าว ฤๅษีกล่าวเข้าไว้ หรือเดียรถีย์นิครนถ์กล่าวเข้าไว้ก็ได้

ส. ถ้ามีอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ต่อท้ายแล้วก็เป็นอันรับรองได้อย่างแน่นอนว่า นั่นเป็นพระพุทธภาษิตทั้งนั้น หรือพระคุณเจ้า?

ป. ข้อนี้แน่นอนทีเดียวนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ ว่าธรรมของพระพุทธเจ้านั้น จะต้องนับลงในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ประการนะพระคุณท่าน

ส. ถ้าเป็นดังนั้นก็เข้าใจแล้ว จึงขอถามพระปรวาทยาจารย์ต่อไปอีกว่า คำว่า "อริยสัจ" ซึ่งประชาชนชาวพุทธได้ยินได้ฟังกันมาบ่อย ๆ จนชินหูมามากต่อมากแล้วนี้ แยกออกเป็นกี่ศัพท์ และหมายความว่าอย่างไรบ้าง?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ คำว่า "อริยสัจ" นี้ บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทย พม่า ลังกา อินเดีย ก็ย่อมทราบกันทั่วไป ตลอดทั้งผู้ที่มีนามว่าเป็นพุทธศาสนิกชนด้วยกันแล้วก็ย่อมรู้จักคำว่า "อริยสัจ" แต่อริยสัจนี้ จะตัดบทเป็นบทใหญ่ ๆ ก็มีสองบท คือเป็น อริยะ บทหนึ่ง กับ สัจจะ บทหนึ่ง ตามนัยพระอรรถกถาจารย์ท่านได้ให้ความหมายแห่งคำว่า "อริยสัจ" ไว้ดังนี้ว่า

อริยานิ สจฺจานีติ อริยสจฺจานิ แปลเป็นใจความว่า สัจจะที่ไกลจากข้าศึกฉะนั้น จึงชื่อว่า อริยสัจจะ ความว่า สัจจธรรมอันใดไกลจากข้าศึกแล้ว สัจจธรรมอันนั้นนั่นแหละ จึงเรียกว่าอริยสัจจะ หรืออีกนัยหนึ่งท่านให้ความหมายว่า อริยานํ สจฺจานีติ อริยสจฺจานิ สัจจธรรมของพระอริยเจ้า จึงเรียกว่า เป็นอริยสัจจะ ฉะนั้น เมื่อรวมความแล้วว่า สัจจธรรมที่ไกลจากข้าศึกก็ดี หรือสัจจธรรมที่เป็นสมบัติของพระอริยเจ้าก็ดี จึงเรียกว่า อริยสัจจะทั้งนั้นนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันได้ความว่า อริยสัจ นั้น ตัดเป็น ๒ ศัพท์ คือ อริยะ ศัพท์หนึ่ง สัจจะ ศัพท์หนึ่ง หมายความว่า สัจจธรรมที่ไกลจากข้าศึกและสัจจธรรมของพระอริยเจ้า มีความหมายเป็น ๒ ประการ ข้าแต่พระสกวาทยาจารย์ ยังสงสัยต่อไปอีก

คือ ตามที่ท่านพระปรวาทยาจารย์ได้เฉลยไปแล้วนั้น คล้าย ๆ กับว่าผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมทุก ๆ คน จะต้องมีข้าศึกศัตรูติดตามอยู่ทุกฝีก้าวดังนั้นหรือ ? อริยสัจจึงต้องแปลว่า ไกลจากข้าศึก ?

ป. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ คนเราเกิดมาในสากลโลกธาตุนี้ มีข้าศึกภายในและภายนอก แม้แต่จะยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด จะอยู่ในบ้านจะอยู่นอกบ้าน จะอยู่บนบก จะไปในน้ำ จะอยู่ที่ไหนก็ตามล้วนแต่มีข้าศึกทั้งนั้น แต่ผู้ใดเข้ามาถึงอริยสัจแล้ว ผู้นั้นไม่มีข้าศึก ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ถ้าอย่างนั้น ผู้ที่กำลังฟังเทศน์อยู่นี้จะมีข้าศึกหรือเปล่าเล่า ?

ป. อ๋อ ผู้ที่กำลังฟังเทศน์อยู่นี้แหละเรียกว่า ผู้ที่มีข้าศึกอยู่ แต่ผู้นั้นไม่ประมาท ก็ชื่อว่ากำลังจะทำลายข้าศึกอยู่นะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ผู้ที่นั่งเทศน์อยู่บนธรรมาสน์นี้เล่า มีข้าศึกด้วยหรือเปล่า ?

ป. ผู้ที่เทศน์อยู่บนธรรมาสน์นี้ก็เรียกว่า มีข้าศึกด้วยเหมือนกัน และก็พยายามทำลายอยู่ทุกวันเหมือนกันนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันว่า ข้าศึกนี้มีมากใช่ไหม ?

ป. ใช่ มีมากจริง

ส. เดี๋ยวก่อน ๆ ข้าแต่พระคุณเจ้าปรวาทยาจารย์ ธรรมดาข้าศึกทางฝ่ายบ้านเมืองเขาต้องมีระเบิดปรมาณูทิ้งทำลายข้าศึก มีปืนใหญ่ปืนกล อาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ ไว้ต่อสู้ป้องกันทุกประเทศชาติ แต่ข้าศึกของญาติโยมผู้มาฟังเทศน์และของพระผู้เทศน์อยู่บนธรรมาสน์นี้ เป็นอย่างไร ? มีหน้าตาเป็นอย่างไร ? ขอให้พระคุณเจ้าได้ชี้หน้าตาของข้าศึกมาดูซิ ?

ป. อ๋อ, หน้าตาข้าศึกนี้สำคัญมาก คือข้าศึกอันนี้ เป็นข้าศึกที่เป็นสรรพภัยแก่มนุษย์แก่เทพยเจ้าและสรรพสัตว์ ได้แก่ข้าศึก คือ โลภะ ความโลภ โทสะ ความโกรธ โมหะ ความหลง ที่ยังขันธ์ ๕ ให้เกิดขึ้นนี้แหละสำคัญมาก แต่องค์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้สอนว่า ท่านทั้งหลายเป็นคนมีข้าศึก จะต้องมีอาวุธมาประหาร อาวุธนั้นคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ นี้แหละเป็นอาวุธที่จะทำลายข้าศึกนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ปรวาทาจริย ข้าแต่พระปรวาทยาจารย์ผู้เจริญเป็นอันจับใจความได้ว่า ญาติโยมที่พากันมาฟังเทศน์นี้ ก็จะพากันรบข้าศึก พระคุณเจ้าผู้เทศน์ก็จะรบข้าศึก แต่ไม่เห็นมีอาวุธสักนิดหนึ่ง จึงสงสัยว่าจะเอาอะไรไปสู้รบกับข้าศึกได้ แต่บัดนี้พระคุณเจ้าว่าจะเอาโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการเป็นอาวุธไปรบกับพระยามารคือกิเลส ใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ คือว่า สำหรับในเวลานี้ ที่วัดมหาธาตุพร้อมทั้งสำนักสาขาทั่วพระราชอาณาจักรไทย ที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ได้ไปเปิดสำนักวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อจะให้ญาติโยมมีอาวุธสำหรับประหารข้าศึกทุก ๆ จังหวัดแล้ว ถ้าหากผู้ใดเจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้ว โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เกิดขึ้นแก่ผู้นั้นก็จะมาเป็นเครื่องมือคืออาวุธอันคมกล้า ประหารกิเลสคือข้าศึกได้นะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. สาธุ สาธุ อนุโมทามิ ถูกแล้วพระคุณเจ้าปรวาทยาจารย์ ขออนุโมทนาสาธุการด้วย

ปัญหาข้อที่ ๑ ที่ถามปรารภเหตุเรื่องการเทศน์เวสสันดรชาดก ก็พอได้ใจความแล้ว จะได้เริ่มตั้งปัญหาข้อที่ ๒–๓ เป็นลำดับไป

ปัญหาข้อที่ ๒ ถามเรื่องแยกศัพท์ของ คำว่า "อริยสัจ" คือแยกเป็นอริยะศัพท์หนึ่ง สัจจะศัพท์หนึ่งแล้วก็ยังแปลว่า ความจริงของพระอริยเจ้า ความจริงที่ไกลจากข้าศึก คำว่า ข้าศึกในที่นี้ได้แก่ความโลภ ความโกรธ ความหลง ผู้ใดถึงธรรมของพระพุทธเจ้า คืออริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ด้วยไตรสิกขา อันได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีอุปมาเหมือนอาวุธคือปืนในทางโลก สำหรับกำจัดกิเลสอย่างหยาบ

อย่างกลาง และอย่างละเอียด สามารถทำลายความโลภ ความโกรธ ความหลง และตัดภพตัดชาติให้ขาดลงไป จนถึงพระอรหัตต์ เมื่อใดถึงอรหัตตมรรค อรหัตตผล เมื่อนั้นก็จะสิ้นภพสิ้นชาติ ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารอีกต่อไป ปัญหาทั้ง ๒ ข้อนี้ก็เป็นอันได้ใจความพอสมควรแล้ว จึงขอถามปัญหาข้อที่ ๓ ต่อไป :–

ปัญหาข้อที่ ๓ ถามว่า อริยสัจมีกี่อย่างอะไรบ้าง ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณผู้เจริญ อริยสัจนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก้ไว้ในพระพุทธศาสนาคือพระพุทธเจ้าที่ตรัสมาแล้วในอดีตก็ตาม จะมาตรัสในอนาคตก็ตาม พระพุทธเจ้าที่ตรัสในปัจจุบันก็ตาม ตรัสไว้เพียง ๔ อย่างเท่านั้น

ส. องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราก็ตรัสไว้เพียง ๔ อย่างเท่านั้นหรือพระปรวาทยาจารย์ ?

ป. พระองค์ตรัสไว้มี ๔ อย่างเท่านั้นเอง พระพุทธเจ้าเกิดในอดีตกี่โกฏิก็ตาม มาตรัสในปัจจุบันนี้ก็ตาม จะมาตรัสในอนาคตอีกกี่โกฏิก็ตามก็ตรัสอริยสัจไว้เพียง ๔ เท่านั้นนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. อริยสัจ ๔ นั้น จะย่อให้เหลือเพียง ๒ ได้หรือไม่พระปรวาทยาจารย์?

ป. อ๋อ ถ้าหากจะมี ๒ ก็ได้ แต่ก็เอา ๔ มาเป็น ๒ นั่นแหละครับ

ส. มีคนบางคนพูดอย่างนี้ว่า อริยสัจมี ๒ อย่าง คืออริยสัจบ้าน กับอริยสัจป่า ข้อนี้จะถูกหรือไม่พระปรวาทยาจารย์ ?

ป. อ๋อ อริยสัจบ้านก็มี อริยสัจป่าก็มี เอ๊ะ กระผมก็สงสัยว่า อะไรเป็นอริยสัจบ้าน อริยสัจป่าเป็นอย่างไรกันเล่าครับ ?

ส. นั่นซิ ฟังดูแล้วคล้าย ๆ ขัดกันกับอริยสัจที่พระคุณเจ้าอธิบายไปเมื่อตะกี้นี้หรืออย่างไร หรือว่ากันเล่นเฉย ๆ ?

ป. ถ้าเขาจะพูดเป็นปริศนา เป็นปัญหาให้คนคิดละกระมังครับ

ส. ขอให้พระคุณเจ้าลองคิดดูซิ เดี๋ยวญาติโยมก็จะเกิดสงสัยเช่นเดียวกัน ขอให้พระคุณเจ้าคิดฝากญาติโยมสักหน่อยเถิดพระปรวาทยาจารย์ ?

ป. กระผมจะลองตีปัญหาข้อนี้ดู สำหรับอริยสัจป่านั้น หมายความว่า บุคคลนี้จะทำลายกิเลส แล้วออกจากการคลุกคลีตีโมงกับหมู่คณะหลีกไปอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว อยู่ตามต้นไม้ ตามภูเขา ตามสถานที่ต่าง ๆ แล้วก็ไปเจริญวิปัสสนาอยู่พื้นที่นั้น ๆ จนได้รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ จึงได้ขนานนามว่า "อริยสัจป่า" สำหรับอริยสัจบ้านนั้นก็คือว่า เราทำกรรมฐานอยู่ในชุมนุมของชนนี้แหละ จะมีอารมณ์อย่างไรก็ตาม ก็กำหนดให้เป็นอารมณ์วิปัสสนากรรมฐานไปหมด ปรากฏว่าได้เห็นอริยสัจ ๔ เข้าใจว่าอย่างนี้เป็นอริยสัจบ้าน อย่างนี้ถูกไหมเล่าครับ ?

ส. อ๋อ ฟังดูแล้วก็เข้าทีอยู่ เห็นจะพอไปได้พระคุณเจ้า พระคุณเจ้านี้ช่างมีปัญญาเฉลียวฉลาดสมชื่อดีเหลือเกิน นึกว่าจะจนเสียแล้ว ที่แท้คลังอริยสัจอยู่นี้เอง ชื่อว่าอริยสัจบ้านก็เพราะปฏิบัติอยู่กับบ้านจนได้รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจนั้น ชื่อว่าอริยสัจป่าก็เพราะปฏิบัติอยู่ที่ป่าจนรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจนั้น ใช่ไหมพระปรวาทยาจารย์ ?

ป. ใช่ครับ

ส. ได้อริยสัจอยู่บ้านก็เลยขนานนามว่าอริยสัจบ้าน ใช่ไหมครับ ?

ป. ใช่ครับ

ส. ได้อริยสัจอยู่กับป่า ก็เลยขนานนามว่า อริยสัจป่าใช่ไหมครับ ?

ป. ใช่ครับ

ส. ถ้าอย่างนั้น ชื่อของอริยสัจนี้ก็คงจะมีมากกระมัง เมื่อไปทำอยู่ตามต้นไม้ก็จะเรียกว่า อริยสัจต้นไม้ได้อีกใช่ไหม ?

ป. อริยสัจนี้ ผู้ปฏิบัติได้มาจากที่นั้น จึงเรียกว่า อริยสัจต้นไม้ เป็นอันถูกต้องแล้วพระคุณเจ้า

ส. อันนั้นเป็นชื่อใช่ไหม? คงจะเป็นเหมือนกันกับบุคคลคนหนึ่งนี้กระมัง พระคุณเจ้า สมมติว่าพระคุณเจ้านั่งอยู่บนธรรมาสน์นี้แหละ ครั้งแรกก็เรียกว่า

พระสังเวียน บัดนี้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระครูธรรมบาลใช่ไหม่ ?

ป. ใช่ครับ

ส. พระสังเวียนกับพระครูธรรมบาลนั้นเป็นคนคนเดียวกันหรือ ? หรือว่าเป็นคนละคนเล่าพระคุณเจ้า ?

ป. ก็คนเดียวกันนั่นแหละครับ แต่ว่าแตกต่างกันโดยสมมติ เมื่อว่าโดยสภาวะแล้วก็อันเดียวกันนั่นแหละครับ

ส. ถ้าอย่างนั้นกระผมจะถามปัญหาข้อที่ ๔ เรื่องอริยสัจ ๔ ต่อไปนะพระปรวาทยาจารย์ ?

ป. ครับ

ส. อริยสัจ ๒ คือ อริยสัจบ้าน และอริยสัจป่าจะขอยกไว้ก่อน

ปัญหาข้อที่ ๔ ถามว่า คำว่า "อริยสัจ ๔" นั้น คืออะไรบ้างพระคุณเจ้า ?

ป. อริยสัจ ๔ นั้น คือ

๑. ทุกขสัจ ๒. สมุทยสัจ

๓. นิโรธสัจ ๔. มัคคสัจ

อริยสัจทั้ง ๔ ประการนี้ องค์สมเด็จพระชินสีห์ ได้ทรงแสดงแก่พุทธเวไนยสัตว์เข้าไว้ เพื่อเอาไปประพฤติปฏิบัติกันโดยตรงทีเดียวนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ที่พระคุณเจ้าได้เฉลยมานี้ยังยาวอยู่ จะให้ย่อ ๆ กว่านี้ได้หรือไม่ ?

ป. จะเอาชื่อย่อ ๆ ไปกว่านี้ใช่ไหมละครับ ?

ส. ใช่แล้วพระคุณเจ้าปรวาทยาจารย์

ป. จะเอาย่อไปกว่านี้ก็ยังได้ครับ

ส. คืออะไรบ้าง ?

ป. คือหมายความว่า อริยสัจที่เป็นฝ่ายโลกีย์อย่างหนึ่งที่เป็นฝ่ายโลกุตตระอย่างหนึ่ง

ส. ยังไม่เอา ให้ย่อไปจาก ๔ ข้อนั้นแหละจะย่อได้ไหม ?

ป. อ๋อ ย่อให้เป็นอริยสัจที่เป็นฝ่ายวัฏฏะ และเป็นฝ่ายวิวัฏฏะก็ได้

ส. จะย่อให้สั้นกว่านั้นได้ไหม ?

ป. ได้ คือ ได้แก่อารมณ์อย่างหนึ่ง ผู้กำหนดอย่างหนึ่ง

ส. ย่อให้จำง่ายกว่านี้อีกจะได้ไหม ?

ป. จะย่อให้ยิ่งกว่านี้ไม่มีอีกแล้วครับ เท่าที่ย่อมานี้คือ อารมณ์อย่างหนึ่ง ผู้กำหนดอย่างหนึ่ง ก็นับว่าง่ายที่สุดแล้วครับ

ส. ถ้าอย่างนั้น เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว จะขอซักถามพระคุณเจ้าต่อไปอีก คำว่า "ทุกข์" หมายความว่าอย่างไร ? คำว่า "สมุทัยก็ดี นิโรธก็ดี มรรคก็ดี" หมายความว่าอย่างไร ? ขอพระคุณเจ้าจงแสดงไขเป็นข้อ ๆ ไป ณ บัดนี้ ?

ป. สำหรับทุกข์นั้น ตามนัยแห่งอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ให้ความหมายไว้ว่า "กุจฺฉิตํ ขนฺติ ทุกฺขํ" ธรรมชาติใดเป็นของน่าเกลียด น่ากลัว กับเป็นของว่างเปล่าจากตัว ตน ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า ทุกขสัจ ทุกข์นั้นก็หมายความว่า เปล่าจากสัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา แต่ว่าเป็นบ่อเกิดแห่งกิเลส

สมุทยสัจ พระอรรถกถาจารย์ให้ความหมายไว้ว่า

"กมฺมาทิปจฺจยสนฺนิธาเน ทุกฺขุปฺปตฺตินิมิตฺตตาย สมุทโย สมุเทติ เอตสฺมา ทุกฺขนฺติ กตฺวา ทุกฺขสฺส สมุทโย ทุกฺขสมุทโย"

สมุทัยย่อมกระทำทุกข์ให้เกิดขึ้น เพราะเหตุนั้นนั่นแหละจึงเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ขึ้น เรียกว่าทุกขสมุทัย เพราะเป็นนิมิตการอุบัติของทุกข์อันปัจจัยมีกรรมเป็นต้นสั่งสมขึ้น

ส่วนในนิโรธสัจนั้นท่านก็ได้ให้ความหมายไว้ว่า

"อภาโว โรโธ เอตฺถาติ นิโรโธ" เครื่องเสียดแทงไม่มีในที่นี้ ฉะนั้น ที่นี้จึงเรียกว่านิโรธ หมายความว่านิโรธนี้ก็คือนิพพานนั่นเอง

ส่วนมรรคนั้น ท่านให้ความหมายไว้ว่า

"ทุกฺขนิโรธํ คจฺฉติ ปฏิปชฺชนฺติ เอตายาติ ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา"

บุคคลทั้งหลาย ถึงความดับทุกข์ด้วยการปฏิบัตินี้ เหตุนั้น การปฏิบัตินี้ จึงชื่อว่า ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทา

รวมความว่า ทุกข์คือธรรมชาติเป็นของน่าเกลียดน่ากลัว และว่างเปล่า สมุทัยคือที่เกิดแห่งทุกข์ นิโรธ คือความดับทุกข์ มรรคคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์มีคำอธิบายอย่างนี้นะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ได้ความว่า ทุกข์ คือภัยอันตราย สมุทัย คือบ่อเกิดแห่งทุกข์ นิโรธ คือความดับทุกข์ มรรค คือหนทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ รวมความย่อได้ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือว่า ทุ. ส. นิ. ม. ก็ได้ เป็นอันได้ใจความแล้ว แต่ยังมีความสงสัยต่อไปอีก คือองค์ธรรมของทุกข์นั้นได้แก่อะไร พระปรวาทยาจารย์ ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ องค์ธรรมของทุกข์นั้น ถ้าจะกล่าวโดยอภิธรรมนัยแล้ว ท่านกล่าวว่าได้แก่โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ รูป ๒๘ รวมเป็น ๑๖๐ เป็นตัวทุกขสัจ จะถือใจความง่าย ๆ ก็คือขันธ์ ๕ นั่นแหละเป็นตัวทุกขสัจ รูป ๒๘ เป็นตัวรูปขันธ์ ในเจตสิก ๕๑ นั้นเวทนาเจตสิก เป็นเวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิก เป็นสัญญาขันธ์ เหลือเจตสิก ๔๙ ดวงเป็นสังขารขันธ์ โลกียจิต ๘๑ รวมเป็นวิญญาณขันธ์ เมื่อรวมความง่าย ๆ ว่า กองสรรพทุกข์ คือตัวขันธ์ ๕ นั้นเองนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันได้ความว่า ตัวทุกข์คือขันธ์ ๕ นี้เอง ถ้าอย่างนั้น คำว่า ขันธ์ ๕ กับรูปนามต่างกันอย่างไร ? พระปรวาทยาจารย์

ป. คำว่าขันธ์ ๕ กับรูปนามนั้น ต่างกันแต่เพียงชื่อและพยัญชนะเท่านั้น โดยสภาวะแล้วเป็นอันเดียวกันดังนี้ คือขันธ์ ๕ ได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร

วิญญาณ ย่อขันธ์ ๕ ให้เหลือเพียง ๒ คือ รูปคงไว้ตามเดิม เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๔ อย่างนี้ ย่อลงเป็นหนึ่ง เรียกว่านาม รวมรูปกับนามเข้ากัน เรียกว่า รูปนาม รูปนามก็ย่อมาจากขันธ์ ๕ นั่นเอง ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด หรือจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ดี ก็คือรูปนาม ได้แก่ขันธ์ ๕ นั่นเอง ขันธ์ ๕ กับรูปนามเหมือนกันอย่างนี้แหละพระคุณเจ้าสกวาทยาจารย์

ส. ดังนั้น ทุกขสัจก็ได้แก่รูปกับนามนี้ใช่ไหม ?

ป. ได้แก่รูปกับนามนี้เอง แม้แต่พระพุทธองค์ก็ทรงกล่าวไว้ว่า ในขณะที่คนเรากำลังเห็น ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง ยืน เดิน นั่ง นอน ล้วนแต่เป็นรูปนาม เป็นทุกขสัจทั้งนั้น

ส. เอ๊ะ, สงสัยว่ารูปนามนั้นอยู่ที่ไหน ?

ป. อ๋อ, รูปนามอันนี้ ก่อนแต่จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยอายตนะภายใน อายตนะภายนอกมากระทบกันให้เกิดรูปนามได้ทีเดียวแหละครับ

ส. ผู้ที่กำลังนั่งฟังเทศน์อยู่นี้มีรูปนามไหม ?

ป. มีครับ

ส. ผู้ที่นั่งเทศน์อยู่บนธรรมาสน์นี้มีรูปนามไหม ?

ป. มีครับ, ผู้ที่นั่งฟังเทศน์ก็มีรูปนาม ผู้ที่เทศน์อยู่บนธรรมาสน์นี้ก็มีรูปนาม อยู่ที่ไหนก็มีรูปนามทั้งนั้นแหละครับ

ส. ถ้าเช่นนั้นผู้ที่เทศน์อยู่บนธรรมาสน์นี้ก็มีอริยสัจข้อที่หนึ่งแล้วละซิใช่ไหม ?

ป. มีครับ

ส. ผู้ที่ฟังเทศน์ก็มีอริยสัจใช่ไหม ?

ป. มีครับ

ส. ถ้าอย่างนั้นก็ไม่จำเป็นจะต้องมาฟังเทศน์ให้ลำบาก อยู่ที่บ้านก็จะได้อริยสัจกระมัง ?

ป. มีอริยสัจทุกคน ๆ แต่หาผู้ที่จะเข้าไปมองเห็นอริยสัจนั้นซิหายากเหลือเกินนะข้าแต่พระคุณผู้เจริญ

ส. หมายความว่ามีอยู่แต่มองไม่เห็นใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. ก็แปลกอยู่เหมือนกัน อธิบายให้ฟังง่าย ๆ ซิพระคุณเจ้า สมมติว่าฟังเทศน์นี้เงินจำนวนพันจำนวนร้อยตั้งอยู่ข้างหน้านี้ เราก็ยังมองเห็นและรู้ได้ว่ามีอยู่ แต่อริยสัจนั้นมีอยู่ ทำไมจึงจะมองไม่เห็นเล่า

ป. อันนี้องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติว่า ผู้ใดเกิดมาในสากลโลกนี้ไม่อาจสามารถที่จะเห็นตัวของทุกขสัจ เพราะอำนาจของโมหะมาปกปิดให้มองเห็นเป็นบัญญัติต่าง ๆ และจึงมองไม่เห็นตัวสภาวะ เพราะอำนาจโมหะมาปกปิดดวงจิตไว้ ตัวเราจึงไม่สามารถจะมองเห็นตัวทุกข์ได้นะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ใจความของทุกขสัจนั้น โดยเฉพาะองค์ธรรม ได้แก่โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ รูป ๒๘ รวมเป็น ๑๖๐ ตามลำดับพระปรมัตถ์ เมื่อย่อให้สั้นตามแนวปฏิบัติได้แก่ รูปกับนามเท่านั้น นี้แหละเป็นตัวทุกขสัจ รูปกับนามอยู่ที่ไหน ? อยู่ที่คนทุกคนนี้แหละ ขณะพูดได้ยินเสียงก็มีรูปกับนาม นั่งอยู่เดี๋ยวนี้ก็มีรูปกับนาม นี้เป็นส่วนทุกขสัจ แต่ว่าผู้ที่จะเห็นหรือไม่นั้นนั่นเป็นอีกส่วนหนึ่ง สมมติว่าเงินของเรามีอยู่ในกระเป๋าแล้ว แต่เราจะเอาออกมาใช้หรือไม่นั้นเป็นอีกส่วนหนึ่ง เมื่อไม่เอาเงินมาใช้แล้วเราก็ไม่ได้บริโภคอาหาร เราก็ไม่ได้รับความสุขจากเงิน ภาชนะอาหารที่ลูกหลานยกมาให้มารดาบิดา ยกมาถวายพระสงฆ์องค์เจ้าแต่พระสงฆ์หรือผู้นั้น ๆ ไม่รับประทานหรือไม่ฉันอาหารนั้นก็หาอิ่มท้องของท่านไม่ฉันใดก็ดี แม้ทุกขสัจจะมีอยู่ก็จริงแต่เราไม่กำหนดรู้เราก็ไม่เห็นฉันนั้น พบสิ่งใดก็ไม่เห็นสิ่งนั้น เห็นสิ่งใดก็ไม่พบสิ่งนั้น พบแต่ไม่ได้เห็นก็คือไม่รู้แจ้งเห็นจริงนั่นเอง เพราะเหตุใด ? เพราะไม่ได้กำหนดรู้ เพราะเหตุไรจึงไม่ได้กำหนดรู้ เพราะมีสิ่งปกปิดไว้ คือเพราะเราไม่ได้เจริญธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเองเป็นเหตุ ข้อนี้กระผมก็เข้าใจ

แต่ยังสงสัยอยู่ที่ว่า สมุทัยนั้นทำไมจึงเรียกว่าสมุทัยเล่าพระปรวาทยาจารย์ ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ สำหรับสมุทัยอริยสัจนั้น หากกล่าวโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว ได้แก่โลภะคือความโลภ ได้แก่ตัณหานั้นเอง เป็นตัวสมุทัยนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. คำว่าสมุทัยคือตัณหานั้นยังสงสัยอยู่ คำว่าสมุทัยก็ดี ตัณหาก็ดี โลภะก็ดี อันเดียวกันหรือคนละอันพระคุณเจ้า ?

ป. อันนี้เป็นอันเดียวกัน ถ้ากล่าวโดยสภาวะแล้วเป็นอันเดียวกัน พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าโลภะ คือความโลภมีกำลังแรง ได้แก่ตัวตัณหาเป็นสมุทัยให้เกิดเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์โดยที่แท้ ฉะนั้นตัณหาเป็นตัวสมุทัย สมุทัยนี้โดยสภาวะธรรมแล้วเป็นอันเดียวกันทีเดียวกับโลภะนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ยังสงสัยอีกคำว่า โลภะก็คือโลภเจตสิกนี้เป็นตัวสมุทัย สมุทัยก็คือโลภะทั้ง ๒ นี้เป็นอันเดียวกันหรือพระคุณเจ้า ?

ป. อันเดียวกันแหละครับ

ส. ตัณหาเล่าอย่างเดียวกันไหม ?

ป. อย่างเดียวกันแหละครับ อุปาทานอภิชฌาก็อย่างเดียวกันแหละครับอย่างเดียวกันทั้งนั้น คือว่าตัวตัณหาก็ดี อุปาทานก็ดี อภิชฌาก็ดี ก็คือตัวโลภะความโลภทั้งนั้นแหละครับ

ส. เป็นอันได้ความว่าสมุทัยในที่นี้ได้แก่ตัณหา ๆ ก็คือโลภะนั้นเอง อันนี้ก็เข้าใจแล้ว องคธรรมของนิโรธ ได้แก่อะไรพระคุณเจ้า ?

ป. นิโรธโดยองคธรรมที่เป็นยอดแห่งธรรม ได้แก่พระนิพพานเป็นตัวนิโรธโดยตรงนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. หมายเอานิพพานหรือ ?

ป. พระนิพพานที่พ้นจากตัวตัณหานั้นแหละครับที่เป็นองคธรรมของนิโรธทีเดียวนะข้าแต่พระคุณท่าน

ส. สงสัยนิดหน่อย เมื่อกี้นี้คำว่าสมุทัยได้แก่ตัณหา ผู้ที่มาฟังเทศน์ก็ดี พระที่เทศน์อยู่บนธรรมาสน์ก็ดี ผู้ที่ไม่ได้มาก็ดี ถ้ามีตัณหาอยู่จะชื่อว่ามีอริยสัจ ๔ ข้อที่ ๒ ได้หรือไม่ ?

ป. อ๋อ ข้าแต่พระคุณท่านผู้เจริญ ถ้าหากว่ามีตัณหา ก็เรียกว่าผู้นั้นมีสมุทัยละครับ

ส. ก็เป็นอันว่ามีอริยสัจข้อที่ ๒ อยู่ใช่ไหม ?

ป. เหมือนกันแหละ แม้แต่กระผมก็ดี พระคุณเจ้าก็ดี ผู้ฟังเทศน์ก็ดี หรือใครก็ดี เมื่อมีตัณหาเกิดขึ้นผู้นั้นก็ชื่อว่ามีสมุทัยละครับ

ส. เป็นอันว่าทุกข์ก็ดี สมุทัยก็ดี อยู่ที่นี้ คืออยู่ที่บุคคลทุก ๆ คน ส่วนนิพพานเล่า พระคุณเจ้าแปลว่าอย่างไร ?

ป. นิพพานนั้น ท่านวิเคราะห์ศัพท์ว่า "วานโตนิกฺขนฺตนฺติ นิพฺพานํ" ธรรมชาติใดที่ออกแล้วจากตัวตัณหา ธรรมชาตินั้นชื่อว่านิพพาน จิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสากลโลกนี้ออกจากตัณหาเสียได้ ชื่อว่านิพพานทั้งนั้นละครับ

ส. หมายความว่าไม่มีกิเลสตัณหา จึงชื่อว่านิพพานใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. "คำว่านิพพานๆ" ก็แปลว่าดับความโลภความโกรธ ความหลงนี้หรือ?

ป. ใช่ครับ

ส. ถ้าเช่นนั้นผู้ที่มาฟังเทศน์ ขณะที่ฟังอยู่นี้ก็ดับไปได้ชั่วครู่หนึ่ง จะชื่อว่าถึงนิพพานได้หรือยัง ?

ป. อ๋อ การดับอย่างนี้ก็ชื่อว่าถึงนิโรธเป็นตทังควิมุติ เพราะนิโรธนี้ท่านจัดไว้เป็นสามประเภท คือตทังควิมุติ ๑ วิกขัมภนวิมุติ ๑ สมุจเฉทวิมุติ ๑ แต่ว่า

สมุจเฉทวิมุตินั้นเป็นฝ่ายโลกุตตรนิโรธ ส่วนตทังควิมุติ วิกขัมภนวิมุตินั้นเป็นฝ่ายโลกียนิโรธ นะพระคุณเจ้า

ส. สงสัยคำว่า วิมุติ ๆ นี้คือ มุดหรือดำลงไปในน้ำอย่างนั้นหรือ ๆ อย่างไร ?

ป. ไม่ใช่อย่างนั้นดอกพระคุณเจ้า ไม่ใช่จะมุดลงไปหรือจะดำขึ้นมาอย่างนั้นดอก วิมุตินี้แปลว่าหลุดพ้นนั้นเอง ตทังควิมุติ คือการหลุดพ้นไปชั่วขณะหนึ่ง วิกขัมภนวิมุติ คือว่าการหลุดพ้นด้วยอำนาจสมาธิ สมุจเฉทวิมุติ มีการหลุดพ้นด้วยอำนาจมรรคญาณที่เป็นฝ่ายโลกุตตระ เพราะฉะนั้น วิมุติ คือ การหลุดพ้นจากกิเลสนั้นเอง ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ วิมุติ ก็คือนิพพานนั้นเองแหละครับ

ส. อ๋อ วิมุติ ก็คือนิพพานนั่นเอง ถ้าอย่างนั้น ญาติโยมผู้ที่มาฟังเทศน์อยู่ขณะนี้ หูได้ยินเสียง ใจก็จ้องจำกำหนดเสียงไป ถ้าอย่างนี้ใจก็ไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ในขณะนั้นจะชื่อว่าญาติโยมถึงนิพพานได้หรือไม่ ?

ป. ได้ ถึงนิพพานเป็นตทังควิมุติแล้วละครับ

ส. จะชื่อว่าถึงวิกขัมภนนิพพานได้ไหม ?

ป. หากว่ามีอุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ ได้ครับ

ส. จัดเป็นสมุจเฉทนิพพานได้ไหม ?

ป. ถ้าจะจัดเป็นสมุจเฉทนิพพานแล้ว ต้องให้มรรคญาณที่เป็นฝ่ายโลกุตตระเกิดนั้นแหละ จึงจะจัดเป็นสมุจเฉทนิพพานได้

ส. เป็นอันได้ใจความแล้ว คำว่านิพพานนี้พระคุณเจ้าอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย ๆ นิพพานที่เป็นฝ่ายโลกียะเรียกว่า ตทังคนิพพาน พ้นไปชั่วครู่ชั่วขณะ เช่นผู้ที่ได้ยินเสียง สติของผู้นั้นก็อยู่ที่เสียง ไม่มีโลภ ไม่มีโกรธ ไม่มีหลงเกิดขึ้น ก็ชื่อว่าเป็นตทังคนิพพาน ละกิเลสได้ชั่วขณะหนึ่ง ๆ หรือเป็นวิกขัมภนะ ละได้ชั่วครู่ผู้ที่มาฟังเทศน์ มาทำบุญ ทำทาน เจริญสมถะ เป็นต้น ขณะนั้นใจไม่เกิดโลภ

ไม่เกิดโกรธ ไม่เกิดหลง ชื่อว่าใจของเราเย็น เพราะมีอุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ แต่ยังละไม่ได้เด็ดขาด ถ้าลงมือประพฤติปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้มรรค ผล นิพพานเมื่อใด เมื่อนั้นแหละชื่อว่าเป็นสมุจเฉทนิพพานได้อย่างแท้จริง อันนี้กระผมเข้าใจแล้ว สงสัยองคธรรมของมรรคสัจอีกต่อไป เอาอะไรเป็นมรรคสัจในที่นี้พระคุณเจ้า และหมายความว่าอย่างไร ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ คำว่าองคธรรมของมรรคสัจนั้น ตามนัยพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า ได้แก่อัฏฐังคิกมรรคที่มีองค์ ๘ ได้แก่สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา การกล่าววาจาชอบ สัมมากัมมันโต ทำการงานที่ชอบ สัมมาอาชีโว มีอาชีวะเป็นไปในทางที่ชอบ สัมมาวายาโม เพียรพยายามเป็นไปในทางที่ชอบ สัมมาสติมีสติรำลึกในทางที่ชอบ สัมมาสมาธิ มีจิตใจตั้งมั่นในทางที่ชอบ ทั้ง ๘ ประการนี้แหละ ซึ่งไปเกิดร่วมกันกับมรรคจิตทั้ง ๔ ท่านเรียกว่ามรรคสัจโดยตรงนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. อ๋อ มรรคสัจในที่นี้ ก็ได้แก่อัฏฐังคิกมรรคทั้ง ๘ ใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. มรรค แปลว่าอย่างไร ?

ป. มรรคนี้ แปลว่า ทางครับ

ส. ทางของอะไร ?

ป. ทางของอารมณ์ครับ คือว่าหนทางนี้ท่านจำแนกออกเป็นสองอย่างนะพระคุณเจ้า คือมรรคที่เป็นฝ่ายโลกีย์อย่างหนึ่ง มรรคที่เป็นฝ่ายโลกุตตระอย่างหนึ่ง ถ้าหากว่ามรรคที่ฝ่ายโลกีย์ก็เป็นอารมณ์ของรูปนาม ถ้าหากว่า มรรคที่เป็นฝ่ายโลกุตตระก็เป็นอารมณ์ของพระนิพพานที่เดียวนะ ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. มรรคนี้มีสองอย่าง คือ เป็นโลกีย์ก็มี เป็นโลกุตตระก็มีหรือ ?

ป. ครับ

ส. ถ้าอย่างนั้นกระผมยังสงสัยอยู่ คำว่า สัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบ ได้แก่เห็นอะไรพระคุณเจ้า ?

ป. สัมมาทิฏฐินั้น ถ้าจะกล่าวโดยหลักการปฏิบัติแล้ว เห็นสภาวะรูปนาม นั้นแหละ เรียกว่าเห็นชอบ

ส. ถ้าอย่างนั้น ญาติโยมที่มาประชุมกันที่วัดเราประดับตกแต่งธรรมาสน์สะสวยงดงาม มีต้นดอกไม้ มีเครื่องประดับต่าง ๆ นา ๆ อย่างหรูหรา ผู้ที่มาเห็นแล้วชื่นตาชื่นใจ อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นสัมมาทิฏฐิได้หรือไม่พระคุณเจ้า ?

ป. จัดว่าเป็นสัมมาทิฏฐิยังไม่ได้ เพราะยังมีบัญญัติมาเป็นอารมณ์

ส. จะเป็นสัมมาทิฏฐิได้อย่างไร ?

ป. ถ้าขณะใด บุคคลกำหนดเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ในขณะนั้นแหละจึงจะเรียกว่าเป็นสัมมาทิฏฐิได้ครับ

ส. ถ้าอย่างนั้น เมื่อเห็นสีเขียว ๆ ก็เป็นรูปนามใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. อยากจะกำหนดรูปนามนี้แหละให้เป็นอัฏฐังคิกมรรคจะได้หรือไม่ ?

ป. ได้ทีเดียวนะครับ

ส. กำหนดอย่างไร ?

ป. ในขณะที่บุคคลได้มองเห็นสีเขียว ๆ สีที่มาประสบกับประสาทตาเป็น รูป จิตที่เห็น เป็น **นาม** สติคอยกำหนดตามความรู้รูปธรรม นามธรรมเป็นตัววิปัสสนากำหนดในใจเห็นหนอ ๆ เมื่อใด เมื่อนั้นปัญญารู้ทันรูปนามในขณะที่ตาเห็นขณะนั้นนั่นแหละจึงจะเรียกว่าสัมมาทิฏฐิในองค์วิปัสสนา ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ตอนไหนที่เป็นสัมมาทิฏฐิในมรรค ?

ป. ในตอนที่รู้สภาวะของรูปธรรม มีการแตกต่างจากภาวะของนามธรรมว่า สภาวะของรูปธรรมมีอาการแตกสลาย สภาวะของนามธรรมมีการน้อม ๆ ไป

เรารู้จักหน้าตาสภาวะของรูปธรรมนามธรรม โดยแจ้งชัดแล้ว นี้แหละจึงจะจัดเป็นสัมมาทิฏฐิในองค์มรรคแห่งวิปัสสนาน่ะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันได้ความว่า คำว่า "สัมมาทิฏฐิ" นั้น มีการเห็นชอบ เห็นถูกเป็นลักษณะ ดังบาลีว่า "สมฺมาทสฺสนลกฺขณา" มีความเห็นถูกเป็นลักษณะ ตถปฺปกาสนรสา มีการประกาศความจริง ความแท้เป็นรส อวิชฺชนฺธการวิทฺธํสนปจฺจุปฏฺฐานา มีการกำจัดความมืด คืออวิชชาเป็นผลปรากฏ สมาธิปทฏฺฐานา มีสมาธิเป็นเหตุใกล้ชิดที่จะให้ปัญญาเกิด ปัญญานั้นมีหน้าที่ที่จะต้องเห็นอริยสัจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จึงจะเป็นตัวสัมมาทิฏฐิได้ แต่ยังสงสัยคำว่า สัมมาสังกัปปะที่แปลว่า ดำริชอบ แยกออกเป็นเนกขัมมสังกัปปะ ดำริในการออกบวช อวิหิงสาสังกัปปะ ดำริในอันไม่เบียดเบียน อัพยาปาทสังกัปปะ ดำริในการไม่พยาบาท ข้อว่า เนกขัมมสังกัปปะ ดำริในการออกบวชนั้น ผู้ครองเรือนอยู่ เวลาทำวิปัสสนากรรมฐานคงไม่มีเนกขัมมสังกัปปะใช่หรือไม่?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ เป็นเช่นนั้นก็หามิได้ เนกขัมมสังกัปปะ ดำริในการที่จะออกจากกามในขณะที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้น เช่นในขณะที่บุคคลมากำหนดในเวลที่ตาเห็นรูปว่าเห็นหนอ ๆ นี้แหละ ในขณะนั้น โลภะคือความโลภ โทสะ คือความโกรธ โมหะ คือความหลง ไม่เกิดขึ้นแก่ผู้นั้น ขณะนั้นเรียกว่า สัมมาสังกัปปะ แปลว่า ออกแล้วจากกาม จากโทสะเป็นต้นน่ะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. คำว่า สัมมาสังกัปปะนั้น ซึ่งจำแนกออกไปเป็น ๓ อย่าง ก็ไม่หมายความว่าญาติโยมที่ครองบ้านเรือนไม่มีเนกขัมมสังกัปปะ คำว่าเนกขัมมสังกัปปะนี้หมายความว่าออกจากกามใช่ไหมพระคุณเจ้า?

ป. ใช่ครับ

ส. กามโต นิกฺขนฺโตติ เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป ความดำริใด ออกไปแล้วจากกาม ความดำรินั้นจัดเป็นเนกขัมมสังกัปปะ ๆ นั้น หมายความว่าออกบวชด้วยใช่ไหม?

ป. เรียกว่าออกบวช ใช่ครับ

ส. ญาติโยมที่มาทำกรรมฐานนี้เล่า จะชื่อว่าออกบวชได้ไหม?

ป. อย่างนี้ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่ออกบวชได้นะครับ

ส. บวชอะไรพระปรวาทยาจารย์?

ป. เรียกว่าบวชกาย บวชวาจา บวชใจ

ส. ถ้าอย่างนั้น ญาติโยมทุกคนก็เป็นพระหมดละซิ

ป. ถ้าโยมผู้ชายบวชแล้วจึงจะเป็นพระ ส่วนโยมผู้หญิงบวชแล้วไม่เรียกว่าเป็นพระ เรียกว่าเป็นแม่ชีบ้าง อุบาสิกาบ้าง

ส. ถ้าอย่างนั้นก็บวชเป็นพระได้แต่ผู้ชาย ส่วนโยมผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ส่งข้าวปลาอาหารเล่า ทำอย่างไรจึงจะบวชได้ ประเดี๋ยวญาติโยมผู้หญิงจะเสียใจนะพระคุณเจ้า?

ป. ท่านกล่าวว่าถึงอย่างไรก็ตาม ญาติโยมผู้หญิงมาถวายทาน รักษาศีล เจริญภาวนานี้ ก็นับว่าบวชไปในตัวแล้ว แต่ว่าโยมผู้ชายที่บวชเป็นพระนั้น ก็บวชอย่างญาติโยมเหมือนกัน คือ บวชกาย บวชวาจา บวชใจ แต่ว่ามีผ้ากาสาวพัสตร์มานุ่งห่มเท่านั้น และมีโอกาสเจริญกรรมฐานได้เช่นกัน มีเวลามากกว่าโยมผู้หญิง เป็นเครื่องหมายว่า ต่อนี้ไปข้าพเจ้าจะไม่ทำมาหากินอย่างนั้นอย่างนี้เหมือนอย่างญาติโยมผู้หญิง ญาติโยมผู้หญิงต้องทำมาหากิน แม้แต่จะมาทำวิปัสสนากรรมฐาน ก็รู้สึกว่าเป็นภาระที่ยุ่ง ส่วนผู้ที่นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์นั้นเป็นว่าหมดกังวล ต่างกันนิดเดียวเท่านั้นนะ ข้าแต่พระคุณเจ้า

ส. เป็นอันได้ใจความว่า แม้ญาติโยมผู้หญิงก็ดี ผู้ชายก็ดี ผู้ที่ไม่ได้บวชนุ่งเหลืองห่มเหลือง แต่ได้มาประพฤติปฏิบัติชอบ ประกอบด้วยคุณธรรมดังที่กล่าวมานี้ คือได้เจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน ก็ชื่อว่าได้บวชกาย บวชวาจา บวชใจของตนให้ได้เป็นพระ อย่างนั้นก็เข้าตำราแล้ว ดังโบราณท่านกล่าวสอนไว้ว่า "งามอยู่ที่ผี ดีอยู่ที่ละ เป็นพระอยู่ที่จริง" อะไรเป็นผี! ร่างกายของคนนี้แหละ

ตายแล้วเขาเรียกว่าผี เช่นไปเผาผี เอาผีไปทิ้ง ก็หมายความว่าร่างกายของเรานี้แหละเป็นผี มันจะงามได้อย่างไร! งามด้วยอำนาจคุณธรรมที่เราได้ประพฤติปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา งามกาย งามวาจา งามใจของเรา กายเป็นกายพระ วาจาเป็นวาจาพระ ใจเป็นใจพระ ก็ชื่อว่างามอยู่ที่ผี ดีอยู่ที่ละ คือ เห็นโลภะ โทสะ โมหะเป็นของชั่วแล้วละเสีย ชื่อว่าดีอยู่ที่ละ ข้อว่าเป็นพระอยู่ที่จริง ได้แก่เห็นของจริง คือเห็นอริยสัจ ๔ เมื่อใด เมื่อนั้นแหละชื่อว่าเป็นพระอริยเจ้า หมายความว่าผู้ที่ได้ประพฤติปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็ดี สมถกรรมฐานก็ดี ถึงแม้จะไม่นุ่งไม่ห่มผ้าเหลืองก็อยู่ในข่ายของคำว่า "พระ" ซึ่งแปลว่าผู้ประเสริฐ มีคำบาลีรับสมอ้างไว้ว่า "โป จ อิมํ ปฏิปตฺตึ ปฏิปชฺชติ โส ภิกขุ นาม โหติ" บุคคลใดได้ประพฤติตามข้อวัตรปฏิบัตินี้ บุคคลนั้นชื่อว่าเป็นภิกษุ คือ ผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสาร ได้แก่ผู้ประเสริฐนั้นเอง เพราะท่านกล่าวเสริมต่อไปอีกว่า "ปฏิปนฺนโก หิ เทโว วา โหตุ มนุสฺโส วา ภิกฺขูติ สงฺขํ คจฺฉติเยว" จริงอยู่ ผู้ที่ได้ปฏิบัติธรรมแล้ว คือ ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้ว จะเป็นเทวดาก็ตาม เป็นมนุษย์ก็ตาม ย่อมถึงการนับได้ว่าเป็นพระเหมือนกัน ดังนี้ เพราะฉะนั้น ญาติโยมผู้หญิงก็ไม่ควรน้อยใจ หากพากันมาประพฤติปฏิบัติธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้ว ชื่อว่าเรามีส่วนแห่งความเป็นพระ เพราะว่าได้บวชกาย บวชวาจา บวชใจ ของเราแล้ว ต่อนี้ไปกระผมจะไม่ซักไซ้ไต่ถามในมรรคแปด เพราะเคยได้ยินได้ฟังกันมามากแล้ว จะถามเจ้าพระคุณในปัญหาอริยสัจต่อไป อริยสัจนั้น เมื่อเจ้าพระคุณจำแนกแจกไปว่ามีอยู่ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือเมื่อย่อให้สั้น เจ้าพระคุณก็ว่ามีอยู่สองอย่าง ดังที่ย่อมาแล้วนั้น กระผมยังสงสัยอีกว่า อริยสัจนี้ เมื่อจะย่อลงไปแล้วจะมีกี่ประเภท ดังที่เจ้าพระคุณปรารภไว้?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ คำว่าอริยสัจนี้ ถ้าจะกล่าวโดยข้อใหญ่ใจความแล้วมี ๒ ประการ ได้แก่อริยสัจที่เป็นฝ่ายโลกีย์ ซึ่งเรียกว่า อนุโพธญาณ ๑, อริยสัจที่เป็นฝ่ายโลกุตระ ซึ่งเรียกว่า ปฏิเวธญาณ ๑ สำหรับอริยสัจที่เป็นฝ่ายอนุโพธ-

ญาณนั้น ได้แก่อริยสัจที่เกิดแต่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ เป็นอย่างนี้

ส. อ๋อ มี ๒ อย่าง คือที่เป็นฝ่ายโลกียะก็มี ที่เป็นฝ่ายโลกุตระก็มี ใช่ไหม?

ป. ครับ

ส. ถ้าอย่างนั้น กระผมจะยกฝ่ายโลกุตระไว้ก่อน เพราะเป็นปัจจัตตัง เป็นของรู้เฉพาะตน เป็นของที่รู้ได้ยากในที่นี้ จะถามแต่อริยสัจที่เป็นโลกียะก่อน?

ป. ครับ กระผมคิดว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติมากทีเดียวซินะพระคุณท่านผู้เจริญ

ส. อริยสัจที่เป็นฝ่ายโลกียะที่จะถามพระคุณเจ้าต่อไปนี้ คือในขณะที่ญาติโยมทำกรรมฐานกำหนดท้องพองยุบอยู่นี้ จะเป็นอริยสัจได้อย่างไรพระคุณเจ้า?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ อันนี้สำคัญ คือว่าในขณะที่ญาติโยมกำหนดที่ท้อง เอาสติมาตั้งที่ท้องกำลังพองยุบอยู่นั้น กำหนดว่าพองหนอ ยุบหนอ เช่นในขณะที่พองนั้น พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่าเป็นอริยสัจ เช่นอาการพองเกิดขึ้นแล้วก็หายไป ๆ ๆ อาการพองเกิดขึ้นเรียกว่า ชาติ ๆ ที่หายไปเรียกว่า ชรา มรณะ อาการพองเกิดขึ้นเรียกว่าชาติ อาการพองหายไปเรียกว่ามรณะ ท่านตรัสว่าเป็นอริยสัจทั้งนั้น ท่านกล่าวว่าชรามรณะแห่งอาการท้องพองเป็นทุกขสัจ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะของอาการพองเป็นสมุทัยสัจ อาการหลุดพ้นจากชรามรณะและชาติของอาการพองเป็นนิโรธสัจ ปัญญาที่กำหนดรู้ทันของอาการพองนั้นเป็นมรรคสัจ ในขณะชาติของอาการพองเกิดขึ้นเป็นทุกขสัจ กรรมภพที่ให้เกิดชาติของอาการพองนั้นเป็นสมุทัยสัจ การหลุดพ้นจากชาติและกรรมภพของท้องพองเป็นนิโรธสัจ ปัญญากำหนดรู้ทันนั้นเป็นมรรคสัจ ฉะนั้น อาการพองเกิดขึ้นก็เป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อาการพองดับไปก็เป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เช่นเดียวกัน ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันได้ใจความว่ากำหนดพองครั้งหนึ่ง กำหนดยุบครั้งหนึ่ง ก็เป็นอริยสัจ ๔ พร้อมกันดังนี้หรือพระคุณเจ้า?

ป. พร้อมกันทีเดียวนะพระคุณเจ้า

ส. ขอได้อธิบายให้ละเอียดกว่านี้ซิว่าเอาตอนไหนเป็นทุกข์ เอาตอนไหนเป็นสมุทัย เอาตอนไหนเป็นนิโรธ เอาตอนไหนเป็นมรรค?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในขณะที่พองนั้นอาการพองที่กำลังเกิดขึ้นเป็นทุกขสัจ เหตุให้เกิดอาการพองเป็นสมุทัยสัจ อาการพองดับไปพร้อมกับสมุทัยเป็นนิโรธสัจ ปัญญาเข้าไปตามกำหนดรู้ในขณะที่พองนั้นเป็นตัวมรรคสัจ ฉะนั้นอาการพองครั้งหนึ่ง ก็มีทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค, ทุกขสัจ คืออาการพอง เป็นปริญญาตัพพกิจ สมุทัยสัจของอาการพอง เป็นปหาตัพพกิจ นิโรธสัจของอาการพอง เป็นสัจฉิกาตัพพกิจ มรรคสัจของอาการพอง เป็นภาเวตัพพกิจ ฉะนั้นผู้ใดกำหนดท้องพองครั้งหนึ่ง ก็มี ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทั้งนั้น พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันได้ความว่ากำหนดท้องพองครั้งหนึ่ง ก็ชื่อว่าเรากำหนดอริยสัจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ใช่ไหม?

ป. ใช่ครับ

ส. ถ้าเรากำหนดพองครั้งหนึ่ง จะชื่อว่าเรากำหนดมรรค ๘ ได้หรือไม่

ป. ใช่ครับ

ส. ตรงไหนเป็นมรรค ๘

ป. ในขณะที่ปัญญากำหนดรู้อาการพองนั้น อันนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิรู้สภาวะของอาการพอง แล้วในขณะที่รู้สภาวะของอาการพองนั้น ความโลภ ความโกรธ ความหลงไม่บังเกิดขึ้น นี้เป็นสัมมาสังกัปปะ ในขณะที่กำหนดท้องพองยุบครั้งหนึ่ง จะมีจิตใจกล่าวมุสาวาท กล่าวคำเท็จ กล่าวคำหยาบก็ไม่มี นี้เป็นสัมมาวาจา มีอารมณ์คือสภาวะรูปนามทั้งนั้น สัมมากัมมันโต คือทำการงานที่ชอบ การกำหนดพองหนอยุบหนอนั้น เป็นการงานที่ชอบ การกำหนดนี้เว้นแล้วจากกายทุจริตทั้ง ๓ เป็นสัมมาอาชีโว ในขณะที่กำหนดพองหนอ ยุบหนอ เราไม่ได้ล่วงละเมิดในกายทุจริต

วจีทุจจริต เป็นไปในทางที่ถูกต้อง นี้เป็นสัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม กำหนดพองหนอ ยุบหนอ พยายามเพื่อจะประหารซึ่งสรรพกิเลส อันนี้เป็นสัมมาวายาโม สัมมาสติ ในขณะที่ท้องพอง มีสติคุมสภาวะอยู่ อาการพองที่เป็นรูปนามนั้นเป็นสัมมาสติ สัมมาสมาธิคือมีจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์คือรูปนาม จึงเป็นสัมมาสมาธิ จะย่อให้สั้นแล้ว สัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบ สัมมาสังกัปโป ดำริชอบ เป็นปัญญา สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีพชอบ เป็นศีล สัมมาวายาโม เพียรชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ เป็นสมาธิ ฉะนั้นในขณะที่พองหนอก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ในขณะที่พองหนอ ความโลภ ความโกรธ ความหลงไม่เกิด เป็นศีล เรียกว่า สีลวิสุทธิ มีศีลอันบริสุทธิ์ในองค์วิปัสสนา จิตใจของเราจดจ่อต่อสภาวะอาการพองอันนั้นเป็นสมาธิ เรียกว่า จิตตวิสุทธิ เป็นจิตอันบริสุทธิ์ปราศจากสรรพกิเลสในขณะกำหนดพองหนอ ปัญญาตามรู้ทันสภาวะของการพองเป็นปัญญา ได้แก่ ทิฏฐิวิสุทธิ โดยนัยนี้นะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันได้ความว่า เรากำหนดพองครั้งหนึ่งอริยสัจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ก็เกิดขึ้นที่นี้ เรากำหนดพองครั้งหนึ่งมรรค ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ย่อให้สั้นได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา ก็เกิดขึ้นที่ตรงนี้ใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ใช่ครับ

ส. เวลาที่กำหนดพองยุบ ใจของเราอยู่กับพองกับยุบ ขณะนั้นกายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ มโนกรรม ๓ ก็บริสุทธิ์ ชื่อว่าเรามีศีลแล้วใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ใช่ครับ

ส. เวลาที่เรากำหนดพองยุบ ใจของเราไม่เผลอชื่อว่าเรามีสมาธิใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ใช่ครับ

ส. เวลาที่เรากำหนดพองยุบได้ปัจจุบันดี ก็จะพบรูปนาม และจะได้เห็นความเป็นไปของรูปนามตามความเป็นจริง ชื่อว่ามีปัญญาใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ใช่ครับ

ส. เป็นอันว่าเรากำหนดพองครั้งหนึ่ง ได้ทั้งมรรค ๘ คือศีล สมาธิ ปัญญา ได้ทั้งอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. ถ้ากำหนดพองครั้งหนึ่ง จะให้มีสติปัฏฐานทั้ง ๔ ด้วยได้หรือไม่ ?

ป. กำหนดพองครั้งหนึ่งก็มีสติปัฏฐานทั้ง ๔ กำหนดพองครั้งหนึ่งก็มีสัมมัปปธานทั้ง ๔ กำหนดพองครั้งหนึ่งก็มีอิทธิบาททั้ง ๔ กำหนดพองครั้งหนึ่งก็มีอินทรีย์ ๕ กำหนดพองครั้งหนึ่งก็มีพละ ๕ กำหนดพองครั้งหนึ่งก็มี โพชฌงค์ ๗ กำหนดพองครั้งหนึ่งก็มีมรรค ๘ เป็นโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการได้ แต่ว่าถ้าเป็นฝ่ายโลกียะแล้วเกิดคนละที สองทีไม่แน่นัก แต่ที่เป็นฝ่ายโลกุตตระแล้วเขาเกิดพร้อมกันเป็นได้ทั้งนั้นนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. สาธุ เป็นอันได้ความว่า กำหนดพองครั้งหนึ่งนั้น สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ ก็มีพร้อมกันใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. กระผมยังสงสัยอยู่เพราะกำหนดพองครั้งเดียวได้ตั้งเยอะแยะมากมายเหลือเกิน ขอพระคุณเจ้าได้ช่วยอธิบายต่อไปอีกว่าเอาตรงไหนเป็นกายานุปัสสนา เอาตรงไหนเป็นเวทนานุปัสสนา เอาตรงไหนเป็นจิตตานุปัสสนา และเอาตรงไหนเป็นธรรมานุปัสสนา ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในขณะที่กำหนดพองหนอ อาการพองที่กำหนดนี้แหละเป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพราะสติกำหนดอาการท้องที่

พองนี้ท่านเรียกว่ากายานุปัสสนา ในขณะที่กำหนดท้องว่าพองหนอแล้วเกิดความสบายขึ้นในขณะที่กำหนดท้องพองนั้น ก็เป็นเวทนานุปัสสนา ในขณะที่กำหนดพองหนอ จิตใจกำลังคิดนึกได้รู้ทันในขณะที่กำหนดนั้นเป็นจิตตานุปัสสนา ในขณะที่พองหนอ ถ้าเกิดความโลภขึ้นมา เรามีสติกำหนดรู้ทันเป็นธรรมานุปัสสนา ฉะนั้นพองหนอครั้งหนึ่งก็เป็นกายานุปัสสนา, เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธรรมานุปัสสนา ก็ทำนองนั้นละครับ

ส. อ๋อ เป็นอันได้ความแล้ว นี้แหละญาติโยมทั้งหลายโปรดสำเหนียกไว้ด้วยว่า การกำหนดพองครั้งหนึ่งรูปนามก็อยู่ตรงนี้ เรากำหนดพองครั้งหนึ่ง โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการก็อยู่ตรงนี้ เรากำหนดพองหนอครั้งหนึ่ง ศีล สมาธิ ปัญญาก็อยู่ตรงนี้ เรากำหนดพองหนอครั้งหนึ่ง อริยสัจ ๔ ก็อยู่ตรงนี้ แต่ยังสงสัยต่อไปอีกพระคุณเจ้า ก็สติปัฏฐาน ๔ นั้น อาการท้องพองเป็นกายใช่ไหม ? บางครั้งใจของเราก็สบาย เป็นสุขเวทนาใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. บางครั้งใจของเราเฉย ๆ เป็นอุเบกขาเวทนาใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. บางครั้งก็รู้สึกอึดอัดแน่น ๆ ผืด ๆ เป็นทุกขเวทนาใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. อย่างนี้เรียกว่าเวทนานุปัสสนาได้หรือไม่ ?

ป. ได้ครับ

ส. ใจของเราจดจ่ออยู่กับพองกับยุบ ไม่ฟุ้งไปที่อื่น เป็นจิตตานุปัสสนาได้ไหม ?

ป. ได้ครับ

ส. ท้องพองท้องยุบนั้นเป็นรูปธาตุ เป็นนามธาตุใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. อย่างนี้เป็นธรรมานุปัสสนาได้หรือไม่ ?

ป. ได้ครับ

ส. ในขณะที่กำหนดท้องพองครั้งหนึ่งเป็นอิทธิบาท ๔ ได้อย่างไร ?

ป. คือว่าในขณะนั้นเรามีความพอใจในการกำหนดที่ว่าพองหนอนี้เป็นฉันทิทธิบาท เมื่อเพียรพยายามกำหนดนี้เป็นวิริยิทธิบาท เรามีจิตใจเป็นกุศลในอันที่จะกำหนดพองหนอ นี้ก็เป็นจิตติทธิบาท เรามีปัญญารู้ในขณะที่พองนั้นเป็นวิมังสิทธิบาท ครบ ๔ ประการเลยทีเดียวนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. อ๋อ เป็นอันว่ากำหนดพองครั้งหนึ่ง อิทธิบาท ๔ ก็อยู่ตรงพองนี้หรือ ?

ป. ใช่ครับ

ส. การที่พอใจชอบใจในการกำหนดของตัว คือตั้งอกตั้งใจกำหนดเรียกว่าอิทธิบาทข้อที่ ๑ ใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ใช่ครับ

ส. ผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียรเดินจงกรม หมั่นเจริญภาวนา จะชื่อว่ามีอิทธิบาทข้อที่ ๒ ได้หรือไม่พระคุณเจ้า ?

ป. ได้ครับ

ส. ใจจดจ่อ ไม่ทอดธุระ ไม่ทอดทิ้ง อย่างนี้ ชื่อว่ามีอิทธิบาทข้อที่ ๓ ได้หรือไม่ ?

ป. ได้ครับ

ส. ที่รู้ว่านี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ จะจัดเป็นปัญญาได้หรือไม่ ?

ป. ได้ครับ

ส. จัดเป็นอิทธิบาทข้อที่ ๔ ได้หรือไม่ ?

ป. ได้ครับ เพราะอิทธิบาททั้ง ๔ นั้นเกิดขึ้นพร้อมกันในขณะที่กำหนดพองครั้งหนึ่ง นั่นแหละครับ

ส. เป็นอันว่ากำหนดพองครั้งหนึ่งนั้น ได้บุญกุศลมากทีเดียวใช่ไหม ?

ป. ได้มาก นี้แหละครับเขาจึงว่ากำหนดพองครั้งหนึ่ง อาจสามารถจะตัดสังสารวัฏฏ์ไปได้ตั้งหลายชาติเช่นว่าการกำหนดพองหนอนั้น โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการก็เกิดได้พร้อม ชาติก็หมดไปหลายชาติทีเดียวนะพระคุณเจ้า

ส. พระคุณเจ้าปรวาทยาจารย์มีบางคนสงสัยแล้วถามว่า เวลาเราจะตายเราจะกำหนดพองยุบดีหรือเราจะกำหนดพุทโธ ๆ ดี สองอย่างนี้อันไหนจะดีกว่ากันพระคุณเจ้า ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในบรรดาอารมณ์สองประการ คำว่าพุทโธ ๆ เป็นอารมณ์สมถะ พองหนอๆเป็นอารมณ์วิปัสสนา การเจริญพุทโธ อารมณ์สมถะนั้น อย่างสูงได้ไปเกิดในพรหมโลก พองหนอ ๆ อย่างสูงทำให้ผู้นั้นเข้าถึงโลกุตตระ มาตรแม้นว่าผู้ใดเจริญพองหนอ ๆ นี้ รู้สึกว่าจะดีกว่าทีเดียวนะพระคุณเจ้า เพราะจะได้เป็นประโยชน์เป็นปัจจัยแก่มรรค ผล นฤพาน ควรจะทำโดยแท้

ส. เป็นอันว่าหายสงสัยในข้อนี้ แต่ยังมีสงสัยในข้ออื่นอีก มีบางคนพูดว่าการกำหนดพองยุบนี้ไม่เป็นสติปัฏฐาน ๔ ก็คงไม่ถูกซิพระคุณเจ้า ?

ป. คนที่พูดเช่นนั้นไม่ถูกละครับ

ส. ไม่ถูกอย่างไร ?

ป. คำว่าพองหนอ ก็คือสติปัฏฐานนั้นเองละครับ

ส. กำหนดพองหนอก็คือกำหนดสติปัฏฐานใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. กำหนดพองหนอก็คือกำหนดรูปนามใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. สติปัฏฐาน ๔ กับวิปัสสนา อันเดียวกันหรือคนละอัน ?

ป. อันเดียวกันนั้นแหละครับ ในขณะที่กำหนดพองหนอเป็นรูป เป็นนาม เป็นอายตนะ เป็นธาตุ เป็นอินทรีย์ เป็นอริยสัจ ๔ เป็นปฏิจจสมุปบาททั้งนั้นละครับ

ส. ยังสงสัยอีกต่อไปเพราะมีบางคนพูดว่าอริยสัจ นี้ก็ไม่เป็นอภิธรรม คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เมื่อเป็นเช่นนั้น อภิธรรม กับ อริยสัจ ก็เป็นคนละอันละซิ พระปรวาทยาจารย์ ถ้าเราต้องการจะกำหนดอภิธรรมเรากำหนดพอง ยุบ จะถูกอภิธรรมไหม ?

ป. ถูกครับ

ส. ถูกจิตด้วยไหม ?

ป. ถูกครับ

ส. ถูกเจตสิกด้วยไหม ?

ป. ถูกครับ เลยไปจนถึงรูปทีเดียวละครับ

ส. ถูกนิพพานด้วยหรือเปล่า ?

ป. ถ้าหากกำหนดไป ๆ ถูกเหมือนกันครับ

ส. เป็นอันได้ความว่าเรากำหนดพองหนอครั้งหนึ่ง ถูกอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. พองหนอครั้งหนึ่ง ก็ถูกสติปัฏฐานทั้ง ๔ ใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. ถูกสัมมัปปธานทั้ง ๔ ด้วยหรือเปล่า ?

ป. ถูกด้วยครับ

ส. เรากำหนดยุบหนอ เช่นเดียวกันไหม ?

ป. กำหนดยุบหนอ เช่นเดียวกันครับ

ส. พองหนอ ก็เหมือนกันหรือ ?

ป. เหมือนกันละครับ มีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคเหมือนกัน ยุบเป็นทุกขสัจ เหตุให้เกิดยุบเป็นสมุทัยสัจ อาการยุบของทุกขสมุทัยดับไปเป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันของอาการยุบนั้นเป็นมรรคสัจ นั้นจัดเป็นทุกขสมุทัย นิโรธ มรรค ทั้งนั้นละครับ

ส. อ้อ กำหนดยุบหนอครั้งหนึ่งก็เป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคใช่ไหม?

ป. ใช่ครับ

ส. ขอได้อธิบายให้ละเอียดละออกว่านั้นอีก ให้ชี้ลงไปให้เห็นชัด ๆ ว่าเอาตรงไหน ? เป็นทุกข์ เอาตรงไหนเป็นสมุทัย เป็นนิโรธ เป็นมรรค ?

ป. ภนฺเต ปรวาทาจาริย ในขณะที่ยุบหนอมีสองเงื่อน อาการที่ยุบเกิดเรียกว่าเงื่อนเกิด อาการที่ยุบดับเรียกว่าเงื่อนดับ ที่ดับไปได้แก่ชรามรณะ เป็นตัวทุกขสัจชาติเป็นเหตุให้เกิดชรามรณะของอาการยุบ เป็นสมุทัยสัจ อาการยุบที่เป็นทุกขสัจและสมุทัยสัจ ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้ คือตัวนิโรธสัจ แล้วปัญญาตามรู้ทันอาการยุบนั้น เป็นมรรคสัจ ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันว่ากำหนดพองครั้งหนึ่ง อริยสัจ ๔ ก็มีกำหนดยุบครั้งหนึ่งอริยสัจ ๔ ก็มี ข้อนี้เข้าใจดีแล้ว ทางอื่นเล่าพระคุณเจ้า เพราะผู้ปฏิบัติมิได้กำหนดท้องพองยุบอย่างเดียว บางคนนั่งทำก็ไม่ได้ ต้องนอนทำจึงได้ เพราะฉะนั้นอยากถามพระคุณเจ้าว่าขณะที่กำหนดท้องพองยุบอยู่นั้น เมื่อตาไปเห็นสี ไปเห็นของเข้า อริยสัจ ๔ ทางตาจะมีอีกไหมพระคุณเจ้า ?

ป. มีอีกเหมือนกันนั่นแหละข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. มีอีกเหมือนกันหรือ ถ้ามีได้อีกขอให้อธิบายมาดู ?

ป. คือในขณะที่สีมาปรากฏแก่ตา กำหนดว่าเห็นหนอ ๆ อาการเห็นปรากฏขึ้นเรียกว่าชาติ อาการเห็นดับหายไปเรียกว่าชรามรณะ ชรามรณะของอาการเห็นเป็นทุกขสัจ ชาติที่เป็นเหตุให้เกิดชรามรณะเป็นสมุทัยสัจ อาการเห็นที่เป็นทุกขสัจสมุทัยสัจ ไม่อาจดำรงอยู่ได้เป็นตัวนิโรธสัจ ปัญญาที่ตามรู้ทันนั้นก็เป็นตัวมรรคสัจชาติของอาการเห็นเกิดขึ้นเป็นทุกขสัจ เหตุที่ให้เกิดการเห็นนั้นเป็นสมุทัยสัจ ชาติของอาการเห็นที่เป็นทุกขสมุทัยดับไปนั้นเป็นนิโรธสัจ ปัญญาที่ตามรู้ทันนั้นก็เป็นตัวมรรคสัจ ฉะนั้นกำหนดเห็นหนอก็เป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยนัยนี้นะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. อ๋อเป็นอันได้ความว่า กำหนดเห็นหนอ อริยสัจก็เกิดทางตาใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. ขอให้อธิบายดูซิว่า ตรงไหนเป็นตัวชาติ ?

ป. ในขณะที่เห็นปรากฏขึ้นเรียกว่าชาติ นี้เป็นทุกขสัจ

ส. พระคุณเจ้ามองดูธรรมาสน์นี้เห็นไหม ?

ป. เห็นครับ

ส. เห็นแล้ว เอาตรงไหนเป็นทุกขสัจ ?

ป. การเกิดขึ้นของอาการเห็นนั้นแหละเป็นทุกขสัจ

ส. เอาตรงไหนเป็นสมุทัย ?

ป. ภพเป็นสมุทัยให้เกิดการเห็นปรากฏขึ้นนี้แหละเป็นตัวสมุทัยสัจ

ส. เอาตรงไหนเป็นนิโรธ ?

ป. ชาติแลภพนี้เป็นทุกขสมุทัย อาการของการเห็นดับไปนั้น เป็นตัวนิโรธสัจละครับ

ส. เอาตรงไหนเป็นมรรค ?

ป. อาการรู้ทันในขณะที่เห็นปรากฏขึ้นนั้นแหละครับเป็นตัวมรรค

ส. พระคุณเจ้ามองดูใกล้ธรรมาสน์นั้นเห็นอะไรไหม ?

ป. ที่กระผมมองไปนี้เห็นพระคุณท่านละครับ

ส. มองใกล้กว่านั้นเห็นอะไร ?

ป. เห็นอะไรเยอะแยะแหละครับ และยังมีวัตถุสิ่งของอีกเยอะแยะ

ส. เอาละเป็นอันว่าพระคุณเจ้ามองเห็นอะไรเยอะแยะใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. ผมจะเอาอย่างเดียวเท่านั้น ?

ป. จะเอาอย่างเดียวก็คือสีได้แก่รูปนาม เฉพาะสีอย่างเดียวเท่านั้นละครับ

ส. เครื่องกัณฑ์ตั้งไว้ใกล้ ๆ ธรรมาสน์นั้น เห็นไหม ?

ป. เห็นครับ

ส. เครื่องกัณฑ์ที่อยู่ใกล้ธรรมาสน์นั้น เรียกว่าอะไรละครับ ?

ป. อารมณ์ที่ปรากฏอยู่ใกล้นั้น เรียกว่าสีนั้นเองละครับ

ส. สีคืออริยสัจใช่ไหม ?

ป. สีที่ปรากฏนี้แหละคืออริยสัจละครับ

ส. ลองอธิบายซิว่าตรงไหนเป็นทุกข์ ตรงไหนเป็นสมุทัย ตรงไหนเป็นนิโรธ และตรงไหนเป็นมรรค ?

ป. อาการเห็นเป็นทุกขสัจ เหตุให้เกิดการเห็นนั้นเป็นสมุทัยสัจ ทุกขสมุทัยของอาการเห็นดับไป คือนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้กับอาการเห็นนั้นเป็นตัวมรรคสัจ โดยตรงทีเดียวนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ยังมีสงสัยอีกพระคุณเจ้า เท่าที่พระคุณเจ้าอธิบายมานี้ดูง่ายเหลือเกิน อริยสัจนี้มองไปทางไหนก็เห็นเยอะแยะ เพราะเราเห็นฝูงชน เห็นผลหมากรากไม้ เห็นสีสรรววรรณะ เห็นอะไรต่ออะไรก็เกิดเป็นอริยสัจ ๔ หมดเลย พองยุบครั้งหนึ่งเป็นอริยสัจ ๔ ด้วยหรือเปล่าพระคุณเจ้า ?

ป. เป็นได้อีกละครับ

ส. ทำไมจึงง่ายดายอย่างนี้เล่า ก็ผู้ที่ได้เห็นแล้ว แต่ไม่กำหนดจะเป็นอริยสัจได้หรือไม่ ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ เมื่อเห็นแล้วไม่กำหนด อริยสัจไม่เกิดแก่ผู้นั้นละครับ

ส. ถ้าอย่างนั้นผมคิดว่าผู้ที่นับเงินคือนายธนาคารทำงานที่ธนาคารนับเงินวันละมาก ๆ ในขณะที่นับเงินก็มีใจกำหนดอยู่ว่า หนึ่งบาท สองบาท ร้อยบาท พันบาท หมื่นบาท แสนบาท นับไปหมดไปอยู่อย่างนี้จะนับว่าเป็นอริยสัจได้หรือไม่พระคุณเจ้า ?

ป. อ๋อ ขณะที่ทำงานนั้นเรียกว่าอริยสัจ ไม่ปรากฏแก่ผู้นั้น จะปรากฏแต่สมมติบัญญัติทั้งนั้นละครับ

ส. อ๋อ ไม่เป็นอริยสัจหรือ ถ้าอย่างนั้นก็ยิ่งสงสัย เพราะว่าญาติโยมที่มาฟังเทศน์ทุกคน ก็เห็นอะไรต่ออะไรทั้งหมด เข้าใจว่าจะเป็นอริยสัจไปหมด สงสัยอย่างนี้แหละท่านปรวาทยาจารย์

ป. ถ้าเห็นอย่างนี้ก็มิได้เห็นอริยสัจ เห็นแต่สมมติบัญญัติไปหมดเหมือนกันละครับ

ส. อย่างนี้ก็ชื่อว่าเห็นเหมือนกัน แต่ว่าเห็นสมมติบัญญัติ สงสัยในคำว่าสมมติบัญญัติอีกแล้ว อะไรเป็นสมมติบัญญัติเล่าพระปรวาทยาจารย์ ?

ป. สำหรับบัญญัตินั้นได้แก่วัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่บุคคลพากันร้องเรียกกันมาแต่โบราณกาล จนกลายเป็นชื่ออย่างนั้นไปจำกันได้เสียจนชิน อย่างนี้แหละครับ

ส. คนเดี๋ยวนี้เป็นสมมติไหม ?

ป. เป็นครับ

ส. เงินเป็นสมมติไหม ?

ป. ใช่อีกละครับ

ส. ถ้าเราเห็นของสมมติอย่างนี้ ชื่อว่ายังไม่เห็นอริยสัจใช่ไหม ?

ป. การเห็นสมมติเช่นนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่ายังไม่เห็นอริยสัจละครับ เพราะการที่บุคคลจะเห็นอริยสัจได้ก็ต้องเจริญวิปัสสนา จึงอาจสามารถจะมองเห็นอริยสัจได้ละครับ

ส. ข้อนี้เข้าใจแล้ว แต่ยังสงสัยต่อไปอีกคือ ผู้ที่กำลังฟังเทศน์อยู่เดี๋ยวนี้ จำเป็นจะต้องได้ยินเสียงพระเทศน์ใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ใช่ครับ

ส. ขณะที่ได้ยินเสียงพระเทศน์นี้ อริยสัจ ๔ เกิดได้หรือไม่ ?

ป. เวลาฟังเทศน์นี้ก็ตามแต่ผู้ที่ได้ยิน คือเมื่อได้ยินเสียงเทศน์แล้ว เมื่อกำหนดว่าได้ยินหนอ ๆ ดังนี้ อริยสัจก็เกิดแก่ผู้นั้นละครับ แต่ผู้นั้นได้ยินแล้วไม่กำหนด อริยสัจก็ไม่เกิดได้เลยละครับ

ส. เป็นอันได้ความว่าถ้าไม่กำหนดก็ไม่เกิด แต่ขณะที่ได้ยินเสียงอะไรต่าง ๆ เช่นเสียงวิทยุก็ดี เสียงรถก็ดี เสียงเครื่องบินก็ดี เสียงสุนัขกัดกันก็ดี เสียงคนพูดกันก็ดี เมื่อได้ยินแล้ว ผู้นั้นลงมือกำหนดว่า "ได้ยินหนอ ๆ" ตั้งใจกำหนดอย่างนี้ อริยสัจ ๔ เกิดหรือยัง ?

ป. อริยสัจ ๔ เกิดแล้ว

ส. อ้อ ถ้าเราเห็นสมมติบัญญัติ ชื่อว่ายังไม่เห็นอริยสัจใช่ไหม ?

ป. การเห็นสมมติอย่างนี้ พระองค์เรียกว่ายังไม่เห็นอริยสัจละครับ การที่บุคคลจะเห็นอริยสัจได้ก็ต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐานก่อน จึงอาจสามารถเห็นอริยสัจได้ละครับ

ส. เป็นอันว่าเข้าใจดีแล้ว แต่ยังสงสัยต่อไปอีกคือผู้ที่มานั่งฟังเทศน์อยู่เดี๋ยวนี้ จำเป็นต้องได้ยินเสียงพระเทศน์ใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ใช่ครับ

ส. เอาตรงไหนเป็นทุกข์ เอาตรงไหนเป็นสมุทัย เอาตรงไหนเป็นนิโรธ เอาตรงไหนเป็นมรรค ?

ป. ในขณะที่กำลังได้ยินเสียงนั้น เป็นตัวทุกขสัจเหตุที่ให้เกิดอยากได้ยินนั้น เป็นตัวสมุทัยสัจ ทุกขสมุทัย ของการได้ยินดับไปเป็นตัวนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นตัวมรรคสัจ อย่างนี้เป็นต้นนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ทางจมูกเล่าพระคุณเจ้า ผู้ที่มาปฏิบัติ จมูกต้องได้กลิ่นใช่ไหม ?

ป. ใช่ครับ

ส. เมื่อลงมือกำหนดว่า "กลิ่นหนอ ๆ" ดังนี้อริยสัจเกิดหรือยัง ?

ป. เกิดแล้ว

ส. เอาตรงไหนเป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ?

ป. ในขณะที่กำลังได้กลิ่นนั้นเป็นทุกขสัจ เหตุที่ให้เกิดกลิ่นนั้นเป็นตัวสมุทัยสัจ ทุกขสมุทัยของกลิ่นนั้นดับไปเป็นตัวนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นตัวมรรคสัจ ครบอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ประการทีเดียวนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ญาติโยมเอายาหอมมาถวายเมื่อกี้นี้ พระคุณเจ้าดื่มลงไปแล้ว รสกระทบลิ้นแล้ว พระคุณเจ้ากำหนดว่ารสหนอ ๆ ดังนี้ อริยสัจ ๔ จะเกิดได้หรือไม่ ?

ป. ได้ครับ

ส. เอาตรงไหนเป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ?

ป. รสที่ปรากฏนั้นแหละครับเป็นตัวทุกขสัจ เหตุให้เกิดรสนั้นเป็นตัวสมุทัย ทุกขสมุทัยของรสนั้นดับไปเป็นตัวนิโรธ ปัญญาตามรู้ทันเป็นตัวมรรคสัจ ครบทั้ง ๔ ทีเดียวนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ขณะที่พระคุณเจ้านั่งอยู่บนธรรมาสน์นี้ พระคุณเจ้ารู้สึกสัมผัสอะไรหรือไม่ เย็น ร้อน อ่อน แข็งมีไหม ?

ป. รู้สึกครับ

ส. เมื่อรู้แล้ว พระคุณเจ้ากำหนดว่ารู้หนอ ๆ อริยสัจ ๔ เกิดได้หรือไม่ ?

ป. เกิดได้

ส. เมื่อเกิดได้ เอาตรงไหนเป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ?

ป. อาการถูกนั้นเป็นทุกขสัจ เหตุให้เกิดการถูกนั้นเป็นสมุทัยสัจ ทุกขสมุทัยของอาการที่ถูกนั้นดับไปเป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันอาการที่ถูกนั้นเป็นมรรคสัจ

ส. เวลาลงมือปฏิบัติ เมื่อใจคิดก็กำหนดว่า "คิดหนอ ๆ" ดังนี้จะชื่อว่าอริยสัจ ๔ เกิดขึ้นแล้วหรือยัง ?

ป. เกิดขึ้นแล้ว

ส. เมื่อเกิดขึ้นแล้วเอาตรงไหนเป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ?

ป. อาการคิดเป็นทุกขสัจ เหตุให้เกิดอาการคิดเป็นสมุทัยสัจ ทุกขสมุทัยของอาการคิดนั้นดับไปเป็นนิโรธสัจปัญญาตามรู้ทันเป็นนิโรธสัจ อย่างนี้แหละพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ปรวาทาจริย ข้าแต่พระปรวาทยาจารย์ เท่าที่ผมได้ซักไซร้ไล่เลียงท่านมาในเรื่องอริยสัจ ๔ ว่าเกิดทางตาก็ได้ เกิดทางหูก็ได้ เกิดทางจมูกก็ได้ เกิดทางลิ้นก็ได้ เกิดทางกายก็ได้ เกิดทางใจก็ได้ พระคุณเจ้าก็ได้อธิบายขยายความไปจนแจ่มแจ้ง พอที่จะทำความเข้าใจได้แล้ว แต่ยังสงสัยต่อไปว่า เราเดินจงกรมครั้งหนึ่ง ๆ ว่า "ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ" ดังนี้อริยสัจ ๔ เกิดได้หรือไม่พระคุณเจ้า ?

ป. ในขณะที่ก้าวไปครั้งหนึ่งว่า "ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ" นั้น อริยสัจ ๔ เกิดได้แล้วคือ อาการที่เท้ากำลังก้าวไปนั้น เป็นตัวทุกขสัจ เหตุให้เกิดเท้าก้าวไปเป็นตัวสมุทัยสัจ ทุกขสมุทัยของอาการก้าวนั้นดับไปเป็นตัวนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันอาการก้าวนั้นเป็นตัวมรรคสัจครบทั้ง ๔ ประการทีเดียวนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. เป็นอันได้ความว่าอริยสัจ ๔ นั้น ถ้าเราลงมือกำหนดแล้วสามารถเกิดขึ้นได้ทุก ๆ อิริยาบถใช่ไหม ?

ป. ได้ทุกอิริยาบถ เช่นยืน เดิน นั่ง นอนเป็นต้น แม้แต่อิริยาบถย่อยก็เช่นเดียวกันนะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ข้อนี้เข้าใจแล้ว แต่ยังสงสัยต่อไปอีกคือว่าตามหลักที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎกปฏิสัมภิทามรรคเล่มที่ ๓๑ ว่า ผู้ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานกำหนดพองหนอ ยุบหนอ กำหนดรูปกำหนดนาม กำหนดสติปัฏฐาน ๔ อย่างนี้ จะต้องมีความเกี่ยวข้องถึงเรื่องปฏิจจสมุปบาทด้วยใช่ไหมพระคุณเจ้า ?

ป. ภนฺเต องค์สมเด็จพระโลกเชษฐ์ ได้แสดงหลักการปฏิบัติเข้าไว้ในพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคทีเดียวนะพระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. ขอให้พระคุณเจ้าลองอธิบายมาดูซิว่า กำหนดพองหนอ ยุบหนอก็ดี กำหนดขวาย่าง ซ้ายย่างก็ดี ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่นก็ดี เป็นปฏิจจสมุปบาทได้อย่างไรพระคุณเจ้า ?

ป. ภนฺเต ปรวาทาจาริย ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในขณะที่บุคคลเจริญวิปัสสนากรรมฐาน กำหนดว่าพองหนอ อาการพองเกิดขึ้นเรียกว่าชาติ อาการดับไปเรียกชรามรณะ ทีนี้พระองค์แสดงถึงความสัมพันธ์กับปฏิจจสมุปบาทโดยนัยนี้คือ อาการพองที่ดับไปคือชรามรณะเป็นทุกขสัจ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดขึ้นเป็นสมุทัยสัจ ชรามรณะไม่อาจสามารถจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญากำหนดรู้ทันเป็นมรรคสัจ ชาติคือการเกิดขึ้นของอาการพองเป็นทุกขสัจ ภวปัจจัยเป็นเหตุให้เกิดชาติเป็นสมุทัยสัจ อาการพองมิอาจสามารถจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ ภวะคือภพเป็นทุกขสัจ อุปาทานเป็นเหตุให้เกิดเป็นสมุทัยสัจ ภพไม่อาจจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ อุปาทานตัวยึดมั่นเป็นทุกขสัจ ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทานเป็นสมุทัยสัจ อุปาทานไม่อาจจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญา

ตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ ตัณหาคือความทยานอยากเกิดขึ้นในขณะที่พองนั้นเป็นทุกขสัจเวทนาอันเป็นปัจจัยให้เกิดตัวตัณหานั้นเป็นสมุทัยสัจ ตัณหาไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ ก็เวทนาความเสวยอารมณ์ในขณะที่กำหนดพองนั้นเป็นทุกขสัจ ผัสสะเป็นเหตุให้เกิดเวทนาเป็นสมุทัยสัจ เวทนานั้นไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ ผัสสะอันเกิดอาการกระทบนั้นเป็นทุกขสัจ อายตนะอันเป็นเหตุให้เกิดผัสสะนั้นเป็นสมุทัยสัจ ผัสสะไม่อาจจะตั้งอยู่เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ อายตนะอันเป็นบ่อเกิดของอาการพองนั้น เป็น ทุกขสัจ นามรูปอันเป็นเหตุให้เกิดอายตนะนั้น เป็น สมุทัยสัจ อายตนะนั้นไม่อาจจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ นามรูปที่กำลังปรากฏขึ้นในขณะที่พองเป็นทุกขสัจ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป เป็นทุกขสัจ นามรูปไม่อาจจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ วิญญาณปรากฏขึ้นในขณะที่พองนั้นเป็นทุกขสัจ สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณเป็นสมุทัยสัจ วิญญาณไม่อาจจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันเป็นมรรคสัจ สังขารการปรุงแต่งในขณะที่กำลังพองนั้นเป็นทุกขสัจ อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารเป็นสมุทัยสัจ สังขารไม่อาจสามารถจะตั้งอยู่ได้เป็นนิโรธสัจ ปัญญาตามรู้ทันก็เป็นมรรคสัจ แต่อวิชชาคือความไม่รู้ปรากฏขึ้นในขณะที่พองนั้นเป็นทุกขสัจ อาสวะอันเป็นเหตุให้เกิดอวิชชาเป็นสมุทัยสัจ อวิชชาไม่อาจสามารถจะตั้งอยู่ได้นั้นเป็นนิโรธสัจ ปัญญาที่รู้ทันในขณะที่พองนั้นเป็นมรรคสัจ เพราะฉะนั้นไซร้พระคุณเจ้าผู้เจริญในขณะที่พองหนอ มีอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดภพ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดชรามรณะ ผู้ใดมากำหนดพองหนอก็ชื่อว่าทำลายอวิชชาปัจจัย ทำลายสังขารปัจจัย ทำลายวิญญาณปัจจัย ทำลายนามรูปปัจจัย ทำลายสฬายตนปัจจัย ทำลายผัสสปัจจัย ทำลายเวทนาปัจจัย ทำ

ลายตัณหาปัจจัย ทำลายอุปาทานปัจจัย ทำลายภพปัจจัย ทำลายชาติปัจจัย ทำลายชราปัจจัย ทำลายมรณปัจจัยให้หมดสิ้นไปด้วยอำนาจกำหนดพองหนอ แม้แต่กำหนดว่ายุบหนอ ได้ยินหนอ ถูกต้องหนอ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ เหล่านี้เป็นอาทิก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. สุนฺทรํ โข ภนฺเต ปรวาทาจริย ข้าแต่ท่านปรวาทยาจารย์ผู้เจริญ ที่พระคุณเจ้าชี้แจงแสดงไปในเรื่องกำหนดพองยุบครั้งหนึ่ง สามารถทำให้เกิดปฏิจจสมุปบาท คือ อาการหมุนเวียนแห่งสังสารวัฏฏ์ ตลอดจนถึง ๑๒ อย่าง มีชาติชรามรณะเป็นต้นไปจนถึงอวิชชาเป็นที่สุด ดังพระคุณเจ้าอธิบายมาแล้วนั้น เป็นอันว่าหมดความข้องใจสงสัย ถูกตามพระบาลีในปฏิสัมภิทามรรค เล่มที่ ๓๑ ซึ่งพระคุณเจ้าได้หยิบยกเอามาเป็นภาคภาษาไทยล้วน ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายแก่ผู้สดับนับว่าเป็นมหากุศลอันสำคัญยิ่ง แต่ยังสงสัยอยู่อีกจึงขอถามพระคุณเจ้าว่า ขณะที่เรากำหนดพองหนอครั้งหนึ่งนี้ ผู้ที่ต้องการจะกำหนดวิปัสสนาภูมิทั้ง ๖ คือ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท จะทำอย่างไร? เรากำหนดพองครั้งหนึ่ง จะชื่อว่ากำหนดขันธ์ ๕ ได้หรือไม่?

ป. ภนฺเต ปรวาทาจาริย ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในขณะที่กำหนดพองครั้งหนึ่งนี้แหละ ชื่อว่ากำหนดขันธ์ ๕ ทีเดียว คือ ในขณะที่กำหนดพองเป็นตัวรูปขันธ์ จิตที่สั่งให้ท้องพองเป็นวิญญาณขันธ์ ในขณะนั้นมีเวทนา คือ ความสบายบ้างไม่สบายบ้าง เฉย ๆ บ้าง เป็นเวทนาขันธ์ แล้วจำอาการพองนั้นได้เป็นสัญญาขันธ์ การชอบใจไม่ชอบใจก็เป็นสังขารขันธ์ ฉะนั้น ในขณะที่กำหนดพองก็เป็นขันธ์ ๕ รูปขันธ์ก็คงเป็นรูปธรรม เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นนามธรรม ผู้กำหนดพองหนอครั้งหนึ่งก็เป็นรูปเป็นนาม ผู้ที่กำหนดพองหนอก็ได้อายตนะ คืออาการพองเป็นอายตนะ จิตที่สั่งให้พองเป็นมนายตนะ พองหนอเป็นธรรมธาตุ จิตที่สั่งให้พองเป็นมโนวิญญาณขันธ์ ในขณะที่กำหนดพองหนอก็เป็นอินทรีย์ได้อันเดียว คืออาการที่พองกับจิตที่สั่งให้พองเป็นมนินทรีย์ ในขณะที่กำหนดพองหนอก็เป็น

ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ในขณะที่กำหนดพองหนอก็เป็นปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ประการ โดยนัยนี้นะข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

ส. สุนทรํ โข ชอบแล้ว เป็นอันได้ความว่า กำหนดพองครั้งหนึ่ง ถูกขันธ์ ๕ ด้วย ถูกอายตนะ ๑๒ ด้วย ถูกอินทรีย์ ๒๒ ด้วย ถูกธาตุ ๑๘ ด้วย ถูกอริยสัจ ๔ ด้วย ถูกปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ด้วย เป็นอันว่ากำหนดพองนี้แหละถูกโพธิปักขิยธรรมครบทั้ง ๓๗ ประการ กำหนดพองครั้งหนึ่งได้ธรรมะมากมายก่ายกอง บัดนี้พวกเราได้ซักไซร้ไต่ถามซึ่งกันและกัน ปรารภการทำบุญมหาชาติ ตั้งปัญหาถามเป็นข้อ ๆ ไป เริ่มตั้งแต่ข้อต้นว่า เมื่อเทศน์มหาชาติจบแล้ว เหตุไฉนจึงต้องเทศน์อริยสัจ ๔ ต่อ ข้อนี้ก็ได้วิสัชนาไปแล้ว ปัญหากรรมข้อที่ ๒ ได้ถามและอธิบายถึงคำว่าอริยสัจแยกออกเป็นกี่ศัพท์ และหมายความว่าอย่างไรเป็นต้น ปัญหากรรมข้อที่ ๓ ก็ได้ถามและอธิบายถึงอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หมายความว่าอย่างไรเป็นต้น ปัญหากรรมข้อที่ ๕ ได้ถามและอธิบายถึงคำว่าทุกข์นั้นโดยองค์ธรรมได้แก่อะไรเป็นต้น ต่างก็ได้ปุจฉาวิสัชนาจบลงไปแล้ว ปัญหากรรมข้อที่ ๖ ได้ถามและอธิบายถึงว่า อริยสัจ ๔ เกิดขึ้นในขณะที่ท้องกำลังพองกำยังยุบได้อย่างไร เกิดขึ้นในขณะตาเห็นรูป หูได้ยิน จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายถูกเย็นร้อนอ่อนแข็งได้อย่างไร เกิดขันธ์ได้อย่างไร จนถึงเดินจงกรมขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ และปัญหากรรมข้อที่ ๗ ว่า กำหนดพองครั้งหนึ่งยุบครั้งหนึ่งถูกวิปัสสนาภูมิทั้ง ๖ ด้วยหรือไม่ ก็ได้วิสัชนาไปแล้ว ต่อนี้ไปยังสงสัยในลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน และปทัฏฐาน และสงสัยในอรรถของทุกข สมุทัย นิโรธ มรรค ขอพระคุณเจ้าปรวาทยาจารย์ได้อธิบายขยายความต่อไปด้วย?

ป. ข้าแต่พระคุณผู้เจริญ ในขณะที่ทุกขสัจปรากฏ มีสภาวะดังนี้:– นัยที่ ๑ พาธนลกฺขณํ ทุกฺขสจฺจํ ทุกขสัจมีสภาวะเบียดเบียนเป็นลักษณะ เช่น รูปกระทบตา เสียงกระทบหู เป็นต้น นัยที่ ๒ สนฺตาปนรสํ ทุกขสัจมีหน้าที่ให้เร่าร้อนเป็นรส ด้วยอำนาจราคะ โทสะ โมหะ มาเผาผลาญ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย

ใจ ให้สรรพสัตว์วกวนเวียนในภพทั้ง ๓๑ ภูมิ นัยที่ ๓ ปวตฺติปจฺจุปฏฺฐานํ ทุกขสัจมีรูปนามกำลังเป็นไปในวัฏฏสงสารเป็นผลปรากฏ เรียกว่าปัจจุปัฏฐาน เช่นในขณะเห็นได้ยิน ดมกลิ่น ลิ้มรส ล้วนเป็นรูปนามทั้งสิ้น และนัยที่ ๔ สมุทยปฏฺฐานํ ทุกขสัจมีสมุทัยเป็นปทัฏฐานให้เกิด สมกับธรรมภาษิตว่า "ตณฺหา ชนํ ชเนติ" ตัณหาย่อมยังชนให้เกิด ดังนี้

ส. สำหรับลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน ปทัฏฐานของสมุทัยสัจ เป็นอย่างไร ?

ป. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ในขณะสมุทัยสัจปรากฏนั้น มีสภาวะ ดังนี้:– นัยที่ ๑ ปภวลกฺขณํ สมุทัยสัจมีสภาวะเป็นแดนเกิดของทุกข์เป็นลักษณะ นัยที่ ๒ อุปจฺเฉทกรณรสํ สมุทัยสัจมีกิจหน้าที่กระทำทุกข์ไม่ให้ขาดสาย ให้ปรากฏอยู่ในวัฏฏสงสารเป็นรส นัยที่ ๓ ปลิโพธปจฺจุปฏฺฐานํ สมุทัยสัจมีการเกาะเกี่ยวทุกข์เข้าไว้ในวัฏฏสงสารเป็นผลปรากฏ และนัยที่ ๔ เวทนาปทฏฺฐานํ วา โมหปทฏฺฐานํ สมุทัยสัจมีเวทนาหรือโมหะเป็นปทัฏฐานให้เกิดขึ้น

ส. นิโรธสัจ มีลักษณะรส ปัจจุปัฏฐาน และปทัฏฐานเป็นอย่างไรบ้างพระคุณเจ้า ?

ป. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

นัยที่ ๑. สนฺติลกฺขณํ นิโรธสจฺจํ นิโรธสัจมีความสงบจากรูปนามเป็นลักษณะ

นัยที่ ๒. อจฺจุติรสํ นิโรธสัจมีการไม่จุติเป็นรส

นัยที่ ๓ อนิมิตฺตปจฺจุปฏฺฐานํ นิโรธสัจนั้นคืออมตมหานฤพาน ไม่มีอะไรเป็นนิมิตเป็นเครื่องหมาย ไม่ใช่พระอาทิตย์ ไม่ใช่พระจันทร์ ฯลฯ

ส. สรรคสัจ มีลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐานปทัฏฐานเป็นอย่างไรเล่าพระปรวาทยาจารย์ ?

ป. ภนฺเต ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ

นัยที่ ๑ นิยฺยานลกฺขณํ มคฺคสจฺจํ มรรคสัจนั้น ยังสรรพสัตว์ให้ออกจากวัฏฏสงสาร เป็นลักษณะ

นัยที่ ๒. กิเลสปฺปหานกรณรสํ มรรคสัจมีหน้าที่ประหาณสรรพกิเลสให้เป็นสมุทเฉทเป็นรส

นัยที่ ๓. วุฏฺฐานปจฺจุปฏฺฐานํ มรรคสัจนั้นจะยังสรรพสัตว์ให้ออกไปจากภพน้อยใหญ่เป็นปัจจุปัฏฐาน

นัยที่ ๔ ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปทฏฺฐานํ มรรคสัจมีปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิเป็นปทัฏฐานให้เกิดขึ้น

ส. ที่เราทั้งสองได้แสดงพระธรรมเทศนามา ในเรื่องอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นี้ ก็เห็นจะสมควรแก่กาลเวลาแล้วดังนั้น ต่อแต่นี้ไปจะได้สรุปต้นเค้าสำเนาความสืบไป อริยสัจจธรรมคือคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นธรรมที่สุขุมคัมภีรภาพมาก บุคคลที่จะรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ได้นั้น ต้องอาศัยความที่ตนเป็นผู้ที่ตั้งอกตั้งใจจริงประพฤติปฏิบัติจริง แต่การที่เราทำบุญทำทานต่าง ๆ เช่นทำบุญมหาชาติก็ดี ถวายจตุปัจจัยไทยธรรมก็ดี อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งเป็นบุรพประโยคเบื้องต้น ที่จะยังผลให้เราได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนกัน ผู้ที่จะได้เห็นอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ในชาตินี้ก็เพราะชาติปางก่อนโน้น ตนได้ทำบุญทำทานอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วตั้งใจปรารถนาว่า "อิทํ เม ทานํ อาสวกฺขยาวหํ โหตุ" ด้วยเดชะผลทานแห่งข้าพเจ้านี้ ขอจงเป็นปัจจัยให้ข้าพเจ้าได้ดวงตาเห็นธรรม ให้สิ้นอาสวะกิเลส "อิทํ เม ทานํ นิพฺพานสฺส ปจฺจโหตุ" ด้วยอำนาจผลทานของข้าพเจ้านี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้ถึงมรรค ผล นิพพานพ้นชาติกันดาร ชรากันดาร มรณกันดารเป็นต้น การที่เราได้ทำบุญทำทาน ตั้งปณิธานความปรารถนาไว้ในใจอย่างนี้ในชาติก่อนโน้น ชื่อว่าเรามีปัญญา คือได้เหตุ ๓ หรือไตรเหตุ หรือติเหตุกะก็เรียก

ผู้ใดทำบุญทำทานในชาติก่อนโน้นด้วยการตั้งใจอย่างนี้ เมื่อมาถึงชาตินี้ได้มีโอกาสทำวิปัสสนากรรมฐาน ด้วยเดชะกุศลผลทานอันนั้นตามสอง ถ้าผู้นั้นเจริญสมถกรรมฐานก็ย่อมจะได้ฌาน ถ้าผู้นั้นได้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็ย่อมจะได้บรรลุมรรคผลนิพพานแน่นอน ดังนั้นการทำบุญทำทานที่ท่านทายกทายิกาได้ทำอยู่นี้ สมเด็จพระทศพลตรัสว่า เป็นบันไดเบื้องต้นที่จะส่งผลให้ได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป และเป็นม้าตัวประเสริฐสำหรับขับขี่ในทางไกลกันดาร ดังพุทธบรรหารว่า "อิทํ ทานํ นาม" อันชื่อว่าทานนี้ "กณฺฑิตฺถวรํ" เป็นม้าตัวประเสริฐสำหรับขับขี่ในทางไกลกันดาร "อิทํ ทานผลํ นาม" ชื่อว่าผลของทานนี้ "สุขานํ นิทานํ" เป็นเหตุเป็นแดนเกิดแห่งความสุขทั้งหลาย "สมฺปตฺตีนํ มูลํ" เป็นรากเหง้าเค้ามูลที่จะทำให้เกิดสมบัติทั้งหลาย คือมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ "โภคานํ ปติฏฺฐา" ผลทานที่ท่านทั้งหลายบำเพ็ญนี้ เป็นปัจจัยที่จะให้เกิดโภคทรัพย์สมบัติอื่น ๆ อีก "วิสมคตสฺส ตาณํ เลนํ คติ ปรายนํ" ผลทานที่เราท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญไว้นี้ จะได้เป็นเครื่องป้องกัน เป็นเครื่องนำไปแห่งบุคคลผู้ยังตกอยู่ในห้วงมหรรณภพสงสาร ซึ่งจะต้องลำบากตรากตรำในหนทางอันไม่ราบเรียบคือวัฏฏสงสาร "อิธ โลกปรโลเกสุ ทานสทิโส อวสฺสโย ปติฏฺฐา อารมฺมณํ ตาณํ เลนํ คติ ปรายนํ" ที่พึ่งพาอาศัยที่ยึดหน่วงอันรื่นรมย์ ที่ต่อต้านป้องกัน ที่เร้น ที่ดำเนิน ที่ไป เช่นกับด้วยทานย่อมไม่มีในโลกนี้และโลกหน้า ฉะนั้นการที่ท่านทั้งหลายได้พากันมาบำเพ็ญทานการกุศล อันเป็นผลขั้นต้นก็ชื่อว่า ได้พากันสร้างที่พึ่งอันเกษม สามารถบันดาลอำนวยอวยประโยชน์โสตถิผลให้แก่ตนเองทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า ดังภาษิตที่กล่าวมานี้

ประการที่ ๒ การที่เราท่านทั้งหลายได้พากันมาบำเพ็ญทานรักษาศีล มาฟังพระสัทธรรมเทศนา เป็นการแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มพูนปัญญาบารมีให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ข้อนี้จักเป็นเหตุให้เราได้รับความเฉลียวฉลาดมีปัญญาสามารถที่จะให้เราได้ปฏิบัติธรรมะ ในโอกาสต่อไปด้วย

ประการสุดท้าย ถ้าเรามีโอกาสก็จะได้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ได้ดวงตาเห็นธรรม รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ชื่อว่าเราอุดมสมบูรณ์ไปด้วยคุณธรรม ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา โบราณท่านจึงกล่าวว่า อยากรวยให้พากันทำทาน อยากสวยให้พากันรักษาศีล อยากดีมีปัญญาให้พากันเจริญภาวนา คือเจริญสมถะ และวิปัสสนากรรมฐาน แล้วก็จะได้เป็นผู้รวย ผู้สวย ผู้ดี เพราะทานบารมีศีลบารมีปัญญาบารมี ดังที่กล่าวมานั้น อันการแสดงอริยสัจธรรมทั้ง ๔ นี้ก็เป็นแต่เพียงปริยัติเท่านั้น ไม่สามารถจะบั่นทอนตัดรอนกิเลสให้ขาดจากขันธสันดานได้ ส่วนการที่จะให้เรารู้แจ้งเห็นจริงได้นั้น ต้องมีศรัทธาจริงและต้องลงมือประพฤติปฏิบัติจริงๆ ดังท่านทั้งหลายได้พากันมาประพฤติปฏิบัติไปแล้วนั้น ส่วนผู้ที่กำลังสนใจอยู่ก็จะเป็นลู่ทางอันดีเป็นอุบายวิธีเบื้องต้นที่จะนำตนให้เข้าถึงมรรค ผล นิพพาน นำตนให้รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การที่เราจะเข้าใจเข้าถึงธรรม คือรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ได้นั้น ในขั้นต้นเราจะต้องพยายามกำหนดรู้รูปนามให้ทันปัจจุบัน เมื่อทันแล้วก็จะรู้จักรูปนามและเห็นพระไตรลักษณ์ นี้แหละเป็นหนทางเบื้องต้น ที่จะนำตนให้เข้าถึง มรรค ผล นิพพาน มีปัญญาสอดเข้ามาว่า เราจะทำที่ไหนดี ? เฉลยว่าทำที่ไหนก็ได้ ไม่เลือก ไม่ขัดข้อง ทำที่บ้านก็ได้ ทำอยู่วัดก็ได้ ทำอยู่ป่าก็ได้ ทำที่ไหน ๆ ก็ได้ ทำในที่เงียบสงัดก็ได้ ที่มีเสียงก็ได้ ไม่ต้องกลัว และไม่ต้องหนีไม่ต้องสู้ไม่ต้องอยู่ ไม่ต้องไป นั้นแหละเป็นวิสัยของพระ เพราะพระท่านไม่หนี ไม่สู้ ไม่อยู่ ไม่ไป เพราะคนเราที่เกิดมาต้องมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อมีรูปมา ตาต้องเห็น เมื่อมีเสียงมาหูก็ต้องได้ยิน เมื่อมีกลิ่นมาจมูกก็ต้องได้กลิ่น เมื่อมีรสมาลิ้นก็ต้องรู้รส เมื่อมีโผฏฐัพพะมากายก็ต้องได้รับสัมผัส อันนี้เป็นหลักธรรมดามีมาประจำโลก แต่สำหรับผู้ปฏิบัตินั้น ท่านไม่สู้ คือเวลาตาเห็นรูปท่านกำหนดว่า "เห็นหนอๆ" นี้เรียกว่าไม่สู้ คือไม่สู้กิเลส เรียกว่าไม่อยู่ คือไม่ติดอยู่กับกิเลส เรียกว่าไม่ไป คือไม่ไปตาม

อำนาจวิสัยของกิเลส นี้เป็นนิสัยของนักปฏิบัติ เสียงเกิดขึ้นมาก็ต้องเอาเสียงเป็นอารมณ์ กลิ่น รส เป็นต้นก็เช่นกัน ถ้าผู้ใดเห็นรูปดีแล้วชอบใจ เห็นรูปไม่ดีแล้วไม่ชอบใจ เห็นรูปกลาง ๆ แล้วใจเฉย ๆ ไม่มีสติกำหนดรู้เรียกว่าผู้นั้นสู้ ผู้นั้นอยู่ ผู้นั้นไปตามอำนาจของความโลภ โกรธ หลง ฉะนั้นนักปฏิบัติต้องเอาชนะกิเลสได้ทุก ๆ ทวาร คือกิเลสจะมาทางประตูไหนก็ไม่ต้องกลัว มาทางตาก็กำหนดว่าเห็น มาทางหูก็กำหนดว่าได้ยิน มาทางจมูกก็กำหนดกลิ่น มาทางลิ้นก็กำหนดว่ารส มาทางกายก็กำหนดว่าถูก มาทางใจก็กำหนดว่าคิด

การปฏิบัตินั้นเราจะไปทำที่ไหนก็ได้ สมเด็จพ่อของเราตรัสสอนไว้แล้วว่า "อรญฺเญ" ในป่าก็ได้ "รุกฺขมูเล" ที่ต้นไม้ก็ได้ "สุญฺญาคาเร" ในเรือนที่ว่างเปล่าก็ได้ แม้อยู่บ้านเรือนของเราก็ทำได้ เวลาก่อนจะหลับจะนอนนั้นแหละเราสามารถทำได้ทั้งนั้น เป็นข้าราชการก็ทำได้ พ่อค้าประชาชนก็ทำได้ เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ทำได้เหมือน ๆ กันหมด ไม่เลือกกาล เลือกเวลา ไม่เลือกสถานที่

สาธโว ดูกรสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย การที่เรานอนอยู่กับทรัพย์สมบัติกับเงินทองข้าวของ กับบ้านกับเรือน กับสามีภรรยา กับลูกหลาน เป็นเวลาสิบ ๆ ปีมาแล้ว เราก็ยังอุตส่าห์อยู่ได้ ลองคิดดูให้ดี ๆ เถิดว่า เราจะพากันเอากายของเรามานอนอยู่กับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กับศีล สมาธิ ปัญญา กับการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ได้เทียวหรือ? วันหนึ่งมี ๒๔ ชั่วโมง แบ่งออกไปทำงานหาเลี้ยงชีพเลี้ยงครอบครัวบ้าง แบ่งออกไปพักผ่อนร่างกายของเราบ้าง แล้วก็ยังมีเวลาเหลืออยู่อย่างน้อยที่สุดสัก ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมง ก็ควรจะให้เป็นเวลาบำเพ็ญบุญกุศลให้แก่ตนอยู่บ้าง ให้เป็นเวลาอยู่กับศีล สมาธิ ปัญญา อยู่กับพระรัตนตรัยอันเป็นประโยชน์อันสำคัญทั้งโลกนี้และโลกหน้า เป็นที่พึ่งของปวงสัตว์อย่างดี เป็นเสบียงสำหรับเดินทางในโลกหน้า ถ้าด้วยเวลาเพียง ๓๐ นาที หรือ ๑ ชั่วโมงเท่านี้เราก็ยังเสียสละให้แก่ตัวเองไม่ได้แล้ว เราก็ชื่อว่าเกลียดตัวเรา ชื่อว่า

ไม่รักตัวเรา ชื่อว่าชังตัวของเราเองเสียแล้วกระมังโปรดคิดดูให้ดีเถิด จะถือว่าไม่มีเวลา เกี่ยงไปว่าให้ลูกได้เรียนสำเร็จก่อน ให้ลูกใหญ่โตมีครอบครัวเป็นฝั่งเป็นฝาก่อนขณะนี้กำลังยุ่งกำลังยากยังไม่ว่าง ยังไม่ได้แบ่งมรดกให้แก่ลูกเป็นต้น ข้าพเจ้าก็เกิดมานานหลายสิบปีแล้ว ยังไม่เคยได้ยินใครมาบอกเลยว่า "ทุกวันนี้ผมว่างมาก ผมสบายมาก ผมไม่ยุ่งยากอะไรเลย" ดังนี้ มีแต่พูดว่า ยุ่งยากกันทั้งนั้น ยุ่งไปถึงไหน ยุ่งจนตายไปด้วยกันนั้นแหละท่านทั้งหลาย ถ้าเราไม่วางธุระก็ไม่ว่าง อยากจะว่าง เราก็ต้องวางเสียบ้าง มีพวกทหารเรือเคยปรับทุกข์กับข้าพเจ้าบ่อย ๆ ว่า พวกกระผมไม่ว่างกำลังเรียนบ้าง กำลังทำงานบ้าง จะเอาเวลาไหนไปทำจึงจะดี ข้าพเจ้าตอบว่า "เวลาท่านคุยกัน มีไหน" เขาตอบว่า "มีขอรับ" ข้าพเจ้าบอกว่า ให้เอาเวลาคุยกันนั้นแหละมาทำกรรมฐาน เพราะว่าการทำกรรมฐานนั้น ทำได้ทุกขณะ ทุกโอกาส แม้ขณะนี้เราก็สามารถจะทำได้ มีพระบาลีบทหนึ่งว่า "วนนฺเต รมโต สิยา" เรานั่งอยู่ในท่ามกลางประชุมชนตั้งหมื่นตั้งแสน แต่ใจของเราอยู่กับกรรมฐานก็ชื่อว่านั่งอยู่ชายป่า นั่งอยู่กลางป่า ตรงกันข้าม ถึงแม้ว่าเราจะนั่งอยู่ในที่สงัด เช่นกลางป่า แต่ใจของเรายังเข้าไปบ้านอยู่ชื่อว่าเราอยู่กลางบ้าน ผู้ที่นั่งอยู่ในบ้านแต่ใจอยู่กับธรรมะอยู่กับสมถวิปัสสนากรรมฐาน ชื่อว่าอยู่กลางป่า ประชาชนผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน อยากจะให้รู้แจ้งเห็นจริงก็ต้องทำอย่างที่ว่ามานี้ คือต้องกำหนดให้ได้ปัจจุบันธรรมกำหนดตรงไหน ? กำหนดตรงท้องของเราที่พองขึ้นมา ที่ยุบลงไปก็ได้ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ก็ได้ทั้งนั้น ขอโทษเถอะ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะก็กำหนดได้ มีพระพุทธพจน์บทหนึ่งที่รับรองความข้อนี้อยู่ว่า "อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ" เราจะถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ก็ให้กำหนดว่า "ถ่ายหนอ ๆ" นั้นแหละคือกำหนดสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ก็เป็นทางเส้นหนึ่งที่จะทำให้จิตพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นปัจจัยที่จะให้รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ เมื่อเรากำหนดรูป กำหนดนามให้ทันกันดีแล้ว เราก็จะได้รู้ได้เห็น

ซึ่งรูปกับนาม แต่ว่าผู้ปฏิบัติที่จะเห็นรูปนามได้นั้น ต้องลงมือปฏิบัติจริง ๆ จนเกิดปัญญาขั้นต้นขึ้นมาจึงจะสามารถแยกรูปนามได้ เป็นอันว่าเมื่อเรารู้รูปนามแล้ว เราก็จะรู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตานั้นไม่ใช่เป็นของที่เห็นกันได้โดยง่าย ๆ ถ้าดูตามหนังสือแล้วก็จะเห็นว่า อนิจฺจํ เป็นของไม่เที่ยง ปโลกํ เป็นของผุพัง ปภงฺคุ เป็นของแตกสลาย จลํ เป็นของหวั่นไหว อทฺธุวํ เป็นของไม่ยั่งยืน วิปริณามธมฺมํ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เมื่อเราฟังแล้ว คำว่า อนิจฺจํ ดูเป็นของเห็นง่าย ๆ แต่ที่แท้ไม่ใช่เป็นของเห็นได้ง่ายเลย สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถ้าผู้ใดเห็นแล้ว ผู้นั้นประเสริฐ แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวก็ประเสริฐกว่าผู้ที่มีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี แต่มิได้เห็นพระไตรลักษณ์ จะทำอย่างไรหนอจึงจะเห็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตาได้ จะกำหนดตรงไหน? กำหนดตรงท้องพองยุบนี้แหละ เห็นตรงไหน? เห็นเวลาพองหรือเวลายุบ? เห็นตรงไหน ท่านก็จะรู้ชัดในใจของท่านเอง ในเมื่อท่านได้กำหนดตามนี้ คือเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นประจักขสิทธิ ต่อนั้นไปก็จะเห็นมรรค ผล นิพพาน อันเป็นยอดปรารถนา มีคำถามสอดเข้ามาว่าในขณะที่กำหนดพองยุบอยู่นั้น ท่านจะเห็นอย่างไรบ้าง? และการกำหนดเช่นนั้นจะเป็นอุบายให้ถึงมรรค ผล นิพพาน ได้จริงไหม? เฉลยว่าจริง เมื่อเวลาท่านกำหนดพองกำหนดยุบติดต่อกันจริง ๆ แล้ว ท่านจะได้พบปัญญาขั้นต้น ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า "นามรูปปริจเฉทญาณ" แยกรูป แยกนามออกได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง เมื่อกำหนดต่อไปอีก ท่านจะเกิดปัญญาขั้นที่ ๒ เรียกว่า "ปัจจัยปริคคหญาณ" รู้เหตุรู้ปัจจัยของรูปของนามว่า รูปนามเกิดมาจากเหตุอะไรทำไมจึงต้องยืน ทำไมจึงต้องเดิน ทำไมจึงต้องนั่งเป็นต้น ท่านจะทราบชัดขึ้นในจิตของท่านเอง เมื่อท่านกำหนดต่อไปอีกก็จะเกิดปัญญาขั้นที่ ๓ ซึ่งเรียกว่า "สัมมสนญาณ" เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ เห็นนิมิตต่าง ๆ ตอนนี้พระไตรลักษณ์ก็ปรากฏบ้างแต่ไม่ชัด เห็นอดีตบ้าง เห็นอนาคตบ้าง แต่เห็นปัจจุบันน้อย แม้เพียงปฏิบัติถึงญาณที่ ๒ เท่านั้นยังไม่ถึงญาณ

ที่ ๓-๔-๕ ก็ตามเถิด ย่อมจะเกิดผลานิสงส์มากอยู่ ถ้ารักษาๆไว้ได้ดี ตั้งใจปฏิบัติอยู่เรื่อย ๆ ไป ก็สามารถปิดประตูอบายได้ อย่างน้อย ๒-๓ ชาติ ข้อนี้มีบาลีในวิสุทธิมรรค ภาค ๓ หน้า ๒๒๙ บรรทัดที่ ๑๖-๑๗ รับรองว่า "อิมินา ปน ญาเณน สมนฺนาคโต วิปสฺสโก พุทฺธสาสเน ลทฺธสฺสาโส ลทฺธปติฏฺโฐ นิยตคติโก จุลฺลโสตาปนฺโน นาม โหติ" ความว่า ผู้ใดได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานถึงญาณที่ ๒ นี้แล้ว ผู้นั้นได้ความเบาใจในพระพุทธศาสนาได้ที่พึ่งในพุทธศาสนามีคติอันเที่ยงแท้แน่นอนที่จะไม่ต้องไปอบายภูมิ คือธรรมานุภาพนั้น ย่อมจะรักษาไว้ไม่ให้ตกไปในนรก ไม่ให้เป็นเปรตอสุรกายและไม่ให้เป็นสัตว์ดิรัจฉานใน ๒-๓ ชาติ ผู้นั้นเป็นจุลลโสดาบันบุคคล ญาณที่ ๔ เรียกว่า อุทยัพพยญาณ ผู้ที่จะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ต้องปฏิบัติถึงญาณนี้ก่อน เมื่อถึงญาณนี้เรียกว่าถึงแก่นพระพุทธศาสนาในขั้นต้นนับแต่ญาณที่ ๔ นี้ไปเรียกว่า ภาวนามยปัญญา ญาณนี้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ชัดเจนแจ่มแจ้งอย่างกลาง แต่ไม่ละเอียด ญาณที่ ๑๒ โน้นจึงจะละเอียด จึงจะชัดที่สุด เมื่อกำหนดถึงญาณนี้พระพุทธเจ้าได้รับรองไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ว่าเป็นผู้ประเสริฐมากอยู่ ดังบาลี :-

"โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยํ"

ใจความว่า

"ผู้ใดที่ได้มาเจริญวิปัสสนากรรมฐาน กำหนดท้องพองยุบเป็นต้นแล้ว เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของรูปนาม ผู้นั้นแม้จะมีชีวิตอยู่ได้เพียงวันเดียวตายเสีย ก็ยังดีกว่าบุคคลผู้ไม่ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ได้เห็นความเกิดดับของรูปนามอย่างนี้ แต่มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตั้งร้อยปี" ดังนี้

ตามพระพุทธภาษิตบทนี้ ทำให้เกิดความคิดขึ้นมาว่า "เหตุไฉนหนอสมเด็จพ่อของเราจึงทรงยกย่องสรรเสริญ หรือให้ราคาสูงเช่นนั้น เพราะเหตุว่า การ

ที่จะได้พบได้เห็นพระไตรลักษณ์เช่นนี้ ต้องลงมือประพฤติปฏิบัติจริง ๆ จึงจะเห็นได้ กำหนดต่อไปก็จะถึงญาณที่ ๕ เรียกว่า ถึงแก่นพระศาสนาขั้นที่ ๕ คือ ภังคญาณ เห็นความดับไปของรูปนาม กำหนดต่อไปอีกก็จะถึงแก่นพระศาสนาขั้นที่ ๖ เรียกว่า ภยญาณ เห็นรูปนามเป็นของน่ากลัวเมื่อกำหนดต่อไปอีกก็จะถึงแก่นพระศาสนาขั้นที่ ๗ เรียกว่า อาทีนวญาณ เห็นทุกข์โทษของรูปนาม เมื่อกำหนดต่อไปอีกก็จะถึงแก่นพระพุทธศาสนาขั้นที่ ๘ เรียกว่า นิพพิทาญาณ เกิดความเบื่อหน่าย กำหนดต่อไปอีกก็จะพบแก่นพระพุทธศาสนาขั้นที่ ๙ เรียกว่า มุญจิตุกัมยตาญาณ คืออยากออก อยากหนี อยากหลุด อยากพ้นจากวัฏฏสงสารโบราณเรียกว่าญาณม้วนเสื่อ กำหนดต่อไปอีกก็จะถึงญาณขั้นที่ ๑๐ เรียกว่า ปฏิสังขาญาณ มีกำลังใจขะมักเขม้นเข้มแข็งดี ตั้งใจจริงไม่ยอมถอยหลัง กำหนดต่อไปอีกก็จะถึงญาณขั้นที่ ๑๑ เรียกว่า สังขารุเปกขาญาณ มีใจเฉย ๆ สบายดี กำหนดต่อไปอีกก็จะถึงญาณขั้นที่ ๑๒ เรียกว่า อนุโลมญาณ อนุโลมตามญาณต่ำ และโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการตรงนี้ อริยสัจ ๔ จึงปรากฏชัดเจนแจ่มแจ้งดี คำว่า "อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา" นั้นเป็นอย่างไรท่านก็จะรู้ได้อย่างชัดที่สุด โดยการกำหนดพองยุบนั่นเอง ถ้าผู้ใดเคยผู้ใดทำบุญทำทาน รักษาศีลมาแต่ปุเรกชาติ ผู้นั้นจะพบอนิจจังรูปนามปรากฏรวดเร็ว ถ้าเคยเจริญสมถะมา ผู้นั้นจะพบทุกขัง มีอาการแน่นอึดอัด ถ้าผู้ใดเคยเจริญวิปัสสนามา ผู้นั้นจะพบอนัตตา มีอาการสม่ำเสมอและแผ่วเบาในเวลาที่จะเข้าสู่มรรค ผล นิพ-พานนั้น ต่อนั้นก็จะพบญาณขั้นที่ ๑๓ เรียกว่า โคตรภูญาณ ตัดขาดจากโคตรของปุถุชนอันหนาแน่นไปด้วยกิเลส เข้าสู่เขตโคตรของพระอริยเจ้า พบพระนิพพานแวบหนึ่งแล้ว ถ้าจะอุปมาก็เหมือนกับเราได้ชิมรสดูแล้ว เช่นเวลาญาติโยมทำกับข้าวมีแกงปลาเป็นต้น จำเป็นต้องเอาช้อนตักมาชิมดูก่อน แต่ยังไม่ได้รับประทานเต็มที่ ส่วนรสแกงนั้นจะเผ็ดหรือเค็มหรือจืด ตนย่อมทราบแล้ว ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน การที่เราชิมดูรสแกงของเรานั่นแหละ คล้าย ๆ กับญาณที่ ๑๓ คือโคตรภูญาณ ถึงนิพพานแล้วแต่ยังไม่เต็มที่ เพราะญาณนี้อยู่ในโลกียะครึ่งหนึ่ง โลกุตระครึ่งหนึ่ง

ต่อนั้นไปหนึ่งขณะก็ถึงมรรคญาณ คือญาณที่ ๑๔ เรียกว่าถึงแก่นพระศาสนาอย่างแท้จริงแล้ว กิเลสและภพชาติทั้งหลายเป็นบางส่วน จะขาดเด็ดเป็นสมุจเฉทที่ญาณนี้ ความสงสัยในบุญ บาป มรรค ผล นิพพาน นรก สวรรค์ ก็พลันหายไปอย่างสิ้นเชิงที่ญาณนี้ ต่อจากนั้นก็จะเป็นผลญาณ คือญาณที่ ๑๕ เหมือนกับท่านที่ได้รับประทานอาหารอิ่มแล้ว ได้เสวยผลแห่งอาหารแล้ว เรียกว่าผลญาณ ต่อจากนั้นก็จะเป็นปัจจเวกขณญาณ พิจารณากิเลสที่ละ ที่เหลืออยู่ และทางที่ตนผ่านมานั้น ญาณนี้เท่ากับการย้อนกลับไปพิจารณาว่า เมื่อตะกี้นี้เราได้ไปรับประทานอาหารอะไรหนอ ทำไมจึงอร่อยดีนักเป็นต้น ญาณที่ ๑๔-๑๕ นี้แหละ เป็นแก่นพระศาสนาอย่างแท้จริง ผู้ที่จะได้นามว่าอุบาสกอุบาสิกา คือผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยต้องถึงโดยอาการอย่างนี้

สาธโว ดูกรสาธุชนพุทธบริษัทถ้าท่านทั้งหลายลงมือประพฤติปฏิบัติจริงๆ ก็จะเกิดปัญญา ๑๖ ประการ ดังได้บรรยายมานี้ อันนี้แหละจึงจะทำให้พวกเรารู้แจ้งเห็นจริงเรียกว่าปฏิเวธ เป็นเหตุให้อาสวกิเลสหมดไปสิ้นไป อย่างเที่ยงแท้แน่นอนไม่มีวันจะถอยกลับ นับว่าเป็นทางสายเดียวเท่านั้น ที่จะนำท่านทั้งหลายเข้าสู่พระนิพพาน ดังพุทธบรรหารว่า "เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค" เป็นต้น ใจความว่า ดูกรท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ทางสายนี้เป็นทางเส้นเดียวเท่านั้น ที่จะนำท่านทั้งหลายให้ถึงความบริสุทธิ์หมดจด ดับทุกข์ ดับโทมนัส ขจัดความโศกเศร้า ปริเทวนาการ บรรลุมรรค ผล นิพพาน อย่างแน่นอน ทางสายนี้ยังมีอยู่ ยังไม่สูญไปจากโลกหรอก เหลืออยู่อย่างเดียวว่า เราจะเอาหรือไม่เอา เราจะเดินทางหรือไม่เดินทางเท่านั้น สมเด็จพ่อของเราก็ได้ตรัสสอนไว้แล้ว และได้มอบให้เป็นมรดกชิ้นเอก เรียกว่าอมตมรดก ไว้ให้แก่เราผู้เป็นลูกแล้ว ทางสายเอกนั้นคืออะไรเล่า? คือ วิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่การกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำมรรค ผล นิพพานให้แจ้ง คือแทงตลอดอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ดังที่ได้ชี้แจงแสดงมานั่นเอง เป็นอันว่าผลแห่งการปฏิบัติก็จะเกิดขึ้นแก่ท่านผู้นั้น ภพชาติก็จะน้อยลงไป อย่างมากที่สุดก็จะเกิดอีก ๗ ชาติ เรียกว่าสัตตักขัตตุปรมะบ้าง อย่างน้อยก็จะเกิดอีกชาติเดียว

เรียกว่าเอกพีชีบ้าง สุดแล้วแต่วาสนาบารมีของบุคคลนั้น ๆ ถ้าพุทธบริษัทพากันปฏิบัติตามสติปัฏฐาน ๔ คือ เจริญวิปัสสนากรรมฐานอย่างนี้แล้ว ย่อมไม่คลาดแคล้วจากมรรค ผล นิพพาน เพราะทางสายนี้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเหล่าพระสาวกของพระพุทธองค์ได้ดำเนินไปแล้ว ดังมีหลักฐานยืนยันรับรองความข้อนี้ไว้ว่า

"เยเนวะ ยนฺติ นิพฺพานํ พุทฺธา เตสญฺจ สาวกา
เอกาเยน มคฺเคน สติปฏฺฐานสญฺญินา"

"พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกได้ดำเนินไปแล้วสู่พระนิพพานด้วยเส้นทางใด ทางเส้นนั้นเป็นทางสายเดียว คือสติปัฏฐานทั้ง ๔ ที่นักปราชญ์รู้ทั่วถึงกันแล้ว" ดังนี้

สติปัฏฐาน ๔ ก็คือการเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั่นเอง เป็นอันเดียวกัน เรากำหนดท้องพองยุบ ก็ถูกสติปัฏฐาน ๔ กำหนดท้องพองยุบ ก็ถูกวิปัสสนา กำหนดท้องพองยุบ ก็ถูกอริยสัจ ๔ รวมความว่า กำหนดท้องพองยุบ ก็ถูกโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ดังโวหารที่ได้บรรยายมาแล้วนั้น

อาตมภาพทั้งสององค์ ได้ช่วยกันชี้แจงแสดงพระสัทธรรมเทศนาในเรื่องอริยสัจ ๔ มาตั้งแต่ต้นจนอวสาน ก็นับว่าสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ด้วยอำนาจตบะเดชะแห่งพระพุทธภาษิต ขององค์สมเด็จพระธรรมสามิสรที่ได้ตรัสไว้ว่า

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ
การให้พระธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทุกอย่าง

สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ
รสพระธรรมชนะรสทุกอย่าง

สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ
ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทุกอย่าง

ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาติ

ความสิ้นอาสวกิเลส ด้วยอำนาจการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ให้รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจธรรมทั้ง ๔ ชนะทุกข์ทั้งปวง ดังนี้

ด้วยพระพุทธพจน์อันปรากฏดังแสดงมานี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดแล้วว่า อาตมภาพทั้ง ๒ ได้ให้พระธรรมเป็นทาน ซึ่งสอดคล้องต้องตามพุทธบรรหารดังกล่าวมา

"อิทํ เม ธมฺมทานํ อาสวกฺขยาวหํ โหตุ" ขอผลธรรมทานแห่งข้าพเจ้านี้ จงเป็นปัจจัยให้ข้าพเจ้าได้สิ้นอาสวกิเลสเป็นสมุจเฉทประหาณ ขออย่าให้มาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารต่อไป

"อิทํ เม ธมฺมทานํ นิพฺพานสฺส ปจฺจโย โหตุ" ขอผลธรรมทานของข้าพเจ้านี้ จงเป็นพลวปัจจัยสนับสนุนส่งเสริมเติมต่อก่อให้ข้าพเจ้าได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน พ้นชาติกันดาร ชรากันดาร พยาธิกันดาร มรณกันดาร เป็นต้น

"อิทํ เม ปญฺญภาคํ สพฺพสตฺตานํ เทม" ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ท่านผู้มีบุญคุณ ท่านผู้มีพระคุณทุกๆท่าน ตลอดทั้งพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของประเทศชาติ และเทพบุตรเทพธิดาทุกๆองค์ ขอจงได้อนุโมทนาสาธุการในบุญราศีที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญมานี้ สัตว์ทั้งหลายที่ถึงทุกข์ขอให้พ้นจากทุกข์ ที่ถึงสุขขอให้ได้รับความสุขยิ่งๆขึ้นไป "เอเตน สจฺจวชฺเชน" ด้วยการกล่าวอ้างซึ่งสัจวาจานี้ "สทา โสตฺถี ภวนฺตุ โน" ขอความสุขสวัสดีทั้งหลายจงมีแด่ท่านพุทธศาสนิกชนผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญวัฒนาสถาพรดำรงเสถียรภาพอยู่ตลอดกาลนาน อาตมภาพทั้งหลาย คือพระสงฆ์ทุกรูป ได้พากันจรรโลง พระพุทธศาสนา ด้วยการประพฤติปฏิบัติ ด้วยการศึกษาเล่าเรียน ขอให้ญาติโยมทั้งหลายจงได้มีส่วนบุญส่วนกุศลร่วมกับอาตมภาพที่ได้บำเพ็ญมานั้นด้วย ขอให้ช่วยกันจรรโลงศาสนธรรม คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้าให้จีรังยั่งยืนอยู่ตลอดกาลนาน

"วุฑฺฒึ วิรุฬฺหึ เวปุลฺลํ ปปฺโปตุ พุทฺธสาสเน"

ขอท่านสาธุชนทั้งหลาย จงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ มีจิตใจชุ่มชื่นเยือกเย็นอยู่

ในรสพระสัทธรรม ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดกาลเป็นนิตย์ สถิตมั่นในสัจธรรมนำตนให้พ้นทุกข์ ประสบสุขอันไพบูลย์ กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน ด้วยกันทุก ๆ ท่าน เทอญ.

อาตมภาพทั้งสองได้แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องอริยสัจ ๔ ประคับประคองฉลองศรัทธาของญาติโยมมาตั้งแต่ต้นจนอวสานก็นับว่าสมควรแก่กาลเวลาแล้ว จึงขอสมมุติยุติลงเพียงเท่านี้ เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้.

รีบถ่อรีบพาย ตะวันจะสาย
ตลาดจะวาย สายบัวจะเน่า

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด นนทชัย (แผนกการพิมพ์) ๓๐๘/๑ ถนนพหลโยธิน เยื้องซอยราชครู นครหลวงฯ
โทร. 72296--70548--781286 นายเลอชัย เอกะโรหิต ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2516

เจ้าภาพขอขอบพระทัย และขอขอบคุณทุกท่าน
ที่ได้เสียสละเวลามาร่วมบำเพ็ญกุศลรับเป็นเจ้าภาพ
ในการสวดพระอภิธรรม และกรุณาให้เกียรติมาร่วม
พิธีพระราชทานเพลิงศพ

ขุนถาวรประศาสน์

หากมีสิ่งหนึ่งประการใดขาดตกบกพร่อง
ขอได้โปรดประทานอภัยให้ด้วย

เจ้าภาพ

ม.ค. ๒๕๑๖